

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

A Magyar Néprajzi Társaság életéből	(3)
Tudománytörténet	(7)
Kutatások	(17)
Fórum	(20)
Néprajzi muzeológia	(26)
Köszöntések	(49)
In memoriam	(71)
Hagyományápolás, hagyományteremtés	(84)
Mindenféle	(87)

NEGYVENHARMADIK ÉVFOLYAM

2014/2.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)

Máté György

A kiadást támogatta a

Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság

Felelős kiadó: Bodó Sándor

Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:

1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:

Robinco Digitális Nyomda

Felelős vezető: Kecskeméthy Péter

Tartalom

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉLETÉBŐL.....	3
Paál Zsuzsanna: Megújul a magyar néprajzi gyűjtőmozgalom	3
TUDOMÁNYTÖRTÉNET	7
Mikos Éva: Emlékezés Erdélyi János születésének 200. évfordulója alkalmából (Budapest, 2014. április 10.)	7
Örsi Julianna: Györffy István-émlékezés, születésének 130. évfordulóján (Karcag, 2014. március 7.)	10
Szilágyi Miklós: Nyolcvan éve született Beck Zoltán (Simontornya, 1934. december 3.–Orosháza, 1997. július 28.)	12
KUTATÁSOK.....	17
Lukács László: Kutatásaim a Német Szövetségi Köztársaságban	17
FÓRUM	20
Cseh Fruzsina–Nagy Krisztina: Az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága ülése (Miskolc, 2014. február 24.)	20
S. Lackovits Emőke: Vallási kultúra és életmód a Kárpát-medencében (Veszprém, 2014. május 20–23.)	21
NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA	26
Pálóczy Krisztina: Népzene kutatás az 1950-es években: a Lajtha-csoport. Egy kiállítás margójára	26
Vargyas Gábor: Megnyitó beszéd a „Hagyomány és átváltozás. Jávai wayang bábok és Gaál József kortárs alkotásai” című kiállításon (Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest, 2013. november 21.) ...	32
Aranyos Sándor: Szentendre – Szenna – Aarhus. Tanulmányutam a dániai Den Gamle By szabadtéri múzeumban	39
KÖSZÖNTÉSEK	47
Gecse Annabella: A 70 éves Füvessy Anikó köszöntése	47
Mikos Éva: Köszöntjük a hetvenéves Nagy Ilonát	51
Szalay Olga: Születésnap köszöntő a 70 éves Paksa Katalinnak	54
Magyari Márta: P. Szalay Emőke 70. születésnapjára	56
Szilágyi Miklós: A hetvenesztendő Gráfik Imrét köszöntjük	58
Sárkány Mihály hetvenéves	66
Balogh Balázs: Sárkány Mihály születésnap köszöntése	66
Mészáros Csaba: Köszöntjük a 70 éves Sárkány Mihályt	69

IN MEMORIAM	71
Magyari Márta: Petrovszki Ildikó (1964–2014)	71
Juhász Dezső: Elhunyt Hajdú Mihály, az ELTE professor emeritusa	72
Eperjessy Ernő: Olsvai Imre halálára	73
L. Juhász Ilona: Kovács Ákos (Budapest, 1943. november 14.–Budapest, 2014. március 21.)	75
Voigt Vilmos: Elhunyt Domokos Péter, az uráli népek irodalmának és folklórjának iskolateremtő kutatója (Gyergyóalfalu, 1936. január 15.– Budapest, 2014. május 27.)	78
Barna Gábor: A helytállás és a hűség példaképe. Bura László halálára	80
HAGYOMÁNYÁPOLÁS, HAGYOMÁNYTEREMTÉS	84
Illés Vanda: Változások a népi iparművészeti zsűrizésben	84
MINDENFÉLE	87
Antropológusok etikai kódexe	87
Paládi-Kovács Attila: Bevezető jegyzet az Amerikai Antropológiai Társulat Etikai Kódexéhez	87
Az Amerikai Antropológiai Társulat Etikai Kódexe	88

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉLETÉBŐL

Megújul a magyar néprajzi gyűjtőmozgalom

Idén rendeztük meg másodjára a Tradíció pályázatot. A műkedvelő néprajzi gyűjtők éves seregszemléjét, a Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázatot a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának vezetősége 2012-ben hívta életre. A helyi néprajzi gyűjtések fontosságát felismerve és szakmai elhivatottságtól hajtva Paál Zsuzsanna elnöklésével dolgozik a szakmai zsűri, melynek jelenlegi állandó tagjai Landgraf Ildikó, Vasvári Zoltán, Barsi Gizella, Tátrai Zsuzsanna, Devecsei Ildikó, Granasztói Péter, Birinyi József, Baksa Brigitta, Kalina Veronika, Erdei Lilla és Benyhe Zsuzsanna. Az értékelést követően a gyűjtések dokumentációja a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archivumba kerül és kutathatóvá válik. A gyűjtők szakirányú továbbképzésének megfelelő szakmai előkészítését is a kis szakmai csapat készíti elő és valósítja meg.

A tavalyi, első Tradíció pályázatot minden szempontból eredményesnek mondhatjuk, száznál is több pályamű jelent meg a kiírásra, a pályázóink életkorban és témában széles spektrumú anyaggal neveztek be. Külön öröm, hogy határon túli pályázók is szép számban képviselték a régióikat és a Kárpát-medence szinte minden részéből érkeztek dolgozatok.

Az idei és tavalyi eredményhirdető rendezvény a Néprajzi Múzeum dísztermében rég nem látott nagy méreteket öltött, ami a résztvevők számát illeti és az érkelődést bizonyítja: megújulóban van a néprajzi gyűjtőpályázat.

2013-ban első alkalommal Tradíció Továbbképzést (Tábort) szervezett a szakosztály a gyűjtők számára, ahol tavaly 25, idén 35 résztvevővel rendezte meg a néprajzi szakmai konferenciát, valamint a dabasi, ócsai és alsónémedi szakmai kirándulást.

A második felhívást még frissiben, 2013 őszén meghirdette a szakosztály. A 2014-es Tradíció Gyűjtőpályázat kiemelt témája az első világháború volt. A 2015-ös, immáron harmadik felhívás – melynek meghirdetésére 2014. augusztus 20-án kerül sor – kiemelt témája a *mesterségek, kézművesség, kispárok néprajzi gyűjtése* és az *Emlékezünk* témakör. Ez utóbbi témakör mindaddig a legnagyobb népszerűségnek örvendő pályázóink körében.

A néprajzi gyűjtők közössége fejlesztésére létrehoztunk több online felületet is, ezek közül különösen a következő kettőn várjuk a néprajzi gyűjtés iránt érdeklődőket: <http://www.neprajzitasasag.hu>; tradicio.weebly.com és a webhelyeken és a gyujtoszkozszaly@gmail.com emailcímen fogadjuk jelentkezéseiket, kérdéseiket és bemutatkozásait.

A továbbképzés és konferencia rendezvényeinkhez résztámogatást biztosít az NKA. Lelkes önkéntes segítőkre is számítunk, tekintve hogy körünket a

gyűjtőkkel való egyre szorosabb kapcsolattartás miatt bővíteni szeretnénk. A zsűri és a szervezők a jövő évi Tradíció pályázati forduló előkészítésekor az eddigi tapasztalatok ismeretében körültekintően járnak el a pályázók szakmai továbbképzésével kapcsolatban.

A gyűjtőmozgalom fejlődésének záloga, hogy a fiatal generációk is halljanak a nemzeti öntudat fejlesztésben oly fontos néprajzi gyűjtés lehetőségéről, maguk is gyűjtsenek saját legszűkebb környezetükben. A tanárok, tanítók, egyetemi hallgatók, fiatal és lelkes néprajzosok motiválásával és a gyűjtők körüli szakmai munkába való bevonással lehet leghamarabb a gyerekeket elérni.

Idén egy miskolci középiskolából beérkezett pályázati sorozat a legjobb példa erre. A kilenc fős, tanáruk által vezetett csoport mutatott rá arra, hogy milyen eredményesen hat a szakszerű és a hagyományt szerető pedagógus személyisége a középiskolás korosztályra és a diákok teljesítménye a felnőttek érettségével vetekszik. A Tradíció Tábor legfiatalabb résztvevője, Juga Péter miskolci diák a dédapja hadifogolyemlékeit írta meg, továbbá emléktárgyakat is összegyűjtött, rendszerezett és pályaművét nagyon ügyes beszámoló keretében mutatta be a hallgatóságnak 2014. július 23-án a Katona József Emlékházban Kecskeméten, a Tradíció Tábor tanulmányi kirándulása alkalmával.

A pályázatok közül tavaly kiemelkedett egy vargyasi első világháborús levelezés teljes dokumentációja és Makkai-Ilkei Ildikó előadásával az eredményhirdető konferencia alkalmával is nagy sikert aratott. 2014-ben a legidősebb pályázó, a 92 éves É. Kovács László saját II. világháborús hadifogolyemlékeit foglalta össze. Gaál Károlyné Varjú Vilma 80 esztendőes pályázónk pedig családi emléanyagát tárta a zsűri elé, munkája rendkívüli precizitásról tanúskodik és a pályamű információgazdagsága felbecsülhetetlen értéket képvisel. Katona Katalin a tötevényi első világháborús emlékmű története kapcsán vázolja fel a tanyasi viszonyokat és a háború helyi emlékezetét. Hasulyó Bernadett néprajzkutató pályázónk kifejezett monografikus érdeklődést mutat szülőfaluja kultúrája iránt. Évről évre új témát feldolgozó pályázóként alapos munkával szülőfaluja, Ajak lakodalmanak énekes hagyományait írta meg. A 2014-es eredményhirdető konferenciával egybekötött kiállításon jelen volt két ajaki asszony is, köztük az egyik adatközlő is, akik helyi viseletben adtak elő ajaki lakodalmas dalokat, továbbá egy ajaki táncospár tette emlékezetessé a rendezvényt. Szabó Ildikó (Bodroghalom), Szabadosné Hornyák Anikó (Onga), Németh Erzsébet (Felsőtárkány) és Szörfi Józsefné (Úri) mindkét évben eredményesen pályáztak és vettek részt a továbbképzésen, a Tradíció Tábor egyhetes szakmai munkájában Örkényben. Ők mind a négyen a helyi kultúrájuk szisztematikus feltárására vállalkoznak és hosszú távon végeznek néprajzi gyűjtőmunkát a népi gyermekjátékok, anyagi kultúra, népszokások és viseletek tárgykörében.

Megjelennek a Tradíció Gyűjtőpályázaton a külhoni magyarság gyűjtői kezdeményezései is. Közülük is kiemelendő teljesítményt nyújtanak Kelemen Magdolna, Horváth Borbála, valamint Szakács Zoltán. Kelemen Magdolna a

sóvidéki (Parajd) népi játékok gyűjtésével kezdte immáron két évtizede a néprajzi gyűjtőmunkát. 1992 óta vesz részt a Tradíció Pályázatunk előzményén, a Néprajzi Múzeum Gyűjtőpályázatain (1993-ban első helyezést ért el) is több alkalommal részt vett. Mostanra egy helyi néprajzi gyűjtemény összeállításáról számolhatott be. A gyűjtemény feldolgozását kezdeményezi és vélhetően sikerrel fejleszti az örkényi továbbképzésen kapott szakmai iránymutatások nyomán is.

A Tradíció csapat szakmabeli tagjainak alapvető törekvése a Tradíció Táborban részt vevő pályázókkal a személyes kapcsolat fenntartása és az év további részében konzultációs lehetőségek keresése. Fontos a néprajzos szakma gyűjtésben elhivatott képviselőinek felkutatása és bevonása a műkedvelő gyűjtőkkel való konzultációs lehetőségek folyamatos biztosítása végett. Fontos, hogy a Tradíció Gyűjtőpályázat minkét eddig lezárult évének pályázati fordulójához kapcsolódó értékelőmunka, zsűrizés és az eredményhirdető rendezvény, valamint a néprajzi gyűjtés módszereire irányuló továbbképzés a szakma jeles képviselőinek részvételével valósuljon meg ezután is. A fent említett szakmai csapat hozzájárulásán túlmenően részt vesznek előadással és a gyűjtőknek személyes konzultációt biztosítanak: Szulovszky János, Kemecsi Lajos, Barna Gábor, Máté György, valamint a vidéki múzeumok képviselőiben Apjok Vivien és Vukov Anikó.

Az összegyűjtött anyag a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába kerül. A kutatásuk mindenki előtt nyitva áll, aki az intézményben kutatási engedélyt kérvényez és kap. A gyűjtött anyagban való kutatás iránti érdeklődők között találunk pedagógusokat, pedagógusjelölteket, magánszemélyeket az ország és a Kárpát-medence minden oktatási intézményéből, nem csak hazai és külhoni néprajzkutatókat. Jelentős számban érdeklődnek az etnológiai adattári gyűjtemények iránt a művészeti képzésben részt vevők, a kézművesek, egyetemi hallgatók, iparművészek, művészek és helytörténetkutatók, építésszek és lelkes műkedvelő gyűjtők, éber értékörzők. Nem beszélve a Hagyományok Háza élő népművészeti képzésein résztvevőkről és a speciális szakiskolák, önkormányzatok képviselőiről. A legkülönbözőbb és bármely résztémát célul kitűző helyi vagy tematikus néprajzi témájú kutatás és gyűjtés elvezet a Néprajzi Múzeum egyedülállóan nagy gyűjteményeihez, a háromnegyed évszázados Etnológiai Archívumhoz. A Tradíció gyűjtőpályázat néprajzi értéket feltáró pályaművei itt kerülnek elhelyezésre.

A gyűjtőpályázat aktuális jelentőségét hangsúlyozza, hogy a gyűjtött anyagok a helyi közösség számára is lokális értéket jelentenek. A helyi gyűjtőmunka ráirányítja a figyelmet egy helyi szokásra, egy jó tudású adatközlőre, egy korszak írott és elbeszélte emléktárára és mindez a tudomány számára is nagy haszonnal szolgál. A gyűjtők mozgalmá a szakmával, a professzionális néprajz képviselőivel kiegészülve együttesen készíti a magyar nép legszélesebb értelemben vett kultúrájáról való leírásokat és beszámolókat. A professzionális néprajz eredményeihez a gyűjtőmozgalom mindig is hozzájárult,

nem lesz ez másként a jövőben sem. Ha beleolvasunk a néprajzi szakirodalomba, észrevesszük, hogy nincs olyan néprajzi publikáció, melyben nem lennének Etnológiai Archívumból vett utalások vagy idézetek. A jól sikerült pályamunkák mindegyike bekerül az archívumba és az elkövetkezendő generációk számára forrásul szolgál. A rokon és nem rokon szakterületeken való kutatások során, valamint új tudományos kutatási témák megjelenésekor az Etnológiai Archívum valóságos kincset képez.

Ahhoz, hogy a gyűjtőpályázat folytonossá váljék, szakterületünk elemi érdeke, hogy a gyűjtők mozgalma erősödjék és mindig legyenek olyan szakmabeliek, akik e mozgalom élére állnak és azt tovább éltetik, a személyes kontaktusokat tovább erősítik, fáradságot nem kímélve Soprontól Sepsiszentgyörgyig megszervezik a helyi néprajzi gyűjtők találkozását virtuálisan és valóságos helyszíneken is. A Tradíció pályázat megálmodóinak az a hosszú távú célja a pályázaton összegyűjtött anyagokkal, hogy a 21. század adta lehetőségekkel is élve megújul a néprajzi gyűjtés. Ennek jelei már láthatók, ha összeshátszámoljuk az idei és tavalyi beérkezett pályázatok számát (212 pályamű) és amikor megnézzük a levelezést, vagy helyi csoportok, táborozók tagságának növekedését és amikor a táborból hazatérők megújult tudásának jelei a következő pályázati fordulóban benyújtott pályaművekben megmutatkoznak egy nagyobb fokú kidolgozottság és szakszerűbb dokumentálás formájában. A néprajzi gyűjtés módszertanilag egyre helyesebb úton jár, ezt tapasztaljuk. Hosszú távon a néprajzi gyűjtőmozgalomban résztvevők tematikus gyűjtőkörének tágítása és felkészültségének fejlesztése a célunk. E cél elérése érdekében tehát elsősorban a néprajzi gyűjtésben rejlő technikai és tartalmi lehetőségek átadását végezzük és példáját illusztráljuk a Tradíció Táborban, konferenciákon és üléseinken, akár csak a személyes konzultációs lehetőségek biztosításakor.

Amikor az Önkéntes Gyűjtő Szakosztály vezetősége 2012-ben tevékenységét megkezdte, első lépésként bevezette az online felületeken és elektronikus levelezésen való kapcsolattartást. Az elektronikus kezelés előnyei láthatóak és így ugyanolyan gyorsasággal eljuthatunk a határokon túl élő gyűjtőinkhez, mint a földrajzilag közel élőkhez. Az eddigi gyűjtőmunkák legjobb eredményeinek online és papír alapú publikálását tervezzük és a kiadáshoz forrásokat keresünk. Amint időnk és kapacitásunk engedi, közzétesszük internetes felületeinken, továbbá nyomtatásban is szeretnénk majd megjelentetni a pályaművek legkiválóbbjait, éppen az idei évben az első világháború kitörésének 100. évfordulójára emlékezvén.

Az összegyűjtött anyagok elképzeléseink szerint az Etnológia Archívumban végső és változatlan helyükön reprezentálják a néprajzi gyűjtés jelenlegi állását hazánkban és a külhoni területeken.

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Emlékezés Erdélyi János születésének 200. évfordulója alkalmából (Budapest, 2014. április 10.)

Az idén kétszáz éve született Erdélyi János tiszteletére a Magyar Tudományos Akadémia 2014. április 14-én rendezett emlékülést. A recenzens előre bocsátja, hogy régen volt része ennyi szellemi izgalmat, s a felfedezés élményét nyújtó konferenciában. Az egynapos tanácskozás azon ritka alkalmak egyike volt ugyanis, amelyen több felfedezésszámba menő, s továbbgondolásra sarkalló kijelentés is elhangzott. Ráadásul az előadók mintha összebeszéltek volna, számos hasonló kérdésfeltevésű felolvasás hangzott el, s a kutatók többen egymástól függetlenül jutottak közel azonos megállapításra. A rendezvényt szervező Küllös Imola gondosságának köszönhetően a 19. századi polihisztor, Erdélyi minden oldaláról megmutatkozhatott. Sokoldalúságát bizonyítja az a tény is, hogy 150 év távlatából is tud újat mondani egy sor diszciplína képviselői számára: a költő, műbíráló, esztéta, filozófus, a népköltészet első teoretikusa, a lapszerkesztő, irodalomszervező, közreadó, tanár, hogy csak a legfontosabbakat említsük, olyan, korát meghaladó frissességgel nyúlt számos témájához, amely máig inspiráló akár az irodalomtudomány, akár a filozófia, akár a folklorisztika számára.

A délelőtti ülés művelődéstörténeti blokkal indított, amely a 19. századi gondolkodónak a korszak történetében elfoglalt helyét igyekezett meghatározni. A tanácskozás felütését T. Erdélyi Ilona személyes hangú előadása adta meg, aki az Erdély Tár sorsának viszontagságaiba, valamint saját pályáivének alakulásába is beavatta az olvasót, mielőtt rátért tulajdonképpeni tárgyára, készülő Erdélyi-monográfiájának műhelytitkaira. Könyvét Erdélyi Ilona az életrajz keretei közé kívánja majd illeszteni, s a mikrotörténet, valamint az új historizmus életrajzi módszerrel kapcsolatos tapasztalatai mentén képzelettel el. Dienes Dénes, a Sárospataki Teológiai Akadémia egyetemi tanára átfogó képet nyújtott Erdélyi pataki korszakának történéseiről, a tanár Erdélyi életmódjáról és személyiségéről. Paládi-Kovács Attila akadémikus, az I. Osztály leköszönő elnöke felszólalásában Erdélyi tudományos pályáját igyekezett elhelyezni korának horizontján.

Az átfogó előadásokat egy esztétikai szekció követte, három résztvevővel. S. Varga Pál, Fórizs Gergely és Korompay H. János elsősorban az esztéta és irodalomkritikus Erdélyi képét kívánta árnyalni. S. Varga Pál az ünnepelt romantika-felfogását bemutatva a korabeli európai eszmetörténet fejleményeinek átültetőjét, a teoretikus Erdélyit méltatta. Hasonló megközelítésű volt Fórizs Gergely referátuma is, aki Erdélyi egyénítő esztétikájának és kanonizációs felfogásának nyugat-európai előképeit tárta fel. Korompay H. János előadásában

egy fiktív János-napi asztaltársaság elevenedett meg, nála Erdélyi portréja a másik János, Arany tükrében értelmeződött, kettejük személyiségének, pályáivük alakulásának különbségeire és párhuzamaira hívta fel a figyelmet.

Az irodalomtörténészek egy része is a folklorisztika vizeire evezett, hiszen Erdélyi esetében a népköltészet témája megkerülhetetlen, akár költői pályáját, akár kritikusai, esztéta (korabeli kifejezéssel „aestheticus”) működését tekintve. Tarjányi Eszter egyetlen szöveg, a *Rege Szűcs Mariról* című Erdélyi-ballada elemzésében folklorisztikai szempontokat is tekintetbe vett. A költő Erdélyit elemző Tarjányi számára nem teljesen indokolt továbbá az a már Korompay által is kifejtett kanonizációs mechanizmus, hogy míg Aranyánál a költő, főként az epikus költő elhomályosítja az értekezőt, addig Erdélyi munkássága pont fordítottan értékelődik. Tarjányi Eszter amellet érvelt, hogy akárcsak az utóbbi évtizedekben az Arany-recepcióban, az ünnepelt esetében is az értekező és a költői munkásság csak egymásra vetítve értelmezhető, a kettő kiegészíti egymást.

Talán kevésbé köztudott, de Erdélyi pályájának második, sárospataki szakaszában a kollégium filozófiai oktatója volt, s e téren kifejtett munkásságával beírta magát a filozófia hazai történetébe is. S bár e tudományágat egyetlen előadó, a 19. századi magyar filozófiatörténet kiváló ismerője, Mester Béla képviselte, talán sikerült közelebb hoznia a filozófus Erdélyit a többi diszciplína képviselőihez is.

A folklorisztikai blokk ismertetését – a fellépések eredeti időrendjét megbontva – Gulyás Judittal nyitjuk, akit népmesekutatóként az egyebek mellett meséket is közlő Erdélyi e műfajjal kapcsolatos elgondolkodásai foglalkoztatták. Azt már több korábbi előadó is pedzegette, s itt is nyilvánvalóvá vált, hogy Erdélyi számos kérdésben frissebb álláspontot képviselt koránál, sőt, sok esetben még a közvetlen utókornál is. Bár soha nem írt összegző esszét vagy tanulmányt a mesékkal kapcsolatos gondolatairól, azokat Gulyás Judit egyéb munkáiból mondatonként összeszededgetve mégis egységes, konzekvens képet rajzolt ki. Erdélyinek a népköltészet lejegyzését illető elképzelései nem hogy a 19. század második felének felfogásához, de még sok esetben a 20. század eleihez képest is lényegesen korszerűbbek. Talán magyar nyelven elsőként írt arról a csak a fonográf megjelenésével megoldódó, vagy teljességgel a technikai eszközök segítségével sem áthidalható problémáról, hogy a szóbeliség és írásbeliség között a népköltészet vonatkozásában milyen ellentmondás feszül, hogy a rögzítés a folklór lényegét, a továbbvariálhatóságot gátolja meg.

Folklorisztikai problémákat tárgyalt Erdélyi teoretikus és folklórgyűjtő munkássága kapcsán az irodalomtörténész Szilágyi Márton, valamint Csörsz Rumen István, a folklórkutató Küllös Imola, valamint a népzene kutató Almási István is. Négyük munkája azért kerül egy bekezdésbe e beszámolóban, mert szinte pontról pontra azonos nézeteket vallottak: mind a négyen a közköltészet ismeretét látják Erdélyi népköltészet-felfogásának tengelyében. E négy előadótól hangzott el tehát a tanácskozás legfontosabb szakmai tanulsága, az Er-

délyi egész pályájának gerincét adó népköltészet kérdéskörével kapcsolatban megfogalmazódó új álláspont. A levezető elnök, S. Varga Pál szavait megidézve, olyan élményben volt részünk, mintha egy nagyon szép színes festményt eddig csak kisméretű fekete-fehér reprodukcióban ismertünk volna, s most élénk tárul a maga valójában. Az társadalomtörténeti szemléletű irodalomtörténészek, valamint a folkloristák számára egyértelművé vált e bipoláris gondolkodás, szóbeliség és írásbeliség, elit és paraszti kettősségének tarthatatlansága. Ahogy Küllös Imola megfogalmazza, a korszak művelődésében az ún. kis- és nagyhagyomány között mediatori szerepet tölt be a közköltészet, amely mindkét szférából merít, illetve mindkettőbe átad ismereteket. A korabeli népköltészet-szemlélet, illetve -ismeret szoros kapcsolata a közköltészetrel nyilvánvaló például abból is, hogy – mint az Csörsz Rumen István kiváló dolgozatából pregnánsan kitűnik – a gyűjtők és közreadók lényegében nem is tudnak különbséget tenni a tisztán orális kishagyomány, valamint a szóbeliség és írásbeliség kettősségében élő közköltészet között. Szinte szóról szóra ugyanezt a tanulságot fogalmazta meg Almási István is a korabeli kottás dalgűjteményeket szemlélve. Innen már csak egy ugrás mindaz, amit Szilágyi Márton állított: Kölcsey, és a részben nyomában járó Erdélyi népköltészet-felfogása sokkal inkább alapszik a középrétegek közköltészetén, mint a parasztlak népköltészetén.

A folklorisztikaiak mellett azonban egyéb tanulságok is megfogalmazódtak, amelyeket például a társadalom-, vagy a mentalitástörténet, de akár az anyagi kultúra néprajzának illetékességi körébe is utalhatunk. Több előadó is részletesen elmerült az ünnepektől életének tragikus eseményei (Korompay H. János), a szegénysorból induló, nagy utat bejáró személyiség problémái (Korompay, T. Erdélyi Ilona), valamint a korabeli független értelmiségi létet akadályozó anyagi kényszerek körül (előbbi szerző, illetve Dienes Dénes). A tanácskozás egyik tanulsága a recenzens számára, hogy az egyedülálló módon egészében megmaradt, sok viszontagságot túlélt Erdélyi Tár, amely a korszak kivételes forrásgyűjtése, milyen kiválóan alkalmas az irodalom és tudományon kívüli életmód- és mentalitástörténeti hasznosításra is, például az Erdélyi család életviteléről, gazdálkodásáról fennmaradt adatok már önmagukban mikrotörténeti monográfia összeállítására lennének alkalmasak. Az életút egyik legkiemeltebb kérdéscsoportját fenti három előadó számára Erdélyi főként második, pataki korszakára jellemző konfliktusok, csatározások jelentették. A konfliktusok tárgyalása nem csak az ünnepektől személyiségrajzának árnyalásához segít hozzá, hanem mögöttük a vidéki értelmiség korabeli szellemi horizontja is felsejlik.

Az előadások, s különösen a második tömbben elhangzottak, azért is nagyon értékesek, mert némi reménnyel kecsegtetnek. A hazai néprajztudomány az önreflexivitás hiányával küzd régóta. Az olyan, interdiszciplináris kutatások, mint például a közköltészet vizsgálata, amely egyúttal a megkövesedett alapfogalmaink újratárgyalására is sarkallnak, némi változás előszeleiként ér-

tékelhetők. További reményekre jogosít, hogy az e téren elért eredmények szinte azonnal visszhangra találnak más területek, különösen az irodalomtörténet és a zenetudomány képviselőinél, s így a régóta áhított diskurzus is létrejöhet az egyes tudományterületek között.

A konferencia előadásainak szerkesztett változata az *Irodalomtörténeti Közlemények* őszi számában lesz olvasható. Továbbá videofelvétel formájában az interneten újrachallgathatók, amelyeket a következő címen lehet elérni: http://videotorium.hu/hu/events/details/1392,Emlekules_a_Magyar_Tudomanyos_Akademian_Erdelyi_Janos_szuletésenek_200._evforduloja_alkalmabol

MIKOS ÉVA

Györffy István-emlékülés, születésének 130. évfordulóján (Karcag, 2014. március 7.)

A tanítványok feladata tanítóik értékteremtő munkásságának továbbadása a jövő nemzedék számára. Ebben a szellemben rendezte tudományos emlékülését és kiállítását a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület 2014. március 7-én Karcagon. Györffy Istvánra emlékezni születésének 130. évfordulóján napjainkban különösen aktuális, hiszen ő volt a magyar néprajz első budapesti professzora (1934–1939), aki azon túl, hogy az utána következő néprajztudósoknak hasznos szellemi útravalót adott a néprajzi tárgyak gyűjtéséhez, a kutatáshoz, de a magyar oktatás és kultúra irányítóinak is programadó könyvet írt *Néphagyomány és nemzeti művelődés* címmel. Györffy István tudományos munkásságának bemutatására ezúttal nem csak azért vállalkoztak a szervezők, hogy tisztelgjenek a Nagykun-ság jeles szülöttének emléke előtt, de azért is, hogy ráirányítsák a figyelmet a Györffy István által is kutatott néprajzi értékek megőrzésére és beépítésére a mai magyar kultúrába. Ennek vizuális megjelenítésére vállalkozott *A nemzeti művelődés megújulása* című vándorkiállítás, amely a konferencián került először bemutatásra.

A szülővárosban rendezett emlékülés előadói Györffy István tudományos munkásságának olyan eredményeit emelték ki, amelyek mindmáig meghatározóak. Számos olyan adatra, összefüggésre irányították a figyelmet, amely eddig nem volt köztudott.

Selmeczi Kovács Attila, Györffy biográfusa alapvető munkáját egészítette ki Őrsi Julianna új források (történeti dokumentumok, anyakönyvek, levelezés stb.) tükrében. Az alföldi pásztorművészet összehasonlító elemzésére tett kísérletet S. Kovács Ilona, míg H. Bathó Edit a felelevenített jász viselet történelmi hátterét világította meg. Az alföldi településrendszer hungarikum jellegére irányította a figyelmet Novák László Ferenc. Tóth Albert pedig a táj természeti értékeit mutatta be. Györffy István olyan a Nagykun-ságból száрма-

zó, ahhoz kötődő tudós volt, aki az Alföld tárgyi kultúráját kutatta különböző módszerekkel: járt a falvakba, mezővárosokba tárgyakat gyűjteni, faggatta az ott lakókat emlékeikről, életükről, de sok időt töltött városi levéltárakban térképek, régi feljegyzések lemásolásával is. Egyik nagyszabású fiatalkori vállalkozása volt a fekete-körös-völgyi magyarság életének és múltjának kutatása. Erről számolt be Granasztói Péter, aki egyébként a Néprajzi Múzeumban fellelhető Györffy-gyűjtésből (tárgyak, fotók) kiállítást is rendezett a Néprajzi Múzeumban. (Ez a kiállítás még ebben az évben Szegeden és Karcagon is bemutatásra kerül.) Györffy pályája kezdetétől fontosnak tartotta a népi kultúra emlékeinek összegyűjtését és múzeumokban való elhelyezését. Erre hozta fel példaként Nagy-Molnár Miklós a Nagykun Múzeum alapítására való felhívást 1906-ban, amely nyomán jött létre az első karcagi gyűjtemény. Györffy István térképészeti munkáira hívta fel a figyelmet Györffy Péter, amelyhez jól illeszkedett Bartha Júlia Györffy balkáni kutatásairól szóló előadása. G. Szabó Zoltán és Hála József Györffy felvidéki gyűjtéséből hozott ízelítőt. Ugyancsak fontos népestörténeti adatokat dolgozott fel az 1939-ben Budapesten megrendezett kiállítás, amelyet idejekorán bezártak. E kiállítás megrendezésének háttéréből villantott fel képeket és adatokat Hajdu Virág. Györffy István nem csak aggódott a parasztságért, de a népi írókkal egyetemben a parasztságból kikerülő ifjakban látta a magyar nemzet jövőjét. A népi tehetségek megmentéséről szól Pap István kutatása.

Az emlékülésen elhangzottakat a népes közönség számára a magyar néprajztudomány egészében helyezték el Paládi-Kovács Attila, Barna Gábor vezető elnökök. Bodó Sándor pedig azt hangsúlyozta, hogy Györffy István szellemi hagyatékának őrzői, továbbvivői a Magyar Néprajzi Társaság és más szervezetek, intézmények, személyek, akik e jeles emlékülés megrendezésében is közreműködtek, védnökséget vállaltak. A szülőváros ezúttal is bizonyította, hogy méltón őrzi neves szülöttének emlékét. Erre utalt Dobos László polgármester is köszöntőjében. A helyi sajtó és a szervezők áldozatos munkája eredményeként a karcagi városháza díszterme színültig megtelt érdeklődőkkel, Györffy István tisztelőivel. A leszármazottak is szép számmal megjelentek az eseményen. Györffy Sándor szobrászművész ez alkalomra készített egy Györffy-kisplasztikát, amelyet a közreműködő szervezetek, intézmények kaptak. A program része volt a Györffy István Nagykun Múzeumnál 1994-ben felavatott Györffy István-szobor megkoszorúzása is. Rendhagyó órákra is sor került a Györffy István Tagiskolában és a Református Nagykun Gimnáziumban.

Az emlékezés tovább folytatódott a többi nagykun városban (Kisújszállás, Kunhegyes, Karcag, Túrkeve), ahol ugyancsak bemutatásra került *A nemzeti művelődés megújulása* című kiállítás, amelyet Örsi Julianna rendezett. Az emlékülés és kiállítás megvalósulását a Magyar Nemzeti Hálózat, a Nemzeti Kulturális Alap és a Pro Renovanda Kultúra Alapítvány támogatta.

ÖRSI JULIANNA

Nyolcvan éve született Beck Zoltán
 (Simontornya, 1934. december 3.—Orosháza, 1997. július 28.)

Beck Zoltán

Néhány esztendeig munkatársi közelségben (egyazon megyei múzeumi szervezetben) dolgoztunk: ő a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum néprajzos muzeológusaként, én a gyulai Erkel Ferenc Múzeum igazgatójaként, s már akkor is felettébb becsültem a nálam néhány évvel idősebb „nemzedéktársnak” a néprajzi adatgyűjtésben megmutatkozó kivételes elkötelezettségét és szorgalmát. Így utólag azonban azt is be kell vallanom, hogy volt azért bennem némi gyanakvás is: vajon indokolt volt-e a magyar-történelem szakos tanári végzettséggel az orosházi gimnáziumban eredményesen munkálkodó tanárt „muzeológussá” kineveznie a megye kulturális irányítóinak? Hiszen akkor már a budapesti vagy a debreceni egyetemen etnográfussá/folkloristává kiképzettek közül is lehetett volna választani valakit erre a mégiscsak „kutatói/tudósi” munkakörre!

Csak jóval később (akkor, amikor a Szegeden szintén „tanárként” végzetek közül mind többen váltak hozzá hasonlóan „néprajzos muzeológussá”) vettem tudomásul, most pedig tudománytörténeti tényként igyekszem észleletemet szélesebb körben tudatosítani: bizony-bizony Bálint Sándor is „néprajzkutató-jelölteket” képezett az '50-es-'60-as években az egyszemélyes szegedi tanszéken, bár nem adott/nem adhatott erről végbizonyítványt! És tanítványai közül a valóban invenciózusak előbb-utóbb mégiscsak „kiharcolták” maguknak (vagy csupán teljesítményük okán csendben kiérdemelték), hogy ne csupán „szorgalmas gyűjtőként”, de „néprajzkutatóként” fogadja el őket az etnográfusok/folkloristák virtuális céhe.

Persze korántsem azonos módon zajlott le a „néprajzkutatóvá” válás folyamata a Bálint Sándor-tanítványok esetében. Beck Zoltán például – miután 1963–1967 között Békéscsabán néprajzos muzeológussá lehetett – mégiscsak visszavágyott (vagy visszakényszerült? – már nem emlékszem rá) első munkahelyére: az orosházi Táncsics Mihály Gimnáziumba tanárnak (1957–1963, majd 1967–1972). Ezt követően pedig újra csak békéscsabai muzeológusi munkakör (1972–1979), rövid ideig az orosházi múzeum igazgatói teendőinek ellátása következett. Majd még egyszer tanári munka: az orosházi gimnázium kollégiumának nevelőtanáraként dolgozott 1981–1987 között.

Ezt a többszörös munkahelyváltást azonban csupán az életrajzi tények számontartása kedvéért illendő itt és most felelegetnünk. Hisz Beck Zoltán néprajzi munkálkodásának intenzitásán és eredményességén ezeknek a hely- és helyzet-váltásoknak vajmi kevés nyomát találhatni. Hiszen „pályakezdő” orosházi tanárként is az egyik legtöbbet teljesítő és legígéretesebb tagja volt a Nagy Gyula múzeumigazgató köré szerveződött: az évkönyv-köteteket és az Orosháza-monográfiát megalkotó „önkéntes munkaközösségnek”.¹ És muzeológusként megjelent közleményeinek alighanem nagyobb (Orosházához és környékéhez kapcsolódó) hányada szintén a nem-muzeológusi életszakasz termésének valószínűsíthető.² Alkalmassint a nem evidensen néprajzi, ám etnográfiai vagy folklorisztikai tanulságokat is felkínáló egy-két dolgozatnak, könyvnek az alapötlete, anyaggyűjtésének elkezdése is független lehetett muzeológusi munkakörbe kerülésétől.³ Szinte-szinte csak a békéscsabai, illetve az orosházi múzeum állandó kiállításának megvalósítása és „hasznosítása” érdekében tett munkálkodás írásba is foglalt dokumentumai esetében egyértel-

¹ L. pl.: Jeles napokra vonatkozó Orosháza környéki hiedelmek és babonák. *Szántó Kovács Múzeum Évkönyve 1959*. Orosháza, 1959. 197–206. [Társszerző: Nagy Gyula]; Népballadák Orosházáról és környékéről. *Az Orosházi Táncsics Mihály Gimnázium Évkönyve 1962/1963*. Orosháza, 27–31.; Egy tótkomlói képfestőműhely munkája. *Szántó Kovács Múzeum Évkönyve 1961–1962*. Orosháza, 1963. 247–268.; Disznótoros szokások Orosházán és környékén. *Szántó Kovács Múzeum Évkönyve 1963–1964*. Orosháza, 1965. 249–262.; Népszokások. In: Nagy Gyula (szerk.): *Orosháza néprajza*. Orosháza, 1965. 602–603.

² Pl. Népballadák Orosházáról és környékéről. *Körös Népe*, V. Békéscsaba, 1965. 29–59.; *Néphagyományok Orosházáról és környékéről*. (A Békés Megyei Múzeumi Szervezet Kiadványai, 1.) Békéscsaba, 1965; Az élet nagy eseményei. In: Nagy Gyula: *Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán*. (A Békés Megyei Múzeumok Közleményei, 4.) Békéscsaba, 1975. 499–525.

³ Pl. *Orosháza és környéke Háziipari Szövetkezet*. Orosháza, 1967; Egy Békés megyei szocialista község: Telekgerendás. *Békési Élet*, III. (1968) 413–421.; Nagy pillanatok az orosházi Petőfi Dalárda történetéből. *Békési Élet*, IV. (1969) 339–344.; *A mezőkovácsházi Új Alkotmány termelőszövetkezet története*. Mezőkovácsháza, 1975; *25 év krónikája: adatok a kardoskúti Rákóczi Mgtsz történetéhez*. Kardoskút, 1977; Köri élet Orosháza külterületén. In: Tóth József (szerk.): *Az orosházi tanyavilág átalakulása*. Orosháza, 1985. 239–313.

mű: ezeknek a publikációknak szükségszerűen a muzeológusi státusból *kellett* következniük.⁴ És persze az a különösen árulkodó, hogy muzeológusként „megyényire” tághatta érdeklődése-munkálkodása földrajzi határait!

Amikor tehát Beck Zoltán emlékét idézem, nem feltétlenül arra teszem a hangsúlyt, hogy azoknak az önkéntes Bálint Sándor-tanítványoknak volt ő egyik jeles képviselője, akik „szabályos szakképzettség” híján (azaz: etnográfus-muzeológusi diplomával nem igazoltan) mégiscsak néprajzos muzeológusként szolgálhatták a magyar közműveltséget. Azt szeretném inkább nyomatékositani ez alkalommal, hogy vagy középiskolai tanárként, vagy múzeumi munkatársként, az eredmény szempontjából ez csaknem indifferens, egész életében egy „jó ügy” iránt elkötelezetten, felettebb szorgosan munkálkodva igen nagy jelentőségű, s bár lokális kötődésű (következésképpen: kevésbé ismert és elismert...), „felettebb gazdag néprajzi adattárként” meghatározható életművet teremtett meg, s hagyott hátra a Békés megye néprajzi kutatása iránt példaadóan elkötelezett „tanár és néprajzkutató”. Mely életművet a mai Békés megye⁵ néprajzi összképének virtuális (reményeim szerint egyszerűen majd valóságos!) megszerkesztésekor a legegyszerűbb, a leginkább forrásértékű és a pótolhatatlanul fontos (hisz az oly gyakran emlegetett „24. órához” már-már elérkezve mégiscsak megszületett) „előmunkálatok” között illendő már ma is számon tartania a hálás utókornak: azaz nekünk, nemzedék-társainak – s lesz illendő majdan számon tartaniuk az utánunk jövő kutatógenerációknak.

Jóllehet fentebb „néprajzi adattárként” emlegettem Beck Zoltánnak a megye egészére (legjellemzőbben persze Orosházára és környékére, illetve az egykori bihari falvakra) vonatkozó autentikus gyűjtéseit, azt azonban sietek hozzátenni: ezt az „adattárat” (látens kutatói törekvésként) alapvetően meghatározta vagy a monografikus igényű elsődleges elrendezés, vagy egy-egy „különleges”, ott és akkor már-már „kuriózum értékűnek” látszó népeleti jelenség szélesebb körű elterjedtsége körültekintő dokumentálásának igénye. A Beck Zoltán által feltárt és közzétett adatok tehát, még ha alig-alig vagy feltűnően ritkán publikált szokásra vagy szövegemlékre hívják is fel a figyelmet, mivel vagy az elemzés során, vagy az elterjedést bizonyító további publikációk révén ő maga nyilvánvaló tette az összefüggéseket-kapcsolódásokat is, semmiképpen sem minősíthetők „véletlenül”, „szerencsésen” fellelt szórvány-adatoknak.

⁴ Békés megye népe a szabadságért. A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum állandó kiállításáról. *Békési Élet*, I. (1966) I. sz. 45–51.; *Nyolc nemzedék élete Orosházán. Vezető az orosházi Szántó Kovács Múzeum állandó kiállításához*. Orosháza, 1975. (Társszerző: Nagy Gyula)

⁵ Azért szükséges nyomatékositani, hogy Beck Zoltán érdeklődése a mai Békés megye egészére kiterjedt, mert jelentős mennyiségű a legutolsó megye-rendezezőkor Békéshez csatolt, eredetileg Bihar, illetve Csanád megyéhez tartozó községekben gyűjtött anyaga is.

Mivel persze a legtágabban értelmezett „népszokások” jelentették – amint erre a fentebb idézett Orosháza-kötődésű dolgozatok címéből is következtetni lehet – Beck Zoltán személyes érdeklődésének egyik nagy területét, e témacsoport egésze, illetve vagy a jeles napokhoz, vagy az emberi élet nagy eseményeihez, vagy valamilyen gazdasági tevékenységhez kapcsolódó egy-egy „önálló” részlemele elrendezésének „sémáját” tulajdonképpen készen kínálta számára a jó régen kanonizálódott kutatástörténeti előzmény.⁶ Ezt az „előzményt” csupán annyiban igyekezett ő maga korrigálni, illetve „új” tartalommal telíteni, hogy egy-egy szokás/szokás-komplexum esetében a lehető következetességgel dokumentálta a „szokás” mint téma rituális,⁷ hiedelemmé⁸ vagy szövegfolkloremlékké⁹ kristályosodott elágazásait.

A szövegfolkloremlékek folyamatos gyűjtésének kisebb-nagyobb kötetekbe rendezése is jól bevált „sémát” követett: műfajonként-műfajcsoportokként elrendezve lelhetünk rá a 20. század vége felé ezen a tájon már alig-alig remélhető új gyűjtésű balladákra,¹⁰ mesékre/mondákra/anekdotákra,¹¹ hiedelemmondákra/-elbeszélésekre,¹² gyermekmondókákra/talalós kérdésekre.¹³ És közben arra a folklórkutatásban mindeddig kellően nem tudatosított „evidenciára” is ráeszméltet Beck Zoltán néhány forrásközlése, hogy csak az elmélyült népraj-

⁶ Kötetbe gyűjtött (korábban jórészt önálló cikként is megjelent) szokásismertetései: *Népszokások Békés megyében. Néprajzi cikkek, tanulmányok.* Békéscsaba, 1974; *Építőáldozat. Tanulmányok.* (Új Aurora Füzetek) Békéscsaba, 1981. Vázlatos összefoglalások: Az emberélet fordulója a battonyai magyarságnál. *Új Aurora*, 1981/2. sz. 124–133.; Az év jeles napjai a battonyai magyarságnál (januártól októberig). *Múzeumi Kurir*, (Debrecen, 1986) 50. sz. 83–88., 51. sz. 68–71; *Adjon Isten minden jót ez új esztendőben. Ünneplő szokások Békés megyében* („Szurke könyvek” sorozat) Békéscsaba, 1989.

⁷ Pl. Szerelmi varázslás-adatok Biharugra és Körösnagyharsány népi hitvilágához. *Múzeumi Kurir*, 36. sz. (Debrecen, 1981) 52–53.; Békés megyei adatok a leányszöktetéshez. *Új Aurora*, 1987/2. sz. 132–137.; A zángózás a jogi népszokások rendjében. *Napóra*, XIX. (Békéscsaba, 1991) 3. sz. 43–45.

⁸ Az építőáldozat Békés megyei emlékeiből. In: Novák László (szerk.): *Hiedelmek, szokások az Alföldön*, II. Nagykörös, 1992. 533–545.

⁹ Lakodalmak dramatikusságai Biharugrán és Körösnagyharsányban. *Múzeumi Kurir*, 31. sz. (Debrecen, 1979) 39–42.

¹⁰ *Vitális Imrénének véres a fokosa. Népballadák Békés megyéből.* (“Fekete könyvek” Kultúrtörténeti sorozat, 11.) Békéscsaba, 1988.

¹¹ *A szárnyas királyfi. Népmesék, mondák, anekdoták Békés megyéből.* Békéscsaba, 1986; *Egyszer Mátyás király...Történeti mondák, anekdoták, históriák. Békés megyei gyűjtés.* Orosháza, 1996.

¹² *Adatok Biharugra, Körösnagyharsány és Zsadány népi hitvilágához.* (Békés megyei Művelődési Központ – Békési Műhely) Békéscsaba, 1985; *Seprűnyélen lovaglók és titokzatos társaik. Hiedelemmondák Békés megyéből.* Orosháza, 2006.

¹³ *Tűzet viszek, ne lássátok! Gyermekversek, népi mondókák, verses talalós kérdések. Orosházi gyűjtés.* Békéscsaba, 1987.

zi terepmunka közben fellelhető 19. századi – 20. század eleji paraszti kéziratos könyvek is igen sok szövegfolklorémléket rejtegetnek!¹⁴

Folytatnom kellene ezt az emlékidézést és figyelemfelhívást, hisz jól tudom, hogy a „nemzedéktárs” Beck Zoltánnak az eljövendő kutatások során figyelembe vehető – ha kellően körültekintőek vagyunk: „kötelezően” figyelembe veendő – eredményei számbavételekor nem törekedtem teljesség igényű összefoglalásra. A teljességhez számottevő előmunkálatok szükségeltettek volna, én pedig csak személyes benyomásaimra és kissé hevenyészett bibliográfiai tájékozódásra hagyatkozhattam. És arról például nincs semmilyen információ, hogy miért lett ennyire hangsúlyos ebben a „kissé szabálytalan” életműben Békés megye népelete iránti elkötelezettség, s miért hangsúlytalan a születési hely: Simontornya.¹⁵

Ez alkalommal csupán figyelmeztetni akartam a feledékenységre hajlamos néprajzos közvéleményt, hogy bizony-bizony a közeli múltban is létrejöttek olyan, az új gyűjtésű etnográfiai-folklorisztikai információk áradó bősége miatt kiemelkedő jelentőségű kutatói életművek, és Beck Zoltáné ezek közé tartozik, melyek az eddig tapasztalhatónál sokkalta nagyobb figyelmet érdemelnek a kutatástörténet (mai és jövőbeli) bűvárlói részéről.

Ezt tudatosítva emlékezzünk tisztelettel a nyolcvan esztendeje született Beck Zoltánra!

SZILÁGYI MIKLÓS

¹⁴ Pl. Zsilinszki János kéziratos verses-dalos füzete katona korából. 1878-ból. *Békés Megyei Múzeumok Közleményei*, V. (Békéscsaba, 1978) 115–180.; *Népdalok egy múlt századi körösnagyharsányi kéziratos könyvből*. *Új Aurora*, 1980/2. sz. 129–140.

¹⁵ Pl. Két archaikus népi imádság Simontornyáról. *Múzeumi Kurir*, 53. sz. (Debrecen, 1987) 42–44.

KUTATÁSOK

Kutatásaim a Német Szövetségi Köztársaságban

Hat évvel első freiburgi munkám után a bonni Alexander von Humboldt Alapítvány visszahívott Németországba. Támogatásával 2014. május 5.–július 31. között Freiburgban a Kelet-európai Németek Néprajzi Intézetében (Institut für Volkskunde der Deutschen des östlichen Europa, IVDE) dolgoztam. Az intézet a második világháború után Kelet-Európából Németországba kitelepített németek és származási országaik néprajzával foglalkozik. Vendéglátó professzorom Michael Prosser volt. Kutatásaim súlypontját három téma képezte.

Szent Vendel, a háziállatok védőszentjének tisztelete

E témához a freiburgi Egyetemi Könyvtárban, a Teológiai Kar könyvtárában, az IVDE könyvtárában számos publikációt találtam, olvastam, lemásoltam. Elsősorban Szent Vendel tiszteletét tártam fel a Saar-vidéken és a freiburgi érsekség területén. Július 4–6. között Sankt Wendel városában, a Saar-vidéken alapos helyszíni kutatást végeztem. Nem csupán Szent Vendel sírhelyét, a hozzá fűződő búcsújárást és népszokásokat derítettem fel az itteni gótikus bazilikában, hanem felkerestem és dokumentáltam a város határában 1755-ben épült rokokó Vendel-kápolnát egy régi zarándokút végpontján. Ugyanígy kutatást tettem július 16-án Freiburg-Ebnetbe, az 1895-ben épült Vendel-kápolnába, amely fenyesek között, a Fekete-erdő egyik magaslatán (Kis-Roßkopf) található.

Kutatásaim alapján július 23-án előadást tartottam az IVDE szemináriumi termében „*Oberhirt Sankt Wendelin, Patron der Viecher...*” – *Diachrone und synchrone Untersuchungen zur Patronatsfigur der Haus- und Nutztiere in Ungarn* címmel. Az előadást követően konzultáltunk Prosser professzorral a magyarországi szentiszteletről (Orbán, Vendel).

A karácsonyfa története és európai elterjedése

E témához az IVDE, a Freiburgi Egyetem Néprajzi Intézete könyvtárában, a freiburgi Egyetemi Könyvtárban és a Badeni Tartományi Múzeum staufeni képtárában számos olyan forrást találtam, amelyek jól kiegészítik több mint két évtizedes karácsonyfa-kutatásomat. A karácsonyfához illusztrációkat és naplófeljegyzéseket is gyűjtöttem. Így bukkantam egy akvarellre 1853-ból a salzburgi árvaház karácsonyfa-ünnepélyéről, ahol a fő támogató az özvegy császárné, Caroline Auguste volt. Egy másik akvarell, A. F. Csernyisov festménye, Olga nagyhercegnőt (1822–1892) és családjának karácsonyfa-ünnepélyét ábrázolja Szentpéterváron a Téli Palotában. A főhercegnő, 1846-tól württem-

bergi királyné, visszaemlékezéseiben megörökítette, hogy 1843-ban Carszkoje Szelóban milyen karácsonyi ajándékokat kaptak cári szüleiktől. Frideriks bárónő visszaemlékezése szerint: „*A cárnak és gyermekeinek egy-egy asztalon álltak a karácsonyfái, rájuk különböző ajándékokat akasztottak...*” Staufenben a képtárlóban több fényképre bukkantam a katona-karácsonyfa, háborús karácsonyfa, hadifogoly-karácsonyfa témában (pl. karácsonyfa német katonákkal az első világháború lövészárkában a nyugati fronton; francia hadifoglyok karácsonyfa-ünnepélye a szászországi Roßweinben, 1941).

Német nyelvű tanulmánykötetem (Objekte, Lebensformen, Volksbräuche) kiegészítése, nyelvi lektorálása

E munkában fiam, Lukács Miklós működött közre, aki júliusban Freiburgban velem együtt dolgozott. A kiadásra előkészített tanulmányokból 28-at már korábban németre fordított, két tanulmány fordítása Freiburgban készült el (*Oberhirt Sankt Wendelin, Patron der Viecher...*; *Der Christbaum in den oberrheinischen Städten des 16./17. Jahrhunderts*). A Vendel-tanulmány anyanyelvi lektorálását Edwin Rombach római katolikus lelkész (Loretto-Krankenhaus, Freiburg), a karácsonyfa-tanulmányét Walter Hartinger néprajzprofesszor (Rengensburg) végezte el. Terveim szerint a német nyelvű tanulmánykötet 2015 nyarára kerül nyomdakész állapotba.

Berlinben 2014. június 2–5-e között részt vettem a Humboldt Alapítvány hagyományos éves tanácskozásán, ahol különösen a Németországba visszahívott kutatók kerekasztal-beszélgetése volt számomra nagyon tanulságos, amelyet Steffen Mehlich és Judith Schildt, az Alapítvány munkatársai koordináltak. A kerekasztal-beszélgetés keretében a Humboldt Alapítvány kutatói támogatásainak jelentőségéről beszéltem: arról, hogy a németországi meghívások milyen hatással voltak a magyar néprajztudomány fejlődésére. Rezidenciáján, a Bellevue-kastélyban fogadott minket Joachim Gauck, a Német Szövetségi Köztársaság elnöke. Németországi tartózkodásom közben két előadást tartottam Szent István király tiszteletéről: a Bázeli Magyar Kulturális Találkozó keretében (június 20.) és a Freiburgi Magyarok Baráti Körében (július 19.). Utóbbit Schell Csilla (IVDE) kolléganőmmel együtt, aki Szent István király baden-württembergi tiszteletéről beszélt. Freiburgban alkalmam volt a magyar egyesületi oktatási és kulturális intézmények (ringató, óvoda, iskola, kórus) munkájával is megismerkedni.

A Freiburgi Egyetem Néprajzi Intézetében hallhattam magyar kollégám, Povedák István (Szegei Egyetem) vendégelőadását június 26-án (*Falsche Helden und Abgötter*).

Újabb németországi kutatómunkám, a legújabb német néprajzi szakirodalom nyomon követése, a német néprajztudomány, a német néprajzi intézmények mai helyzetének megismerése hozzásegített a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajzi doktori iskolájában előadási témám kibővítésé-

hez, frissítéséhez (*Irányzatok, iskolák és nagy egyéniségek a német néprajztudományban*).

Kutatásaim során nyújtott segítségükért a vendéglátó (IVDE) és a felkeresett intézmények munkatársainak tartozom köszönettel. A kutatóhely, a jó munkakörülmények biztosításáért Werner Mezger professzornak, az IVDE intézetvezetőjének tartozom köszönettel. Külön köszönet illeti vendéglátó professzoromat, Michael Prossert és Schell Csilla néprajzkutatót sokoldalú tudományos és gyakorlati segítségükért, útmutatásaikért, a freiburgi magyar kulturális egyesülettel a kapcsolat megteremtéséért. Köszönöm Helga Löw asszonynak, az IVDE könyvtárosának a témáimhoz szükséges könyvek freiburgi lelőhelyeinek felderítését. A staufeni képarcívum anyagának rendelkezésemre bocsátásáért Elisabeth Haug múzeumvezető asszonynak tartozom hálás köszönettel.

A meghívásért, németországi kutatásaim ismételt támogatásáért a Német Szövetségi Köztársaság Alexander von Humboldt Alapítványának, különösen Sabine Meisel-Funk asszonynak mondok köszönetet. Németországi munkámmal több mint négy évtizedes néprajzi kutatásaim jelentős mértékű kiegészítését, számos témám lezárását, tervezett könyveim kiadásának előkészítését végezhettem el.

LUKÁCS LÁSZLÓ

FÓRUM

**Az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága ülése
(Miskolc, 2014. február 24.)**

A kézműves örökség tárgyi emlékeit őrző magángyűjtemények helye a magyar kultúra és örökségvédelem rendszerében, jelenük és jövőjük, orvoslásra váró gondjaik. E problémakör megvitatása jegyében tartott az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága 2014. február 24-én kihelyezett ülést Barna György magángyűjteményében Miskolcon, a Lézerpont Látványtárban, amelyre a Magyar Gyűjtők Társasága tagjait is meghívták.

A helyszín kiválasztásának oka a gyűjtemény közeljövőben történő felszámolása, a Látványtár bezárása. Az ülésen örökségvédelmi szakemberek, muzeológusok, magángyűjtők arra keresték a választ, milyen lehetősége és jövője van ma egy magángyűjtőnek és gyűjteményének.

„Minden egy öreg bibliával kezdődött...” – mesélt gyűjtőszervezőnek kezdeteiről Barna György, a miskolci Lézerpont Látványtár és -műhely ügyvezető igazgatója, aki immár közel fél évszázada gyarapítja kollekcióját. A 2000 négyzetméteren működő tár legkiemelkedőbb része a Kárpát-medence több mint 340 népviseletét bemutató szekció, de nem kevésbé lenyűgöző az 1950–1960-as évek tárgyait felvonultató „Népszuper” tárlat. Ezen kívül hagyományos mesterségek teljes műhelyfelszerelései, régi optikai eszközök, irodagépek, erdélyi ásványok, orosz ikonok, miskolci képeslapok kaptak önálló kiállítótérket. A Látványtár bezárásának oka egyfelől a kiállítás nem kifizetődő fenntartása, másrészt a gyűjtő életkora. Barna György szeretné gyűjteménye sorsát időben és megnyugtató módon rendezni.

Miután nyilvánvalóvá vált, hogy a több ezer darabos és tematikailag is igen strukturált gyűjtemény egyben nem helyezhető át, nem adható vagy adományozható el, Barna György megpróbált az egyes részeknek külön-külön jó gazdát találni. Így nem kis nehézségek árán a népviseletek Miskolcon maradnak a Herman Ottó Múzeum újonnan létesülő, kihelyezett kiállításában, a „retro” és a térképgyűjtemény az edelényi L’Huillier–Coburg-kastélyba, a mesterségek műhelyberendezése, szerszámai a Tisza-tavi Ökocentrumba, az optikai gyűjtemény az egri Csillagászati Múzeumba, az ortodox gyűjtemény magánkézbe kerül.

Nem kétséges, hogy manapság bármilyen kiállítás csak akkor tehető (anyagilag is) sikeressé, hogy valamilyen „attrakcióval”, látványossággal társul. Ehhez szükség van jó szervezőképességre, támogató állami háttérre. Csonka-Takács Eszter a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóságának a vezetője tájékoztatott a Hungarikum törvény és a Magyar Értéktár nyújtotta lehetőségekről. A Magyar Nemzeti Örökség Piramis szemlélteti a rendszer felépítését:

a Települési Értéktár Bizottság, majd a Megyei Értéktár Bizottság elbírálása után az adott helyi érték felkerül a Magyar Nemzeti Érték listára, ahonnan kiválasztják a Hungarikumokat. Aki bekerül az értéktárba, az pályázati lehetőségekhez jut. Ebbe az értéktárba a magángyűjtők gyűjteményei is bekerülhetnek. Mint oly sok más területen, itt is sok múlik a szakértelmen, a település vezetőségének személyes hozzáállásán. Egyelőre, legalábbis Miskolc vonatkozásában, nehézkesen halad az értéktár ügye.

A hosszas vita ellenére összességében a magángyűjtemények méltó megbecsülésével, bemutatásával, támogatásával és jövőjével kapcsolatban nem született megnyugtató fejlemény. Általános világtendencia a múzeumok háttérbe szorulása, a korábbi meglehetősen nagy alkalmazotti létszám gyors leépítése, a pénzmegvonás, a kutatóhelyek felszámolása.

A gazdag gyűjteményben eltöltött nap egyszerre hagyta maga után a csodálat és a keserűség érzését. Mindenesetre a találkozót nem volt hiábavaló, a problémák feltárása, a közösen való gondolkodás, megoldáskeresés mindenképpen előbbre visz.

CSEH FRUZZSINA
NAGY KRISZTINA

Vallási kultúra és életmód a Kárpát-medencében (Veszprém, 2014. május 20–23.)

1989-ben indítottuk útjára, majd 1990-ben valósítottuk meg *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* címmel azt a konferencia-sorozatot, amely ezzel a megváltoztatott címmel, ámde változatlan tartalommal immáron tizedik állomásához érkezett. Ebben az esztendőben május 20–23. között ismét az elindító város, Veszprém adott helyet a tanácskozásnak, amelyet a Laczkó Dezső Múzeum és a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola közösen rendezett meg. A szervezés nagy figyelmet, elkötelezettséget igénylő munkájában és a lebonyolítás zökkenőmentességének biztosításában elévülhetetlen érdemei vannak Nagyné Horák Anna kolleginának, akivel jelen sorok írója az első tanácskozást szervezte meg, majd ezt követte a többi és most az idejé. Kedd és péntek között tizenegy szekcióban zajlottak az előadások, szám szerint 78, amelyek közül elenyésző volt azoknak a száma, mintegy hét, amelyeket közbejött okok miatt előadók nem tarthattak meg.

Tekintettel a párhuzamos szekciókban történő előadásokra, lehetetlen volt valamennyit végighallgatni, esetenként előadásról előadásra, szekcióról szekcióra igyekezett a hallgatóság, morzsákat raktározva el az emlékezetben.

Az első napon, május 20-án kedden nyitóelőadások követték egymást, mégpedig a magyar nyelvterület valamennyi részéről érkezett előadókkal, akik a különböző felekezeteket is képviselték, mintegy rávilágítva több, fontos jellemzőre. A hivatalos köszöntőket (Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala: Némédi Lajos alpolgármester, Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola: Varga István rektor és Laczkó Dezső Múzeum: Limbacher Gábor akkori megyei múzeumigazgató) követően került sor az előadásokra, amelynek sorát Janka Ferenc görög katolikus lelkész, egyetemi tanár indította egy olyan filozofikus tartalmú előadással, amely a konferencia alaphangját és tudományos színvonalát adta meg: „*Vestigia Dei*” – *Interdiszciplináris párbeszéd a vallásosságról*. Őt követte a szlovákiai kutatók képviselőjében a komáromi Duna Menté Múzeum igazgatója, Csütörtöky József, majd Kárpátaljáról Kész Margit nagyszerű összehasonlító (magyar, ruszin, ukrán apokrifok) elemzése. Moldvából Iancu Laurától a püspöki körlevelek, prédikációk sajátos szempontú feldolgozását hallhattuk. Kiváló előadások részesei lehettünk, meghallgatva Kurta Józseftől (Kolozsvár) a 18. századi protestáns erdélyi kegyességi irodalom jellemzőit, továbbá a horvátországi Csúza református egyháztörténész lelkészétől, Varga Györgytől a szlávóniai gyülekezetek egyházfegyelmezésének rendkívül szerteágazó, összetett és nem kevésbé színes területeinek jellegzetességeit.

Délután két szekcióban folytatódtak az előadások, Voigt Vilmos és Varga István elnöklétével, mindkettő tematikája a különféle vallási jelenségeket, búcsúkat, zarándoklatokat, továbbá a szentelményeket ölelte fel hét előadás keretében. A csatkaei és a nagycelli búcsús zarándoklatok, Árpád-házi Szent Margithoz kapcsolódó imameghallgatások, a Timótheus Szövetség történetén túl (Mogyorósi Ágnes, Horváth Sándor, Barna Gábor, Galo Vilmos) különösen érdekes és több kérdést felvető előadást tartott a győri Balázs Livia a fényjelenségek vallásos magyarázatával összefüggően, rávilágítva napjaink emberének a természetfölötti világgal való kapcsolatkeresésére és megelégedésének óhajára. Verebélyi Kincső a búcsús zarándoklatokkal kapcsolatosan fessegette a hit vagy divat kérdését. Este kerekasztal-beszélgetéssel zárult a nap Kürti László vezetésével, amelynek témája: szakralizáció, szekularizáció és az új vallási mozgalmak voltak. Ezt követte a fogadás, ahol a résztvevőket Márfi Gyula veszprémi érsek köszöntötte és ahol Medgyesy-Schmikli Norbert Kővári Rékával Szent István és Szent László királyok tiszteletét hirdető énekeket adtak elő, és megemlékeztünk a konferencia-sorozat lelkes támogató-előadójáról, a 2013-ban elhunyt Jáki Sándor Teodóz bencés tanárról, népzene-kutatóról.

A második napon, május 21-én szerdán, délelőtt három szekcióban voltak előadások. Az egyikben Barna Gábor tanszékvezető egyetemi tanár (Szeged) elnöklétével vallás és irodalom kapcsolatát elemezték, továbbá vallásszociológiai jellegzetességekkel foglalkoztak. A szekcióban a századforduló női példaképei, női szentek, a magyar irodalom és képzőművészet Boldogasz-

szony-képe, a népköltészet angyalképzete és a Hajós környéki 19. századi vallásos ponyvanyomtatványok szerepeltek a tematikában egyéb irodalmi-vallási kérdésekkel együtt (Toldi Éva, Frauhammer Krisztina, Voigt Vilmos, Czövek Judit, Kothencz Kelemen). A másik szekcióban a vallásos költészetet elemezték az előadók Géczi János egyetemi tanár (Veszprém) elnökletével, amelynek keretében a halottvirrasztókkal, az egyéni imádságokkal, barcasági csángó istenes versekkel, református prédikációkkal egyaránt foglalkoztak (Kővári Réka, Medgyesy-S. Norbert, Gál Adél, Veres Emese Gyöngyvér). A harmadik szekció a régészeti korok vallási emlékeit vette sorra, Perémi Ágota jelenlegi veszprémi múzeumigazgató, régész elnökletével. Remek előadásokat hallhattunk Regenye Judittól (neolitikum), Gáspár Dorottyától (ókori halottkultusz), aki kezdetektől fogva résztvevője a konferencia-sorozatnak, minden alkalommal nagyszerű előadásokkal ajándékozva meg hallgatóit. A további előadások a római császárnék érmein megjelenő istenalakokkal (Barna Ferenc), valamint Pannonia és Noricum területéről származó Hesione- és Alcestis-ábrázolásokkal (Tóth Henriette) foglalkoztak.

*Kothencz Kelemen az előadását tartja
(Forrás: Veszprémi Főegyházmege)*

Délután két szekcióban folyt a munka. Egyikben egyháztörténeti előadásokra került sor a kiváló egyháztörténész, egyetemi tanár Szigeti Jenő elnökletével, amelynek keretében vallási reformáramlatokkal, egyházfegyelmi, továbbá a hitélet megújításának, felekezeti együttélésének kérdéseivel, valamint a gyülekezeti iratanyagok szerepével foglalkoztak (Nagy Balázs Vince, Klestenicz Tibor, Bárány Zsófia, Balla Teréz, Karlinszky Balázs). Nagyszerű

előadást hallhattunk Balázs Kovács Sándortól (Szekszárd), aki egy sárközi lelkésznek a hívek erkölcsi életére gyakorolt hatását elemezte a 19. század első feléből. Különösen izgalmas kérdéseket boncolt a végrendeletek tudósa, kiemelkedő kutatója, Horváth József (Győr), aki ebben az előadásában a 17–18. századi győri végrendeletek városon kívüli vallási kapcsolataira mutatott rá református, evangélikus, római katolikus végrendeletek írásos hagyatékát nagyító alá téve. Rendkívül érdekes előadást hallhattunk a kolozsvári Nagy Alpár-Csabától, aki a 20. századi erdélyi református lelkészi sorsokkal foglalkozott, nagyszerű elemzést nyújtva életükről, pályájukról. Előadása valójában kapcsolódott a Dunántúli Református Tudományos Gyűjtemények (Pápa) kiadásában, Kránitz Zsolt mindenre kiterjedő figyelemmel szerkesztett két kötetéhez, amelyek a Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi anyakönyveit (1823–1952), valamint dunántúli lelkészi önéletrajzokat (1943) foglalnak magukban. A következő napról ide került át Gárdonyi Máténak *A plébánia mint a katolikus vallásgyakorlat színtere a Tridenti Zsinaton* címmel jelzett előadása.

A másik szekciót Lengyel Ágnes (Balassagyarmat) elnökölte, amelyen vallásos népszokásokat, a mindennapok és ünnepek vallásosságát, napjaink vallásgyakorlatát, továbbá a szentek tiszteletét elemezték az előadók, foglalkozva egy oblátus közösség tagjainak intencióival, a lourdes-i Mária csíki tiszteletével (Fábián Gabriella), a csekefalvai felekezetek együttélésével (Vass Erika), Szent István kultuszának királyszentistváni megléte kérdésével (Pilipkó Erzsébet) és a Szabadkai Egyházmegye templomi betlehemeivel. Ez utóbbi előadás kiemelkedően jelentős, amelynek előzménye az előadó Czékus Gézának a közelmúltban megjelent újszerű, remek elemzést nyújtó könyve, aki a jelzett egyházmegye valamennyi templomát sorra véve adott részletes képet az ott évente felállított betlehemekről, amely munkáját példaértékűnek tartom.

A harmadik napon, május 22-én, csütörtökön délelőtt két, délután ismét két szekcióban hangzottak el az előadások. Az egyik szekció egyháztörténettel, történeti forrásokkal, egyházfegyveléssel és a felekezetek együttélésének kérdéseivel foglalkozott (Szigeti Jenő, Szuly Rita, Tengely Adrienn, Szakács Anita, Plesovszki Zsuzsa, Hajnal Anett, Szőke Anna), elnöke Márkusné Vörös Hajnalka levéltáros (Veszprém) volt, míg a másik a vallásos ábrázolásokkal, egyházművészettel, szakrális emlékekkel, liturgikus tárgyakkal, S. Lackovits Emőke (Veszprém) elnökletével. Az egyikben tíz előadás, a másikban pedig nyolc hangzott el. Az első szekció előadói a szerzetesrendekkel, a szabadegyházi mozgalmak egészséges életmódra nevelésével, karitatív tevékenységgel, egy-egy közösség vallási életével, vallásos kultúrájával, hitéletének jellemzőivel, a valláskritika megjelenésével foglalkoztak. A másodikban kárpátaljai görög katolikus templomok ikonosztázaival (Puskás Bernadett), református gótikus kelyhekkkel (P. Szalay Emőke), 18. századi szerb monostorokkal (Fekete Tamás), szent remetékkel mint szerzetesi példaképekkel (Lipp Mónika), a zarándoklatok tárgy- és öltözködéskultúrájával (Szabad Boglárka), valamint fejfákkal és típusaikkal (Novák László Ferenc), továbbá Szent Vendel tisztele-

tével (Lukács László) kapcsolatos kutatási eredményeiket mutatták be az előadók. Különösen fontos, rendkívül izgalmas kérdéseket felvető volt Gulyás Évának az időjós szentek (Orbán, Donát, Medárd) együttes szobrának jászági történetét és megjelenési formáját elemző előadása.

Délután az egyik szekcióban P. Szalay Emőke (Debrecen) elnökletével vallásos népszokások, mindennapok és ünnepek vallásgyakorlata, a szentek tisztelete, valamint napjaink vallásossága témakörökben hangzottak el az előadások, elemezve egyén és közösség vallásgyakorlatát, a hivatalos, valamint a népi vallásosság kapcsolatát (Gecse Annabella), a vallásos népeletben az egyházi esztendő böjti alkalmainak jellegzetességeit (S. Lackovits Emőke), a vallási turizmust (Szászfalvi Márta), továbbá megtéréseket, új vallási közösségek megjelenését (Zsigmond Júlia, Nagy Károly Zsolt).

A másik szekcióban Verebélyi Kincső elnökletével vallásos ábrázolások, egyházművészeti, szakrális emlékek, liturgikus tárgyak témakörében tartottak előadásokat kegyhelyekről (Perger Gyula), szabadtéri szakrális emlékekről (Csapucha Árpád), Nepomuki Szent János Moson megyei kultuszáról (Székely Zoltán), valamint az öltöztetős Mária-ábrázolásokról (Lengyel Ágnes, Limbacher Gábor). Különösen érdekes volt Sz. Tóth Judit előadása egy új szokást, a kőorból készült úrnapi szőnyegek megjelenését elemezve, *Virág-szőnyeg – másként* címmel.

A szekciókban folyó munka a második napon *Kolostorok és kertek* címmel a gyönyörűen helyrehozott Séd-völgyben tett kultúrtörténeti sétával zárult Rainer Pál történész vezetésével, míg a harmadik napon a Laczkó Dezső Múzeum kiállításait tekintették meg a résztvevők és az érdeklődő, szépszámú hallgatóság.

Május 23-án, pénteken a még Veszprémben maradók felsétálhattak a várba, ahol vezetéssel nézhették meg a Szent György-kápolnát, az egyik legrégebbi magyar kör alaprajzú létesítményt, a Gizella-kápolnát gyönyörű középkori freskóival, továbbá a Gizella Királyné Egyházművészeti Múzeumot és a Szaléziánium érseki létesítményt, kiállítóhelyet és turisztikai központot.

A konferencia ideje alatt a tanácskozás helyszínén előadók és hallgatók Winter Erzsébet páratlanul gyönyörű, Észak-Magyarországon készült templom-felvételeiben gyönyörködhetnek, amely kamarakiállítást P. Szalay Emőke nyitotta meg. Neki köszönhető a Magyar Református Egyház Javainak Tára címmel megjelent sorozat, amely néprajzkutatók által, az ő vezetésével feltárt kincseket Winter Erzsébet fényképfelvételein mutatott be. Ezekből immáron több alkalommal rendeztek kiállítást a Református Doktorok Kollégiuma tanácskozásainak helyszínein is.

Reméljük, hogy a konferencia előadásainak tanulmánykötetben való megjelenésére az eddigiekkel megegyezően sort kerít a Laczkó Dezső Múzeum vezetése.

NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA

Népzene kutatás az 1950-es években: a Lajtha-csoport Egy kiállítás margójára

A Néprajzi Múzeumban 2012-ben „Az igaz hitben végig megmaradjunk...” – *Népzene kutatás az 1950-es években* címmel kiállítást készítettünk a Lajtha-csoport népzene gyűjtéséről.¹

Lajtha már a II. világháború előtt bekapcsolódott a népzene gyűjtésbe, de a háború rövid időre megszakította ezeket. Fonográfhangereken kevés népzene felvétele található, a *Sopron megyei virrasztóének* című kiadványa előszavából megtudhatjuk, miért:

„[...] Erdélyben történt Szentegyházasfalun. [...] Ebben a vasúttól távol levő kis községben jártam népdalt gyűjteni. Egy vasárnap észrevettem, hogy a gyülekezet még mindig Kájoni János énekeskönyvét használja [ezek csak szöveges kiadványok]. E régi dallamokból néhányat már akkor fonográf-hengerre, illetve gramofonlemezre vettem, nemcsak a dallam szépsége, régisége kedvéért, hanem mert rokonságot mutatott históriás énekek dallamával. Akkor, Erdélyben elmulasztottam Kájoni énekeskönyvének minden ismert s a nép ajkán még élő dallamát összegyűjteni.”²

Az 1950-es évektől, mikor a Népművelési Minisztérium anyagi támogatást nyújtott a Néprajzi Múzeum kötelékén belül a Lajtha által irányított, állandó népzene kutató munkacsoport (hivatalosan: A Művelődésügyi Minisztérium Néprajzi Hanglemezeket Gyűjtő-, Készítettő- és Feldolgozó Csoportja) létrehozásához, folytatta a népzene kutatásokat.³

A Lajtha-csoport megalakulásától szisztematikusan kutatta a történeti népzene 20. századi elérhetőségét.

Mint írja: „Egyre világosabban bizonyosodott be, hogy a 16–17. századi énekmondó stílusa, sőt maguk a históriás énekek is egyelőre még meg nem állapítható időben s módon kikoptak a világi használatból, és az egyházi énekek közé menekültek, ott maradtak fenn. [...] Itt megint olyan adatokra találtam, amelyeket, ha kellő időben ki tudunk majd bővíteni, sokkal több tudásunk lesz a 16–17. század világi énekeiről s egyáltalán sokkal több

¹ http://www.neprajz.hu/kiallitasok.php?menu=3&kiallitas_id=117

² Lajtha László 1956.

³ A csoport hivatalos alakulásának dokumentumát nem sikerült megtalálnom, holott a Népzene gyűjtő Csoport iktatókönyvéből kiderül, hogy Lajtha 1951. VII. 11-én a minisztériumtól gyűjtőcsoport megalakítását kéri. Ez az iktatókönyv 1950-től 1975-ig tartalmazza a Népzene gyűjtő Csoporttal kapcsolatos levelek, engedélyek, jelentések adatait, de az ezekhez tartozó leveleket nem sikerült fellelni.

magyar melodia kerül majd napfényre, mint amennyi létezését eddig egyáltalán feltételezhettük volna.”⁴

A másik cél az eltűnőben lévő hagyományokhoz kapcsolódó népénekanyag felgyűjtése volt. „[...] kizárólag a virrasztási szokások és a virrasztó énekek gyűjtésére határoztam el magam. Azért tettem, mert láttam, hogy sok helyen már kipusztult, általában pedig romlásban, kihalóban lévő népszokás maradványait gyűjthettem még össze. Ahol már végrehajtották a temetőben való ravatalozást elrendelő hatósági intézkedést, ott természetesen megszűnt a háztól való temetés, a házban való ravatalozás és ezzel a virrasztás szokása is.”⁵

Lajtha László Erdélyi Zsuzsannával és Tóth Margittal járta a Dunántúlt, s folytatta rendkívüli jelentőségű munkáját a vokális és az instrumentális történeti népzene kutatásában, lejegyzésében és rendszerezésében. Az 1950-es években a politikai nyomás ellenére jelentős népénekanyagot gyűjtöttek. „Laci bácsi kikötötte, hogy a szent téma nem lehet akadály, Jézus Krisztus, Szűz Mária neve előfordulhat” – emlékszik vissza Erdélyi Zsuzsanna.⁶

A Lajtha-csoportot, ahogy azt Erdélyi Zsuzsanna többször elmondta, „Noé bárkájának” is hívták, mert tagjai valamilyen módon a rendszer üldözöttei voltak.

A gyűjtést közvetlenül Lajtha László, Tóth Margit és Dobozy Elemérné Erdélyi Zsuzsanna végezte. A feldolgozásban részt vett: Becsey Gyuláné, Gábor Éva, Marosy György, Bánhidi Zoltánné, Jakab Irén, Teleki Cecília és Fábíán László.⁷ Közülük Tóth Margit a szigorú életvitelű bakonyboldogasszonyi ciszterci nővérek közé tartozott. Erdélyi Zsuzsanna a Külügyminisztérium sajtóosztályán volt diplomata, de politikai okokból elbocsátották. Marosy György, akinek Cesare volt a rendi neve, ciszterci szerzetes, római katolikus pap volt. Rajeczky Benjamin szintén ciszterci szerzetes volt. Gábor Éva – Gábor Áron testvéreinek dédunokája, korábban angolkisasszony volt. Erdélyi Zsuzsanna szerint Fábíán László is mellőzött volt. Teleky Cecília grófnő Erdélyből menekült, ahol mindenét elveszítette. Jakab Irén szintén erdélyi menekült volt. Móczár Elemérnek, a kitelepített ezredesnek is küldtek zenei anyagot.⁸

Nagyon szigorúan munkarendjük volt:

„A MUNKA

A) GYŰJTÉS: dr. Lajtha, dr. Dobozy, Tóth M.

⁴ Lajtha-jelentés a minisztériumnak: „1959 évi május 21-től 31-ig és június 14-től 24-ig tartó Vas-megyei népdalgyűjtő útjairól.” A gyűjtőútjaikról beszámolót kellett készíteni a minisztériumnak.

⁵ Lajtha László 1956.

⁶ Solymosi Tari Emőke 2010. 143.

⁷ Emlékeztető feljegyzés a Lajtha-csoport tagjairól és munkájukról. Néprajzi Múzeum, Népzenei Irattár.

⁸ Solymosi Tari Emőke 2010. 147.

1) az anyagot egy héttel a gyűjtés után szignáltatni Lajtha prof. úrral, utána

2) másoltatni adni.

3) Minden egyes példányról egyet-egyet kézírással leírni, hogy ez nyomdai célokra eredeti kéziratként szerepeljen. A jegyzeteket ehhez a példányhoz kell csatolni.

4) Az anyagból közlésre kell kiválasztani a megfelelő dallamokat (vagy szövegeket) – szempontjait megbeszéltük s a gyűjtést ezek szerint kell előkészíteni (mit és hol kell még dolgozni).

5) Jelentést csak szignált anyag alapján lehet készíteni, ezt is legkésőbb egy héttel a gyűjtés után.

6) Az anyagot gyűjtés után egy héttel Tóth M. adja át Becseynek.

7) Ugyanakkor Fábián dr.-t értesíteni, hogy Becseynél mennyi darab van.

8) Fábián dr. feladata, hogy Tóth M.-el megállapítsa a másoltatni való anyag sürgősségét (mit kell előbbre venni).

9) Tóth M.-nak kötelessége Fábián dr.-t értesíteni, hogy a lejegyezés befejeződött, s neki – egy füzetben feltüntetett módon – a múzeumi példányokat átadni.

B) LEJEGYZÉS: Lajtha László vagy maga végzi, vagy szignálja. Gábor Éva és Avasi Bála jelenti Fábián dr.-nak, ha valamivel készek; Fábián dr. ellenőrzi a szignót s átadja Becseynek. Lejegyzési korrektúrát Gábor Éva végzi.

C) FELDOLGOZÁS: Fábián dr. ellenőrzi, hogy a minisztériumi anyag és a jelentés beadott-e? Nem ellenőrzi a jelentések tudományos voltát, ezért a tudományos jelentő a felelős.

Gábor Éva: munkaköre a tánckatalógus elkészítése gyűjtés céljára. Összes jegyzetek az illető dallam lapja alá irandók.

Dobozyné: feladata kartotékok továbbvezetése, minden hónapban tudományos összefoglaló jelentést kell adnia az ethnográfiai eredményről. Ezt Fábián dr.-nak adja át dr. Lajtha szignója után. Ha Lajtha prof. távol lenne, csak Fábián dr. szignál, de nem felelős a jelentés tudományos tartalmáért, csak a teljesítményt ellenőrzi.”⁹

A csoport működéséről, a tagokról Erdélyi Zsuzsanna többször tartott már előadást, mesélt munkájukról, Lajthával való utazásaikon történt beszélgetéseiket nemrégiben megjelentette.¹⁰

A Lajtha-csoport Lajtha László haláláig megközelítőleg 100 hangszalag-nyi felvételt készített, melyeknek kb. a feléről lemez is készült. A lejegyzett,

⁹ Részlet a Lajtha-csoport munkáját leíró iratból (Hangtár, szn.).

¹⁰ Erdélyi Zsuzsanna 2010.

de hangfelvételen nem rögzített dunántúli népénekek száma megközelíti az 1000 dallamot.¹¹

A kiállítás a Lajtha-csoport által feltérképezett, gyűjtött, dokumentált anyagokon keresztül, kották, jegyzőkönyvek, tárgyak és felvételek segítségével mutatta be a népéneket mint olyan vallásos emlékanyagot, amely a magyar-magyarországi szellemi kulturális örökség részét képezi. Térképen szemléltettük, hogy milyen szisztematikus gyűjtést végeztek, a boltív segítségével pedig a gyűjtések sokaságát szerettük volna szemléltetni.

Lajtha halála után, 1963. december 5-én a munkacsoport hagyatékát, a feladatokat és a felvételeket a Művelődésügyi Minisztérium Zenei Osztálya a Néprajzi Múzeum Népzene Osztályának adta át. Ez az intézmény vette át a történetinépének-anyag gondozását, feldolgozását, a gyűjtés folytatását. Ez nem volt különösebben nehéz, hiszen a csoport tagjai jórészt együtt maradtak. A Néprajzi Múzeumban maradtak – leltározva – a hangfelvételek, ezek jegyzőkönyvei és a letisztázott helyszíni lejegyzéseknek mintegy a fele.

„... Ennek megfelelően az e célra rendelkezésre bocsátott hitelösszeget a Néprajzi Múzeumhoz kell telepíteni. Ennek hozzávetőleg egyharmad részét a Lajtha László által megindított kutatások befejezésére és kéziratainak kiadására történő előkészítésére kell fordítani. Egyharmad részén további népzenei kutatásokat kell folytatni, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a M. T. A. Népzene-kutató Csoportjának tervéhez. Egyharmad összeggel pedig meg kell kezdeni a Néprajzi Múzeum nagyértékű fonográf-gyűjteményének lemezre való átjátszását.”¹² A feladatok összefogásával a csoport addigi tagját, Tóth Margitot bízták meg, aki a Népzene Osztály vezetője lett.

A csoport tagja maradt Bánhidi Zoltánné, Becsey Gyuláné, Dobozy Elemérné Erdélyi Zsuzsanna, Fábián László, Gábor Éva, Jakab Irén, Marosy György és Teleky Cecília. Csatlakozott a csoporthoz Sárosi Bálint, a kitűnő hangszerkutató, aki a hangszereket gondozta és hiánypótló gyűjtéseket végzett a hangszeresnépzene-kutatásban. A csoporthoz csatlakozott még Sztanó Pál, aki a csoport technikai szakembere lett.

A csoport folytatta a Lajtha által kijelölt utat, folytatódtak a dunántúli népénekgyűjtések és a hangszeres zenei felvételek, népénekgyűjtéseiket kiszélesítették az ország más területeire, valamint Erdélyre is.

A gyűjtés jelentőségét Lajtha többször összefoglalta a minisztériumnak küldött jelentésekben. Egy 1962-es jelentésében így fogalmaz: „Nem tudom eléggé hangsúlyozni gyűjtésünk fontosságát, mellyel sikerült elérnünk, hogy sokáig csak egy példányban ismert dallamnak legalább nyolc

¹¹ A beletárolt tételek: Néprajzi Múzeum, Hangtár, MSz 7136–7732.

¹² 1963. 12. 5-én készült jegyzőkönyv, amely a Művelődésügyi Minisztérium Zenei Osztályán készült Barna Andrásné, Balassa Iván osztályvezetők, Rajeczky Benjmin, az MTA Népzene-kutató Csoportjának h. vezetője, Szolnoky Lajos, a Néprajzi Múzeum h. főigazgatója, Tóth Margit tudományos kutató jelenlétében.

XVI. sz-i változatát sikerült feljegyezni. Így egyre bővülő dallamcsaládok alakultak ki, úgyhogy lesz olyan régi – Kájoni-közölte – szöveg, melyre eddig soha nem gondolt mennyiségű, igen régi stílusú, igen különböző dallamot sikerült összegyűjtenünk. Hangnemek is különböző, van benne igen sok dór, frig, mixolid és kevesebb a modern dúr vagy moll. Ez az anyag egyre gyarapszik. Jelenlegi gyűjtésünkben 51 ilyen jellegű dallamot gyűjtöttünk, nem számítva az egyes – már anyagunkban rendezett – dallamokhoz irt variánsokat.”¹³

Lajtha halála után a csoport tovább folytatta a munkát. Az egyik feladata: dunántúli népénekek anyagának bővítése. Tóth Margit, a csoport későbbi vezetője 1963-as jelentésében így fogalmaz: „Az anyag felmérése megtörtént kiadás céljára is, mindamellett olyan óriási mennyiségű adat került felszínre, hogy felelőtlenség lenne azt állítanom, hogy ez a közeljövőben megtörténhet.”¹⁴

Mint már említettem, a kiadást a minisztérium is támogatta, mikor a népzene csoportnak a feladatait kijelölte.¹⁵

A népénekek kiadása azonban nem történt meg, bár a Lajtha-csoport folytatta a hangszeres zene és a népénekek szisztematikus gyűjtését, kiterjesztve az egész ország területére. Lajtha halála után a csoport a hetvenes évek végéig megközelítőleg 200 szalagnyi felvételt, hangszeres és népénekfelvételt gyűjtött az ország egész területén.

A kiállítással kapcsolatos kutatásaim során szembesültem azzal, hogy az anyag különböző részei – jegyzetek, lejegyzőfüzetek – több intézményben, különböző helyeken vannak.

Sebő Ferenc többször megfogalmazta, hogy ezt az anyagot elő kellene készíteni kiadásra. Az anyag egészét azonban nem lehetett felmérni, mert a gyűjtés bizonyos részletei hiányoztak; sem a Lajtha-hagyatékban, sem a Néprajzi Múzeumban nem voltak. Sebő a Lajtha-hagyatékban (Lajtha Ildikó letébe helyezte a Hagyományok Házába, jelenleg folyik az átadása az MTA BTK Zenetudományi Intézetnek) lévő mintegy 800–1000 „dallamcsetlin” lévő daltalant tisztázta.

A Néprajzi Múzeumban található beletárolva a Tóth Margit által lejegyzett dallamok kb. 70%-a, ami a hangzó nélküli MSZ leltári jelöléshez tartozik. Ez három különböző csoportban, csak Tóth Margit gyűjtéseként, Tóth Margit és Lajtha László gyűjtéseként és külön Rajeczky Benjamin gyűjtéseként (kb. 700 dallam) található. Ezek között csak 1957-től találhatunk gyűjtéseket, a korábbiak közül nem találunk felvételeket.

A múzeumban vannak a Lajtha-csoport hangzófelvétellel rendelkező gyűjtései, valamint ezek lejegyzései is.¹⁶ Közülük néhány népéneknek csak későbbi lejegyzése van, ezt a Pátria CD-Rom készítésekor még nem találtuk meg, de

¹³ Lajtha jelentése az 1962. július–augusztus havi gyűjtőútjukról.

¹⁴ Tóth Margit jelentése az 1963. július–augusztus–szeptember havi gyűjtőútjukról.

¹⁵ Lásd a 12. sz. jegyzetet,

¹⁶ F126A–249, köztük természetesen zenekari felvételek is találhatóak.

többek közt Paksa Katalin, Rajeczki Benjamin, Domokos Mária, Sárosi Bálint jóvoltából a legtöbb népéneknek megtaláltuk a lejegyzését. Ugyancsak a Néprajzi Múzeumban találhatóak a Lajtha-utód-csoport szalagjai és gyűjtéseiknek a jegyzőkönyvei is. Ezeknek a dallamoknak nincsenek meg a lejegyzései, feltehetően nem jegyezték le őket. Külön szótagszám szerinti csoportosításban, leltározatlanul a dallamokhoz tartozó szövegek is itt találhatóak.¹⁷

Tóth Margitnak a Lajtha-csoport gyűjtéseit tartalmazó lejegyzőfüzetei a Zenetudományi Intézetben találhatóak.¹⁸ Az anyag feldolgozásához, közléséhez szükséges utolsó láncszem a 2012-es Lajtha-kiállítás kapcsán került felszínre, mikor is Solymosi Tari Emőke jóvoltából kiderült, hogy Tóth Margit hagyatéka, köztük a Lajtha-csoportra vonatkozó feljegyzések, lejegyzések és az osztályvezetői időszakából a gyűjtések feljegyzéseiről készült jelentései a Hagyományok Házában találhatóak. Ezek között az iratok között sok, a kutatáshoz szükséges és a Népzenei Osztály működésével kapcsolatos dolgot megtaláltunk.¹⁹

A Lajtha-csoport 1950-es években készült gyűjtéseiről ezért nem voltak eddig pontos adataink. A gyűjtésekről év és helyszín szerint Berlász Melinda közli az adatokat.²⁰ Tehát sok a feladat ezzel kapcsolatban: össze kell vetni a különböző intézetekben tárolt anyagokat, és fel kell dolgozni az itt talált dallamokat.²¹

Kodály óta több népzenekutató és zenetörténész ismerte fel népénekeink jelentőségét, gyűjtéseikkel, kiadványaikkal bővítették ismereteinket. Dobszay László *Magyar népének* című könyvének mellékleteként egy 8 kazettából álló sorozatot jelentetett meg, melyben összefüggő képet ad gyülekezeti éneklésünk kincseiről.

A Lajtha által gyűjtött dallamok feldolgozása a mai napig nem történt meg, így a népénekekkel kapcsolatos kiadványokban nem használták ezeket a gyűjtéseket. Remélem, ez a kiadás előbb-utóbb megvalósulhat.

PÁLÓCZY KRISZTINA

Irodalom

Berlász, Melinda

1984 *Lajtha László*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

¹⁷ Erdélyi Zsuzsanna jóvoltából a szövegekhez a közelmúltban újabb adalékokat kaptunk.

¹⁸ A Néprajzi Múzeum és a MTA BTK Zenetudományi Intézet között létrejött egyezmény jóvoltából a gyűjtőfüzetek visszakerülnek a Néprajzi Múzeumba.

¹⁹ A Hagyományok Házával kötött együttműködés eredményeként a hagyatéka a Néprajzi Múzeumba került.

²⁰ Berlász Melinda 1984. 251–260.

²¹ Az utóbbi időszakban több pozitív változás állt be az anyag rendezésében.

Erdélyi Zsuzsanna

2010 *Kockás füzet Úttalan utakon Lajtha Lászlóval.* Szerk: Solymosi Tari Emőke. Hagyományok Háza, Budapest.

Lajtha László

1956 *Sopron megyei virrasztó énekek.* Zeneműkiadó Vállalat, Budapest.

Solymosi Tari Emőke

2010 *Két világ közt. Beszélgetések Lajtha Lászlóról.* Hagyományok Háza, Budapest.

**Megnyitó beszéd a „Hagyomány és átváltozás. Jávai wayang bábok és Gaál József kortárs alkotásai” című kiállításon
(Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum,
Budapest, 2013. november 21.)**

Amióta a 20. század első évtizedében Matisse és a Fauves-ok (Vadak), majd Picasso és a kubisták felfedezték a – szerencsétlen, félrevezető szóhasználattal – „primitívnek” vagy „törzsinek” nevezett, mindenekelőtt afrikai és óceániai művészetet, az Európán kívüli világ művészete letagadhatatlanul jelen van, beépült kultúránkba. Az elefántcsontparti szenufók, a kongói pendék, a gaboni fangok, a ghánai asantik szobrai, maszkjai, szögfétisei, relikviatartói vagy a benini uralkodó, az *oba* palotáját díszítő viaszveszejtéses bronzdomborművek érdekes-exotikus kuriózumokból jó szemű művészek műtermeit díszítő, őket meghihető tárgyakká, majd kulturális antropológusok etnográfiai jelentést hordozó tárgyi emlékeivé, végül a felívelő műtárgypiac, a „primitív művészeti galériák” keresett műtárgyaivá váltak. Innen már egyenes út vezetett a művészet szent csarnokáig, a Louvre-ig, ahol az ezredforduló szimbolikus üzeneteként 2000-ben felavatták az „afrikai, ázsiai, óceániai és amerikai művészet és civilizációk” pavilonját, amelynek kiállítási darabjai a Mona Lisa, az Avignoni Pietà, a milói Vénusz, a szamothrakéi Niké és az európai művészet legnagyobb alkotásainak társaságában illusztrálják az emberiség alkotó géniuszát.

A „primitív” művészetnek az európaira tett megtermékenyítő hatását ugyan tudjuk, ismerjük, de a maga komplexitásában felmérni és értékelni valójában csak most kezdtük. Párizsban a közelmúltban zárt be egy kiállítás, amely a törzsi művészet egyik „pápájának”, Charles Rattton műgyűjtő tevékenységének tükrében a „primitív művészet” fogalmának „kitalálását/megalkotását” vizsgálta; Bécsben még most is megtekinthető az a *Matisse és a Fauves-ok* című tárlat, amelynek egyik termében a Vadak gyűjteményeiből származó afrikai és óceániai műtárgyak együtt szerepeltek az általuk ihletett műalkotásokkal; az ugyancsak bécsi Emil Nolde-emlékkiállításnak pedig

külön terme foglalkozik a Brücke csoport kiemelkedő festőjének 1914-es új-guineai útjával és annak a művészetére gyakorolt hatásával.

Magyarországon – amelynek, mint közismert, nem voltak gyarmatai – a „törzsi művészet” felfedezése lassabban, áttételesebben, tulajdonképpen az európai művészeti áramlatok közvetítésével ment végbe. Az akkori művészeti világ központjában, Párizsban tanuló vagy dolgozó művészeink szinte kivétel nélkül mind az „akadémiai” festéssel szemben álló modern művészeti irányzatokon keresztül kerültek kapcsolatba a formabontó, leegyszerűsítő, absztraháló „primitív” művészettel. S jóllehet ily módon a „törzsi” művészetet személyes élményekből ismerő, abból direkt inspirációt nyerő művésznünk nem volt, Brummer József személyében mégis van/volt egy világhírűvé vált magyar (párizsi–new yorki) műgyűjtő/galériatulajdonosunk, aki a „primitív” művészet felfedezésének folyamatában döntő szerepet játszott.¹

Ám az Európán kívüli világ művészetének felfedezése valójában nem is a „törzsi” művészet felfedezésével indult meg. Európa kezdetben Ázsia „magas” művészetéért lelkesedett. A 19. század művészetét és irodalmát az „orientalizmus”, az oszmán-török, a közel-keleti és az arab világ sokszor inkább csak képzelt, mintsem valós – az európaiak fantáziái és vágyai által meghatározott, kivetített – képe hatotta át: lásd a háremhölgyeket („odaliszkokokat”) ábrázoló festmények Ingres-től Renoir-ig húzódó sorát. E stílusirányzat gyökerei egyébként legalább a 17–18. századra mennek vissza: az orientalizmus már a barokk és a rokokó művészetére is termékenyen hatott. Legyen elég itt csak a schönbrunni palota „Millionenzimmer”-jére utalni, amelynek rózsafából faragott rokokó falborításába – „tapétaként” – szétvagdossott 16–17. századi perzsa/indiai miniatúrákat illesztettek bele! Vagy, hogy magyar példát is mondjunk, gondoljunk a sárospataki vár I. Rákóczi György (1593–1648) által készítettett, 17. századi kütahiai és izniki fajanszcsempékkel díszített ún. „bokályos házára”.

Ugyanígy a Távols-Kelet, nevezetesen Kína az európaiak képzeletét lenyűgöző művészeti hatásáról tanúskodik a francia műszóval „chinoiserie”-nak nevezett stílus vagy műfaj-egyveleg a 17. századtól kezdve: gondoljunk a „kínai” építészet, kertépítészet, palotabelső, tapéták, lakkbútorok és porcelán világára; a londoni Kew Garden „kínai pagodájára” (1761) vagy a müncheni Englischer Garten „kínai tornyára” (1789–1790), Nagy Katalin orosz cárnő Carszkoje Szelo-beli „kínai falujára” (1780–90-es évek); a „kínai kertek” hatására az angolkertek kialakulásában, a barokk paloták „kínai szobáinak” lakkfestésű falborításaira, paravánjaira, bútoraira; a Ming-kori kék-fehér ónmázás porcelánok utánzására Delftben a 17. század elejétől kezdve. A példá-

¹ Brummer József személyére kedves barátom, Rockenbauer Zoltán művészettörténelem-ethnológus (2000–2002 között a Nemzeti Kulturális Örökség minisztere) hívta fel a figyelmemet. Köszönöm neki, hogy a törzsi művészetnek a modern művészetre tett hatásáról írott gondolataimat megoszthattam vele; írásomat sok értékes tanáccsal segítette.

kat hosszan sorolhatnánk. A 19. század végén pedig az akkori „modern” festészet Hokusai, Hiroshige, Utamaro a japán fametszetek világát fedezi fel magának, s a „japonizmus” bűvöletében él.

Érdekes módon Indonézia számos forrásból – helyi, indiai és muszlim hagyományokból – táplálkozó művészete ebből az „orientalista” hullámból kimaradni látszik Magyarországon és Európában egyaránt. Speciális történeti–művészettörténeti vizsgálatok dolga lesz kideríteni, hogy mi lehet ennek az igazi oka. Hisz a „Kelet-Indiák”, a legendás Fűszer-szigetek a Római Birodalom fennállása óta rajta vannak az európaiak mentális térképén, közvetett úton kereskedelmi kapcsolatban állnak velük. Az indonéziai holland gyarmatosítás a Holland Kelet-Indiai Társaság tevékenysége révén már korán, a 17. században megindul és birtokainak állami felügyelet alá helyezésével 1800-ra le is zárul, hogy az indonéziai holland gyarmat aztán egészen 1949-ig fennálljon. Lett volna tehát mód és idő arra, hogy az indonéz kultúra és művészet a közel- vagy távol-keleti művészetek mintájára elfoglalja helyét az európai közgondolkodásban és képzeletvilágban! Hisz, hogy csak mást ne mondjunk, az 1841-ben Sir Raffles által (újra) felfedezett Borobudur, az indiai *Mahábháratán* és *Rámájanán* alapuló jávai wayang vagy Bali színpompás hindu kultúrája joggal vonhatta volna magára az európai világ csodálatát! És akkor még nem beszéltem az elképesztően sokarcú indonéziai „törzsi” kultúrákról és művészetükről, amelyek legszebb darabjai holland és európai múzeumok és magángyűjtemények féltett kincsei. Talán a jávai művészet – azon belül is különösen a wayang mint legnépszerűbb művészeti ág – zavarba ejtő kétarcúsága lehet a „kimaradás” egyik oka: tartalmában egyértelműen „magas” művészet ugyan, ám formális megvalósulásában, vizuálisan inkább „népi” vagy „törzsi” művészet. Így, átmeneti kategóriaként, mind az egyik, mind a másik kategória kedvelőinek elkerülhette a figyelmét. A modern művészet térhódítása, illetve vele párhuzamosan a „primitív” művészet felfedezése idején pedig Hollandia már amúgy sem játszik meghatározó szerepet az európai művészet fejlődésében; a franciákhoz, érhető módon, közelebb áll saját – afrikai és óceániai – gyarmataik kultúrája és művészete. Akárhogy is van: amikor Bodrogi Tibor *Indonézia művészete* c. könyve 1971-ben – bő fél évszázaddal az afrikai és óceániai művészet „felfedezése” után! – megjelent, úgy méltatták, mint az egyik első, ha nem a legelső összefoglalást erről a művészetileg addig kevésbé ismert területről. Európa máig adós Indonézia művészetének valódi felfedezésével és elsajátításával!

Az előbb múzeumi gyűjteményekről és azokban rejlő kincsekről szoltam. Azoknak pedig, mint ahogy a könyveknek is, megvan a maguk sorsa. A magyar múzeumoknak különösen, hisz nem volt meg az a tápláló forrásuk, ami a világ nagy múzeumi gyűjteményeinek létrejöttében döntő szerepet játszott: a gyarmattartó múlt, az Európán kívüli világgal fenntartott élénk politikai-gazdasági-kulturális-tudományos kapcsolatok. Az a múzeum, ahol, és az a kiállítás, amelynek a megnyitására ma összegyűltünk, jó példa minderre. A mú-

zeum névadója, Hopp Ferenc, magángyűjtőként hagyta villáját és gyűjteményét az államra. Mindaz, amit összegyűjtött, saját szorgalmából, tehetségéből és pénzéből állt össze egységes egésszé, a nevét viselő Kelet-ázsiai Művészeti Múzeummá. A kiállítás pedig – egyebek között – egy kevésbé ismert, méltatlanul elfelejtett gyűjtőnek, Zboray Ernőnek is emléket állít, aki önerejéből gyűjtötte össze nemzetközi összehasonlításban sem jelentéktelen gyűjteményét.

Ki is volt ez az ember? Mivel a kiállítás kurátora, Brittig Vera a katalógusban részletesen bemutatja életútját, elégedjünk meg a legfontosabb adatokkal: 1921-től Jáván élő magyar ültetvényfelügyelő, gyarmati tisztviselő, aki 1931–1933 között 85 darabból álló wayang gyűjteményét, egy teljes gamelan zenekarral együtt nagy sikert arató kiállításon mutatja be a Hopp Ferenc Múzeumban. Gyűjteménye 1959-ben Hollandiában bekövetkezett halálát követően özvegye révén kerül a múzeum tulajdonába 1965-ben; később azonban állami rendelkezés alapján szétszertják, s egy részét ma a Néprajzi Múzeumban őrzik; jelen kiállítás a Hopp Ferenc Múzeum birtokában lévő összes Zboray gyűjtötte wayang bábót (szám szerint 49 db) tartalmazza. Ami miatt ez a gyűjtemény megérdemli a figyelmünket, az az a minden valószínűség szerint egyedülálló tény, hogy Zboray wayang anyaga tervszerű és tudatos gyűjtői koncepció eredménye lehet: a jelek szerint a maga teljességében mutatja be (vagy legalábbis törekszik rá) egy bábmester teljes bábukészletét. A gyűjtőnek és gyűjteményének feldolgozása a kiállítás kurátorának lesz közeljövőbeli tudományos feladata PhD-disszertáció keretében: tudományos kutatása arra is rá kíván majd mutatni, hogy Zboray gyűjteményének tükrében mi volt ismert akkoriban idehaza Indonéziából és Indonéziáról, milyen Indonézia-képpel rendelkeztek a két világháború közötti Magyarországon?

Részlet a kiállításból
(Forrás: Iparművészeti Múzeum)

Megnyitóm elején nem véletlenül beszéltem hosszasan az Európán kívüli világ művészetének európai recepciójáról. A kiállítás megkapóan rendhagyó alap gondolata éppen ez a recepció, a befogadás: „*mit adhatnak a jávai wayang árny-és bábfigurái egy közép-kelet-európainak?*” (idézet Gaál József szövegéből a katalógusból). Azaz: hogyan hat ez a jellegzetesen indonéz műfaj egy mai magyar alkotóművészre? Milyen érzelmeket, gesztusokat, gondolatokat és asszociációkat vált ki belőle? Hogyan értelmezi újra ezt a műfajt korábbi ismeretei, élményei, tapasztalatai birtokában?

Ami előtt a kérdést megválaszolnánk, újabb kitérőt kell tennünk. Mi is ez a wayang, ami még a kiállítás címében is megjelenik? Noha nyugati szóhasználatban a kifejezést általában árnyszínház, bábszínház, árnyjáték értelemben adják vissza, valójában sokkal több annál: Brittig Vera megfogalmazását kölcsönvéve „*változatos előadási módokon keresztül megnyilvánuló ritus*”. Idő és hely híján, és mert a katalógus szövege ezt is bőségesen kifejti, elégedjünk meg itt is a legszükségesebbekkel: a wayangban eljátszott történetek a két nagy ind eposzon, a *Mahábháratán* és a *Rámájanán* alapulnak, de a jávai mitológiából is tartalmaznak elemeket; jelképrendszerük, filozófiai hátterük, az élet mibenlétére utaló tanításaik hindu előképekre mennek vissza; a szereplők két nagy csapatra, a „jó” és a „rossz” oldalakat megtestesítő Pandawákra és a Kurawákra, illetve további mellékszereplőkre (pl. Ráksaszák, „erdei emberek” stb.) oszlanak; a mitológiai történetek hősei komplex viselkedésbeli és értékrendszerbeli normákat, követésre méltó vagy elutasítandó példákat közvetítenek; a mitológiai jelenetek között és mellett fontos szerepük van a Panakawanoknak vagy bohócoknak, akik az átvezető részekben recens politikai-gazdasági-társadalmi problémákra reagálnak; a vászon, ahol az árnyak megjelennek, az egész világot jelképezi; a wayang rugalmasan változó, az új meg új körülményekhez folyamatosan alkalmazkodó, egyre újabb jelentésrétegeket magára öltő műfaj.

A kiállítás megpróbálja ezt a folyamatosan újjáalakuló, sokféle formát öltő műfajt a maga teljességében a térben bemutatni. Az első teremben a wayang különféle hagyományos formái (wayang golek, wayang kulit, wayang klitik bábok) mellett azonnal a Gaál József készítette számítógépes animáció vonja magára a látogató figyelmét –, s ez jól rímel a mellette lévő, és bábmester híján motor segítségével mozgatott hagyományos wayang kulitra. Az animáción a figurák éppúgy a két szél felől jönnek be a színre, mint a wayang vászonján, középpüzt összetalálkoznak, összeolvadnak (megmérkőznek vagy szeretkeznek egymással), majd a végén feloldódnak a formák sokaságában.

A következő terem két sarkában, egymással szembeállítva láthatók a „jó” és a „rossz” wayang szereplők. Ez utóbbiak, az „erdei emberek” (*büták*) kategóriájából valók: a hirtelen feltörő, ellenőrizhetetlen haragot, dühöt, a bűnököt szimbolizálják (róluk később még szó lesz). Az egyik falon a wayang eddig soha figyelemre nem méltatott „kellék-bábjait” láthatjuk: mitikus lényeket (*garuda* és *nága*), fegyvereket, csakrát, hadsereget, állatokat. Számomra ez a

fal volt a kiállítás egyik nagy újdonsága: ezeket a figurákat mint „nem fontosakat” vagy „esztétikai szempontból nem kiemelkedőeket” szinte soha nem szokták publikálni, kiállításokon bemutatni, jóllehet naiv-stilizált formaviláguk megkapó. Nem véletlen, hogy láttukkor – Brittig Vera visszaemlékezése szerint – Gaál József azonnal megjegyezte: „*ez az én világom!*” Átellenben a másik falról Gaál József maszkjai néznek velünk szembe; a kettő közötti tért négy darab büszt tölti ki, posztamensen.

A belső terem adja vissza egy wayang golek előadás hangulatát. Egy teljes falat tölt ki a felsorakoztatott bábuk sora; nekünk balra, de a „valóságban” (az itt nem látható, csak ide képzelhető bábmester [*dalang*] felől nézve) jobbra a „jó”, a másik oldalon pedig a „rossz” figurákkal; köztük a jeleneteket és színeket elválasztó, komplex szimbolikájú, hegy formájú bábbal, a *gununggal*. Ezzel a fallal szemben egyik oldalon egy – nem Zboray gyűjteményéből származó – Hanumán figura látható, mögötte a wayang golek bábuk szerkezetét bemutató rajzzal; a másik oldalon pedig Gaál József bábfejei, amelyeknek nem létező testét megkapó rajzok segítségével varázsolja elénk a művész: mintha a test különféle létállapotait tükröznék élet és halál közt, a teljesen megrajzolt, hús-vér figurától kezdve a csontvázszerűvé lecsupaszított alakig.

Lássuk ezek után most már közelebről is Gaál Józsefnek a wayang figurákra reflektáló, velük feleselő maszkjait, büsztjeit és fejeit! Az első, ami feltűnik, a kiállított démonokkal-bohócokkal, a „rossz” oldal képviselőivel való stiláris és hangulatbeli azonosság. Gaál Józsefet látnivalólag kevésbé fogták meg a wayang „nemes” szereplőinek idealizált vonásai, kevésbé érdeklik a helyes viselkedési normákat szimbolizáló „jó” szereplők. Sokkal jobban foglalkoztatják helyette az emberek lelke mélyén rejlő, és belőlük gyakran kontrolálatlanul/kontrolálhatatlanul előtörő indulatok és szenvedélyek. Ezek a figurák, mindenekelőtt büsztök és maszkok összeláncolt, egymásra erősített, vasakkal körbetekert, rémisztő „protézis” rétegeikkel az egymásra rétegződő múltbéli szenvedélyek, bűnök és jelentések egyre bővülő asszociációs rétegeit szimbolizálják. (A „protézis” eredeti jelentése: halott test, lélek nélküli porhüvely, amelyből jelentésbővülés révén jött létre a műtag értelem; sőt, Gaál József értelmezésében a folyamatosan keletkező kulturális vákuum kitöltésére tett törekvések is protézisnek nevezhetők.) „*Művészként látszólag vagy ténylegesen összeegyeztethetetlen vizuális elemeket próbáltam és próbálok összeilleszteni abban a reményben, hogy metaszinten új jelentést kaphatnak*” – írja erről Gaál József.

Ám mégis, vagy épp ezért: noha figurái „ijesztőek” vagy „csúfak”, akár csak a wayang „erdei emberei”, a *búták*, valójában mégsem félelemgerjesztőek – legfeljebb annyira, mint egy madárijesztő, egy gnóm vagy egy manó. Inkább groteskségükkel, esetlenségükkel, szándékosan eltorzított formáikkal és színeikkel tűnnek ki, mintsem kegyetlenségükkel. Ezt tükrözik már csak a figurák nevei is: a falon lévő maszkokon kezdve, balról jobbra: „bajuszkötös”, „kobold”, „kaján”, „öntelt”, nevető Orcus (kiöltött nyelvű etruszk halálisten);

a büsztökkel folytatva: „ripacs”, „bánatos démon”, „harcos”, „medúza”; a fejekkel végezve: „paprikajancsi”, „démon-halál”, „kígyófejű”, „mérégszák”, „sápadt bohóc”.

Csúfság révén jelzett félelmetesség egyfelől, ironia másfelől. Ez az a két végtet, amely között Gaál József alakjai ingadoznak, s ez az, ami a két világot, az itt kiállított wayang figurákat és Gaál József világát a kultúrák különbözőségén túl összeköti egymással. A félelmet végső soron feloldja az ironia; a lét szenvedélyeit, sőt, bűneit megszelídíti az önmagunkon és a világon való nevetés.

A kiállítás cím- és kulcsszavai: „hagyomány” és „átváltozás”. A néprajz-tudományban és a kulturális antropológiában közhely, hogy e két fogalom kölcsönösen feltételezi egymást. Bármit is gondoljunk, gondoljanak a „mozdulatlan” hagyományról, minden hagyomány egy „itt és most” konstelláció, régi és új, „eredeti” és „idegen” szintézise, amelyben ugyanúgy jelen van saját, „ösi”, etnikus kultúránk, mint ahogy máshonnan átvett elemek. Nincs olyan emberi társadalom, amely ne lett volna kapcsolatban szomszédos emberi társadalmakkal. A globalizációnak köszönhetően most a szomszédostól távolabb eső társadalmak, kultúrák és értékek is itt állnak az ajtónk előtt, sőt, kopogtatnak rajta. Nem kell megijednünk ettől. A 20. század talán legbefolyásosabb társadalomtudósa, Claude Lévi-Strauss 1952-ben, *Faj és történelem* című nagy hatású esszéjében fejtette ki, hogy „minden kulturális fejlődés a kultúrák közötti szövetség függvénye”, azaz hogy a kultúrák fennmaradásának, sőt, továbbfejlődésének záloga a kultúrák együttműködése, az egyre újabb és újabb kultúrák keveredése. (Mint tudjuk, szövetség-elméletének lényege az volt, hogy az incesztus elkerülésére minden társadalomnak más társadalomból kell feleséget szereznie, s így az együttműködés alapja a szükségszerű nőcsere.) Szerinte ez a szövetség annál termékenyebb, minél különbözőbb kultúrák közt jön létre. Az így elkerülhetetlenül megvalósuló homogenizációval szemben védőpajzsként ugyanakkor az egyre szélesebb körben való szövetségkötést, illetve a belső diverzifikálódás lehetőségét fogalmazta meg. 31 évvel később, 1983-ban, *Távoli tekintet* című művében, evvel látszólag ellentétben, hozzátette még, hogy minden emberi társadalom normális védekezési reakciója az etnocentrizmus: az a tendencia, hogy saját kultúránk, saját értékrendszerünk, saját viselkedési normáink szerint ítélünk meg más társadalmakat, meghúzzuk a határt önmagunk és közöttük. Hisz bármilyen szövetségbe kerülünk is egymással, a világ összes kultúrájával és értékével nem tudunk azonosulni egyidejűleg.

Ezzel a kiállítással, itt és most Brittig Vera és Gaál József szövetséget hozott létre két olyannyira különböző kultúra, a magyar és az indonéz között. Megmutatták, hogy rímelni tudnak egymásra, hogy van mit mondaniuk egymásnak: a művészet, amelyben az ember rátalál önmagára és a másikra, a leg-rövidebb út a kulturális különbségek áthidalására.

Szentendre – Szenna – Aarhus

Tanulmányutam a dániai Den Gamle By szabadtéri múzeumban

Miért és hogyan?

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum támogatásával, a Debreceni Egyetem Történeti és Néprajzi Doktori Iskola hallgatójaként, a Campus Hungary felsőoktatási mobilitási program keretében nyílt lehetőségem 2014 júniusában a dániai Den Gamle By szabadtéri múzeumban dolgozni.

A múzeum a Jylland-félszigeten lévő Aarhusban található, mely Dánia második legnagyobb városa. Az ország tengeri kereskedelmének jelentős részét a város kikötőjéből bonyolítják le. A 19. század második felétől gazdasága robbanásszerű fejlődést mutatott, és nem csak ipari, hanem kulturális szempontból is, majd később Dánia egyik felsőoktatási központjaként megkerülhetetlen településsé vált. Ezt mi sem igazolja jobban, mint az, hogy 2017-ben Aarhus lesz Európa egyik Kulturális Fővárosa.

A Den Gamle By

Den Gamle By jelentése: Az Öreg Város. 1909-ben alapította Peter Holm, egy nemzeti kiállítás részeként. 1914-ben került a jelenlegi helyre, és vált önálló múzeummá. Erre az időszakra tehető az első szabadtéri múzeumok felbukkanása Skandináviában. Az intézmény nemzeti szabadtéri múzeum, amely Dánia városi kultúráját és kultúrtörténetét állítja bemutatásának középpontjába, 75 épületen keresztül.

Az első épület áttelepítése számos szakmai ellenvéleményt váltott ki, de Peter Holm 1945-ig tartó igazgatósága minden akadályon átsegítette a múzeumot. Számos épületet, közöttük lakóházakat, kézművesműhelyeket, üzleteket telepítettek át annak megfelelően, ahogy egy régi dán város nézett ki. Az 1950–1960-as években a tudományosságra helyezve a hangsúlyt, a kuratori gárda egy óriási nemzeti gyűjteményt alakított ki, amelynek következtében egy döntően tárgyorientált múzeumi koncepció honosodott meg. Az 1970–1980-as években két uralkodó trend volt az intézményben. Az egyik egy menedzserszemléletű kuratori elhatározás, mely főként a műtárgyakra fókuszált, a másik az eseményeket, programokat állította a középpontba. A szabadtéri múzeumokban rejlő interpretációs lehetőségeket használó perspektíva ekkor még nem volt napirenden.

1998-ban Thomas Bloch Ravn elindította a múzeum újraértelmezését, amelyben fő hangsúlyt a szabadtéri múzeumok egyedi tulajdonságai kaptak. Céljuk a kiállításaik felfrissítése, a kutatások, a gyűjteményezés és a tárlatok időbeli bővítése, annak érdekében, hogy minél nagyobb célközönséget érjenek el.

Az európai skanzenológia eszköztársaságát használva a társadalomra fókuszálnak, bizonyos életmodellekhez, családtörténetekhez keresnek tipikus

vagy atipikus tárgyakat. Ebben a kontextusban viszont nem tárgyakra helyezik a fő hangsúlyt, hanem a közönségre. „*A Den Gamle By nem a múltért van, nem a tárgyakért, mert a múlt elmúlt, a tárgyak halottak.*”¹ Az intézmény egyik legfontosabb irányvonala, hogy az emberekért „*csinálnak múzeumot*”. Ebben a kontextusban működésük alappillére a tudományos kutatáson nyugszik, melyben az élő múzeumi helyszínek kiemelt jelentőséggel bírnak.

Az épületállományból most három épületet szeretnék kiemelni. Az Elisa Almshouse 1767-ben épült fel, azzal a céllal, hogy szállást biztosítson a lelkészek özvegyei és a jó hírű fiatal hölgyek számára. Az épületet 2005-ben építették újra a múzeumban, Hans Christian Andersen születésének 200. évfordulója alkalmából. Az Odenseből áttelepített építmény egyik lakója ugyanis nagyon jó kapcsolatot ápolt az íróval, és nagy hatást gyakorolt életére, munkásságára. Az apartmanban Andersen gyermekkorának életmódját mutatják be, élő múzeumi helyszín formájában, illetve az író munkásságához kötődő alkotások több helyen felbukkannak a tárlatokban. Ez képezte az alapját több kiállítás megújításának.

A polgármester háza egy igazi időutazás 1600 és 1848 között. Az 1597-ben Aarhusban épült lakóház a reneszánsz korszakból legjobban megőrzött kereskedőház Dániából, amelyet elsőként építettek fel a Den Gamle By-ben. A berendezése két részre osztható. Az egyik az 1700-as évekből mutatja be egy kereskedő életkörülményeit és üzletét. A másik részben, az egyes művészettörténeti korszakoknak megfelelően, hitelesen rendeztek be lakó-, hálószobákat, konyhákat és nappalikat 1600-tól 1848-ig.

A polgármester háza
(Fotó: Aranyos Sándor)

¹ Bloch Ravn, Thomas, 2010: A Den Gamle By megújítása. A száz éves Dán Szabadtéri Múzeum története és jövője. In: *Szabadtéri múzeumok Európában*. Szerk.: Cseri Miklós–Sári Zsolt. 39–55. Szentendre.

Harmadikként a pénzverőmester udvarházát szeretném említeni. Az épület eredetileg 1683-ban épült Koppenhágában. 1752-ig az udvarházat folyamatosan a Wineke pénzverő család lakta. A berendezés az 1760-as években elinduló modernizációt követően volt a legdíszesebb. Ezt a korszakot mutatják be a múzeumban is. Jelenlegi formájában az 1600-as évek közepére jellemző szerkezetben látható, amely az egész Dániára jellemző favázás felépítés. Az újjáépítés során az eredeti technikát és színeket használták. Az 1944-ben lebontott épület újjáépítése 1998-ban kezdődött és 2009-ben, a múzeum 100. évfordulója alkalmából adták át.

A múzeum területén három időmetszetet szemléltetnek. Az elsőről már ejtettem szót (az 1500-as évek végétől 1850-ig), a második az 1927. év, a harmadik pedig 1974. A több száz évet átívelő időszak kissé értelmezhetetlennek, vagy kaotikusnak tűnhet, ha nem lenne benne számos összekötő kapocs, mely segít értelmezni a látogatóknak a letisztult koncepciót. A dán városi mintáknak megfelelően sűrű beépítésű utcákról beszélünk, így nehéz lehetne érzékelni az átmenetet az egyes korszakok között. Viszont az építmények közé elhelyezett kerékpártárolók, benzintöltő állomások, éttermek, garázsok, pavilonok, sőt, a térburkolat, a villany- és vízvezetékek az időszak sajátosságait mintázzák.

Minden korszaknak megvan a saját üzenete: élj az 1800-as években, fedezd fel az 1920-és éveket és emlékezz az 1970-es évekre. Ezekre az üzenetekre épül a múzeum interpretációs stratégiája is. A történeti épületrészhez tartozó építményekben a különböző kézművesmesterségek mellett, a „living history”, valamint a történeti életmód-kiállítások kapnak szerepet. Az 1927-es években a már polgárosult és iparosodott városrészből többek között különböző üzletek, egy berendezett múzeumépület, garázs, játékkiállítás, sörfőzde szemlélteti a 20. századi kultúrdinamikai folyamatokat, szintén az élő múzeumi koncepcióba ágyazva a helyszínek működését. A 20. század második felét bemutató életvilágról a későbbiekben tesztek említést.

Minden korszak befogadható, ismeretterjesztő, amelyek között a különféle interpretációk segítenek eligazodni. A berendezések, a szituációk közel hozzák a látogatókhoz az adott időszakot, amik egy szakadatlan ívet adnak az eseményeknek, és rálátást biztosítanak a gazdasági, társadalmi folyamatokra, segítve azok értelmezését, és „AHA” élményt generálva.

A Den Modern By és a 20. század bemutatásának fontossága, lehetőségei

A szentendrei Skanzen tagintézményeként működő Szennai Skanzen szakmai vezetőjeként, és ezen a szemüvegen keresztül tekintve muzeológusi, vezetői feladataimra, döntöttem a Den Gamle By múzeum mellett. A szennai szabadtéri múzeumhoz hasonlóan a dániai közgyűjtemény is egy élő közösség, Aarhus városának közepén található. Az intézmény fejlesztési koncepciójának egyik meghatározó eleme az a megfontolás, hogy „Az Öreg Város” a közös-

ségi élet egyik fontos helyszíne legyen. Közösségek találkozóhelye, ahol feladataikkal, munkájukkal hozzájárulnak a dániai társadalom bizonyos problémáinak megoldásához. Ennek kiváló példája a hajléktalanokkal foglalkozó kutatási programjuk, valamint az „Emlékezés háza”, melyekről a későbbiekben még írok. Másodlagos okként az alkalmazott interpretációs metodikájuk, valamint az időbeli bővítés koncepciója játszott szerepet a döntésemben.

A rövid tanulmányút során a múzeum minden szervezeti egységének munkájába betekintést nyertem. A kollégák szíves fogadtatásának és a kölcsönös szakmai tapasztalatszerzésnek köszönhetően nem kívülállóként tekintettem a kulisszák mögé, hanem a csapat teljes tagjává váltam, bekapcsolódtam a mindennapi munkába, személyre szabott feladatokat kaptam, melyeket határidőre teljesítenem kellett.

Elsőként az intézmény külön egységeként működő Den Modern By célkitűzéseivel, feladataival ismerkedtem meg. Az igazgatóság a múzeum 20. és 21. századi kiállítási egységeinek (az 1927., az 1974., valamint a 2014. évi időmetszet) végzi kivitelezési, alapkutatói munkáit. Az igazgatóság tagjaival történt workshop során felvázolták a személyre szabott feladataikat, az intézményben elfoglalt helyüket. A szakmai diskurzus során kiemelt figyelmet szenteltek annak, hogy felvázolják nekem az időszak bemutatásának szükségességét, illetve azokat a társadalmi problémákat, tipikus vagy atipikus életmodelleket, stratégiákat, amik a tárlatok központi témájaként szerepelnek.

2014. június 20-án nyitottak meg három kiállítási egységet, az 1974. évi időmetszetben: egy fodrászüzletet, egy mini marketet és egy könyves üzletet. Mindhárom tárlat előkészületeiben szerepet kaptam a raktárrendezés, illetve a berendezés terén. Az időszakból 2013-ban már a közönség számára is elérhetővé tettek egy cukrászdát, egy hippi lakóközösséget, egy özvegy életvitelét, egy nőgyógyászati vizsgálatot, valamint egy dán elemi család életmódját.

Az özvegy hölgy életkörülményeinek szemléltetése során a diakronizmus egy fontos eszköz a különböző időszakok összekötésében. Hiszen az 1920-as években életüket összekötő fiatalok 1974. évi berendezésében 50 év időszakának bútorai figyelhetőek meg, az egyéni élettörténet mögött pedig ott van a mezo- és a makroközösség, a dán társadalom és politika. Az összes apartmanban nem csak az adott társadalmi réteghez tartozó család, egyén vagy közösség történetét ismerhetjük meg, hanem társadalmi diskurzust kezdeményeznek aktuális problémákról. Kvízkérdések formájában, a látogatók által önállóan felfedezhető technikák segítségével. Ezek keretében foglalkoznak például az abortusszal, a családalapítás kitolódott idejével. Egy merész kísérletre szánták el magukat, hiszen a hippi lakóközösség életmódját szemléltető lakásba újra beköltöztettek négy 20-as éveie elején járó fiatalot. A kurátoroknak az volt a kérésük, hogy helyezkedjenek bele az időszakba és a kultúrába. Életüket végig dokumentálták, ami alapján újra és újra frissítik a berendezéseket.

A hazai regionális szabadtéri múzeumok egyikében sem szerepel a 20. század második felének lakáskultúráját, építészetét, életmódját bemutató ál-

landó kiállítás. Mivel a Szennai Skanzen esetében is célunk a kutatás, gyűjtésményezés és kiállítás időbeli bővítése, így a napi munka során folyamatos beszélgetést folytattunk az időszak bemutatásához kötődő kutatási, leltározási, interpretációs, építészeti módszereikről. A bemutatandó társadalmi rétegek, az épületek, szituációk, témák, illetve egyéb szolgáltatási egységekből készítenek egy mátrixot, tudományos tanácsulések során pedig összerakják a lehetséges kombinációkat. A koncepció a tárgygyűjtés során még minimálisan változhat, de a kiviteli tervek a már elkészült kiállításokhoz igazodnak. A tervezés kezdeti fázisától bevonnak külsős szakembereket, akik a kiállítás technológiai kérdéseire nyújtanak segítséget.

Az építészek és muzeológusok együttműködésében az építő kritikán alapuló legnagyobb összhangot véltem felfedezni. A konstruktív közös munka alapja a cél, amely vezérli az épület, illetve a kiállítás létrejöttét. Az építészek, a restaurátorok számára megkérdőjelezhetetlen az időszak bemutatásának szükségessége. Több okból. Egyrészt a folytonosság megtartása miatt, hiszen már nincs emocionális kapcsolat a történeti városrészben bemutatott időszakok és a látogatóközönség között. A skanzenmódszerben foglalt teljesség csak úgy érhető el, ha a tárgyak, modellek, szituációk bemutatását a jelenig követjük.

Másrészt a múzeum által elindított projekt tudománystratégiai szempontból sorsfordító a múzeum hosszú távú fejlesztése tekintetében. A projekt kezdetén az intézmény vezetője leültette a kivitelezés minden tagját, az építészeket, a restaurátorokat, a muzeológusokat. Három kéréssel fordult hozzájuk. Elsőként tisztítsák ki az agyukat, és gondolják át, mit akarnak bemutatni, ne akarjanak túl nagyot fogni. Másodsorban a bemutatni kívánt témák mennyire lehetnek vonzóak a közönség számára. Harmadsorban, amit be akarnak mutatni, abba az élethelyzetbe képzeljék bele magukat. Ha ők a hippi korszak életmodelljét, lakáskultúráját akarják láttatni, akkor gondolkodjanak úgy, mint egy hippi. Ez a következetesség, megfontoltság párosul a tudományos kutatás precizitásával. Belerejtve azt az apró kiskaput is, amikor a hitelesség kérdését nem átlépve, de mérlegelve illesztenek be apró módosításokat, melyek nem rontják a bemutatást, hanem érthetőbbé teszik. Az élő múzeumi helyszínek egyike egy olyan lakás, amelyről pontos leírások, családtörténeti adatok nem álltak a rendelkezésükre, de hozzáillesztve egy az adott szociális réteg sajátosságait, szintén az egyéni élettörténet mögötti regionális, vagy országos szintű társadalmi, gazdasági jegyeket domborították ki.

Tervek és projektek

A tudományos igazgatóság részeként működő történeti városrész építményeinek, tárgyainak nyilvántartása, raktározása más elvek alapján épül fel. A szakmai elvek és módszerek tekintetében „Az Öreg Várost”, illetve „A Modern Várost” teljesen elkülönülő igazgatóságokként kell kezelni. A regisztrációs

szisztémájuk alapja a kulturális minisztérium által tesztelt és folyamatosan fejlesztett online adatbázis. Ebben 1 millió 500 ezer tárgyat tartanak nyilván.

A részleghez közvetlenül kapcsolódó restaurátor-csoporttal eltöltött napok során az állományvédelmi tevékenységekben kaptam szerepet. A gázos konzerválást teljesen megszüntették. Mivel a kiállításokba minden embert beengednek, tartanak a mérgező gáz visszaszivárgásától, így ehelyett a hűtő, fűtő állományvédelmi technológiát alkalmazzák. Kiépítettek egy hűtő és egy fűtő konténert. Bekapcsolódtam egy 1832-es szövöszék összerakásába, valamint egy 1950-es években másolatban készült színházi függöny restaurálásba.

A magyar múzeumokhoz képest teljesen más rendszert alkalmaznak a nyilvántartás, raktározás és az állományvédelem területén. Természetesen más a jogszabályi környezet is, de bizonyos elemek átemelhetőek és inspirálóak voltak a Szennai Skanzen rendszerének fejlesztésében. A raktározásban egy modulrendszert használnak, amely alapja a raklapok és a dobozok, amik egy könnyű szerkezetes salgó polcrendszerben vannak elhelyezve. Minden egyes tételről listázzák a rajta vagy benne lévő darabokat.

A közép és hosszú távú stratégiai terveikben központi helyet foglal el egy városi múzeum koncepciójának elkészítése, a kiállítás megvalósítása. Ehhez kapcsolódóan az építkezések már folynak, és három évvel ezelőtt kezdtek el a tárlat szakmai kidolgozását. A tervezési fázisban kaptam szerepet, hiszen részt vehettem egy workshopon, ahol a leendő installációról folyt a diskurzus, továbbá bemutatták a teljes múzeum tudományos menedzsmentjének folyamatát a forrásszerzéstől, a tervezésen át az építésig. A display kialakításában kreatív szakembereket hívtak segítségül, a technikai berendezések területén pedig szoros együttműködésben dolgoznak egy fejlesztő céggel. Az „Aarhus story” szerves kapcsolatban áll a település kulturális és gazdasági területeinek innovációjával – ugyanis Aarhus lesz 2017-ben Európa Kulturális Fővárosa –, így bemutatták a város, a régió, ezekhez kapcsolódóan Dánia történetét, a társadalom és a kormányzat kultúrához fűződő viszonyát. Egy hazánkban fontos tényező, a megalapozott finanszírozás mellett viszont ott áll egy rendkívül fontos tényező, a társadalmi támogatottság és a kiállítások problémafeltáró jellege.

Több ponton kiemeltem az élő múzeumi helyszínek működését és jelentőségét. Három fajta interpretációt használnak a „living history” területén. Az egyes szám harmadik személyű bemutatás alapvetően az üzletekhez, boltokhoz kapcsolódik. De bizonyos, az időmetszethez kapcsolódó szituációkat itt is felvállalnak, és párbeszédet kezdeményeznek a látogatóval. Az egyes szám első személyű előadás két formája figyelhető meg. Az egyik esetben személyes karaktereket jelenítenek meg, akik az utcákat róva informátorok, illetve egy-egy személy történeteit felöltve veszik fel a kapcsolatot a látogatóközönséggel. A másik esetben demonstrációs eszközökkel berendezett helyszíneket, életszituációkat teremtenek, ahol egy család mindennapjaiba ágyazva osztják meg a személyes történeteket. Több ilyen szintéren folyik az ismeretátadás, melyek közül számomra a szakmailag legmeghatározóbb tapasztalat az 1864-

es aarhusi kereskedő háza volt. Az épületben a múzeumpedagógia és az interpretáció szorosan egymást támogatva, egy új dimenzióba emeli az intézmény mindennapos működését, hiszen a drámapedagógiai módszerek segítségével játszatják el az iskolás csoportokkal az 1860-as évek Dániájában gyakori gyermekmunka szituációit. A két terület egymásra épülve, egy teljesen élő dimenzióba emeli a múzeum mindennapos működését azzal, hogy a bemutatott karaktereken kívül, gyermekek is megjelennek az utcákon. Egyik fejlesztésükben a lakóházat komplett élő múzeumi helyszínné szeretnék alakítani. Az épületben jelenleg egy szatócsbolt működik, amellelt 11 helyiség mutatja be a kereskedő család életét. Ezeket istállók, belső udvar egészítik ki, illetve különböző konyhakertek, amelyekből minden megtermelt élelmiszert visszaforgatnak a helyszín működtetéséhez.

A kereskedő
(Fotó: Aranyos Sándor)

Az évi 350–400 ezres látogatószám több ponton módosításokat szükségeltet az épületállomány területén. A nyári, valamint az adventi időszak megköveteli a nagy, éttermi kiszolgálóhelyiségeket. Ehhez kapcsolódóan kaptam egy feladatot az építész kollégáktól, ki kellett választanom a meghatározott paraméterek alapján olyan épületeket, melyek felépíthetőek a területre. Az instrukció egyszerű volt, az 1820-as és 1940-es évek között épült pavilon, vagy kerthelyiséggel rendelkező étteremépület Dánia bármelyik városából. Ebből jól kirajzolódik módszertanuk. Az országra jellemző utcaképbe helyezik az építményeket, de nem szorítják magukat a hitelesség azon utcájába, hogy csak városi környezetből kiragadott épületet helyeznek el a múzeumba. Alapvetően a célokhoz, a szolgáltatáshoz, illetve a betelepítendő területhez választanak szerkezetet, amelynek környezetét teljesen hitelesen állítják vissza.

A bemutatni kívánt társadalmi rétegek esetében eltávolodtak az átlagos ember mindennapjainak az interpretálásától. A múzeumokat körülölelő szociális háló, illetve ezzel párhuzamosan a látogatóközönség átalakulása vonta magával az interpretálni kívánt közösségek, csoportok körének a változását. Elindítottak egy programot a marginalizálódott csoportok számára, akik eddig nem tartoztak a tipikus „múzeumhasználókhoz”. A mentálisan gyenge fiatalok, a hajléktalanok, illetve a demenciától szenvedő idősök bevonása a kiállításokba pedig lehetőséget teremtett az egészségügyi szektorral való kapcsolatépítésre. A modern részben lévő egyik lakás berendezései, a hangok, az illatok segítségével nyitják meg a demens látogatók emlékezetét, és készítetik őket interakcióra, emlékezésre. A múzeum felgyűjtötte és bevitte egy hajléktalan férfi életvitelét, „lakáskultúráját”. Az úriember aktív szerepet játszott életkörülményeinek feltárásában. Néhány hónapig a múzeum udvarán élt, újságot árult és megosztotta mindennapjait, történetét a látogatókkal. Az együttműködésnek köszönhetően a kurátori csapat nem csak dokumentálta egy hajléktalan ember életmódját, hanem hozzájárult a kortárs történelmi vizsgálatok módszertanának fejlesztéséhez, illetve új tanulási folyamatok felfedezéséhez.

ARANYOS SÁNDOR

1889

2014

KÖSZÖNTÉSEK

A 70 éves Füvessy Anikó köszöntése

Füvessy Anikó nevével debreceni egyetemi tanulmányaim során találkoztam először, mondhatnám úgy is: a kötelező olvasmányok része volt. Az 1990-es évek végén, mikor múzeumi gyakorlatra jártam a szolnoki múzeumba, Szabó László tanár úr minden kollégának bemutatott – és mindenkiről mesélt valami jellemző személyeset is. Anikóról is legjellemzőbb tulajdonságai: a tudományos precizitás és emberi megbízhatóság kapcsán mesélt. Az 1960-as években a Csalog Zsolttól és Pócs Évától átvett *Szolnok Megye Néprajzi Atlasza* munkálatai során dolgoztak először együtt, az adatgyűjtésben, a kéziratok, térképek atlasszá formálásában és a szerkesztés során is. Jól tudjuk – vagy legalább sejtjük –, milyen sok minden szükséges egy nagy kutatógárda megszervezéséhez, a feladatok ütemezéséhez, ám talán mindennél nagyobb feladat a kéziratok megszerzése az egyes szerzőktől. Ezen egy nagy vállalkozás ugyanúgy elbukhat, mint egy kicsi. Szabó László erre említette példaként Füvessy Anikót, aki a csapat egyik legmegbízhatóbb tagja volt, aki, ha valamit holnapra ígért, azzal valóban holnapra készült el. Ahogy a szerkesztés munkái haladtak előre, annál nagyobb akadályt jelentett a folyamatban egy-egy hiányzó elem. Amikor már csak egy ember volt adós a leadandó anyaggal, Anikó segítségére volt szükség. Tanár Úr Anikót – aki a saját anyagát időben leadta – kérte meg, hogy személyesen menjen el a budapesti kollégához a kéziratért. Anikó is tisztában volt a munkatársak rengeteg munkájával, elfoglaltságával, épp ezért a legrosszabbra is felkészült, három napi hideg étellemmel indult el. „Természetesen” azzal találta szemben magát, hogy a kérdőívek feldolgozásával az illető még nem készült el, de mihelyt végez, küldi a kéziratot Szolnokra. A válasz bizonyára váratlanul érte, ugyanis Anikó leült, elhelyezkedett és elszántan ennyit mondott: „*Nem baj, megvárom.*” Így is lett, ezért van az, hogy *Szolnok Megye Néprajzi Atlaszából* senkinek nem maradt, mert nem maradhatott ki anyaga, feldolgozása. Valószínűleg nem alaptalan, ha ezzel az adottsággal hozzuk összefüggésbe Füvessy Anikó kutatási témái közül az egyik legfontosabbat, talán számára is a legkedvesebbet: a tiszafüredi fazekasság kutatását, annak is leginkább módszertanát. Ezt a témát szakmai élettörténetében megelőzte néhány másik. Egyetemi hallgatóként a méhészkedéssel foglalkozott tanárai, Gunda Béla és Szabadfalvi József biztatására. Egy beszélgetésünk során így emlékezett erre:

„... a családom apai-anyai része debreceni, de a szüleim elég hamar elkerültek egyszer Barcikára, aztán Mezőkövesdre, onnan Egerbe. Általában mindenki el akar menni oda, ahova a fiatalága köti, természetesen édesapám is el akart menni Barcikára, ahol mint fiatal házaspár élt anyámmal. A tejes nénit

is felkerestük Barcikán. Ott láttam, hogy méhkasban vannak méhek, és a tejes nénitől megkérdeztem egy régi babonát, amit a méhészkönyvekben olvastam: hogy adnak-e sült szarkát – mert a 18. században ilyen volt-a méheknek. Ők sült szarkát nem, de sült tyúkot adnak. Ezen én annyira fellelkesedtem, úgy első év vizsgaidőszakának végén lehetett, hogy megírtam Szabadfalvi Jóskának, milyen nagyszerű dolgot találtam itt, és ki szeretnék ide menni gyűjteni... És hogy mennyire tapasztalatlan volt az ember... Én odáig voltam meg vissza, mert az első gyűjtőutam egy hétig tartott. Igen ám, csakhogy volt még egy év-folyamátársunk, Téglás József. Mikor gyűjtöttünk, az ő kapcsolatait használtuk fel. Egy hétig voltam ott, de úgy gondoltam, hogy Téglás Józsi itt van egy ugrásra, csak meg kéne nézni. Így egyik nap átmentem Ormosbányára és meglátogattam Téglás Józsit meg a szüleit. Aztán kétségbe voltam esve, hány cédulát kell leadni, hogy elegendő legyen. Négyszáz cédulát adtam le, és reszkettem Gundától, hogy kevesellni fogja. Érted?

– Valószínűleg nem kevesellte...

– Tényleg, ha most abból indulok ki, hogy nem dolgoztam végig azt a nem tudom én hány napot, hanem egy napot ellógtam, vajon az elég lesz-e, úgy bennem volt ez az érzés, erre emlékszem...”

A méhészkedés aztán messzebbre vezetett, mint az első gyűjtőtő öröme, 1972-ben az ELTE Néprajzi Tanszékén ez volt Füvessy Anikó doktori értekezésének témája, címe pedig: *Népi méhészkedés Észak-Borsodban*. 1969-ben, amikor a tiszafüredi Kiss Pál Múzeum igazgatója lett, annak a tájnak és településnek a kutatása felé fordult. A népi táplálkozás, a néphit, a népművészet egyaránt bekerült vizsgált témái közé – a kutatásból született tanulmányok pedig az *Ethnographiá*ba, múzeumi évkönyvekbe, tanulmánykötetekbe. Viszszakanyarodva legkedvesebb témájához, a tiszafüredi fazekassághoz, 1992-ben erről írott értekezéséért kandidátusi fokozatot kapott. Ebben a témában minden elérhető forrást bevont a vizsgálódásba, úgy is mondhatnánk, elérte vele a komplexitás legmagasabb fokát.

Erről – kérdésemre, hogy hogyan jutott el az anyakönyvek vizsgálatáig – így vall:

„Úgy, hogy nem volt más megoldás. Most, ahogy belegondolok, azért a mezővárosi népművészet olyan ágával, vagy több olyan ágával foglalkoztam, amely a 20. század elejére kihalt. Vagyis, bocsnat, a mesterséggyakorlók már nem éltek. Az utolsó mestereknek még az unokái voltak olyan 70–80 évesek, akiktől az ember még adatot tudott gyűjteni. A tiszafüredi fazekas-készítmények nagy részén olvasható, hogy melyik műhelyben készült. Mikor 76-ban először felújították ezt a múzeumot [a Kiss Pál Múzeumot – G. A.], a református templom mellett volt egy roppant hideg köves irodánk, és szívesebben anyakönyveztem. Akkor döntöttem el, hogy kiírom a fazekasokat. Mai eszemmel a nyergeseket is ki kellett volna írni, mert ezt két évig csináltam. Nem minden nap, de nagyon gyakran. Először 1738-tól végigjöttem a 20. század elejéig. Minden olyan nevet kiírtam – házassági kapcsolatát, minden ada-

tát –, amilyen nevű fazekasokról tudtam. Közben azért újabb és újabb fazekasok bukkantak elő, mert 1833-tól a református anyakönyvbe néha már a meseterséget is beírták. Tehát először végigmentem a 20. század elejéig. Akkor külön lapokra felírtam ezeket a fazekasokat, felbontva házaspárokra. A házaspároknál a születő gyereket, még a keresztszüleit is felírtam, és néhány esetben szerepelt az a házszám, ahol lakott a fazekas. Azt is mindig odaírtam zárójelben, ha a gyerekénél tüntette fel, esetleg ha a házasságkötésénél. Ezt a házszámot is feljegyeztem. Ezt külön lapokon is írtam, hogy házszámoként milyen emberek lakhattak együtt. Ez egy kapcsolatfeltárás is volt. Utána szépen visszafelé végigmentem, hogy kik voltak azok, akikről kiderült, hogy csak a neve olyan, mint a fazekasoké. Így megmaradt kb. 80 fazekas. Ez nem azt jelenti, hogy nem volt több, mert ha nem nősült meg, akkor nagy valószínűséggel nyoma sincs a ténykedésének, esetleg ha meghalt, akkor, de ha nem itt halt meg, akkor mi van...

– Ki se derült róla, hogy fazekas volt.

– Így van. Tehát ez kényszerített erre a módszerre, hogy nem volt adatközlő. Mert akik éltek, unokák, azokat én szépen felkerestem, az emlékanyagot is összegyűjtöttem. Ennek az anyakönyvi kutatásnak egy óriási eredménye volt, mégpedig az, hogy olyan családfákat lehetett összeállítani (vérségi kapcsolatokat, házassági kapcsolatokat kimutatni), amelyek a feliratokból nem derültek ki. Ugyanis ezek a fazekasok egyrészt kettős nevek voltak. A kettős nevet hol az egyik ág használta, hol a másik ág. Csak egy példát mondok, amiről a legelső cikkem szólt. A Katona Nagy fazekascsalád. Hogy Kresz Panni néni mit zengedett erről a kutatásról! Ugyanis rettentő sok olyan cserépedény van, ahol Katona a készítő, van, ahol Nagy a készítő, van olyan, hogy K. Nagy a készítő, van olyan, hogy Katona Nagy a készítő. A kutatásból kiderült, hogy egy olyan többgenerációs fazekascsaládról van szó, amely Tiszafürednek 30 vagy 35 fazekast adott. Fény derült arra is, hogy mikor válik szét ennek a családnak a vezetéknév-használata, és ettől kezdve a szignált edényeket egyértelműen lehetett már meghatározott emberekhez kötni.

– Nemcsak családhoz, hanem személyhez is.

– Személyhez is! Később ezt egészítettem ki. Ugyanis én eredetileg úgy gondoltam, hogy a református anyakönyvben mindent megtalálok, mert itt alig van katolikus. Aztán csak rászántam magam, hogy megnézzem a katolikus anyakönyvet is. Ez adta a legtöbb újdonságot a tiszafüredi fazekasság kutatásában. Ennek révén derültek ki a céhes kapcsolatok. Utána a jövevény katolikusokat is próbáltam megkeresni, hogy honnan erednek. El nem mondhatom neked, hogy mennyit utaztam, mert nekem gépkocsihasználattal soha nem fizettek, én mindig busszal, vonattal meg egyébvel utaztam... Pontosan abban az időszakban fordultam a fazekasság felé, amikor el voltam zárva a gyűjteménytől, mert minden anyagom ládában, dobozban, segédraktárakban volt. Nem tudtam mit csinálni. Ez adta az ötletet. Hozzám Kresz Mária maximálisan rendes volt. Szerintem Kresz Mária is, Csilléry Klára is a fiatal kutatóknak

olyan példát mutattak, hogy a fiatal kutatót magukkal egyenrangúként kezelték! Kresz Mária ugyanúgy cipelte velem a Néprajzi Múzeumban – még a Könyves Kálmán körúton – a kerámiákat a második emeletről, mint én magam, mert le kellett menni az udvarra, hogy süssön a nap. Az adatok meg a tárgyak így jöttek össze, tudod, hogy Kresz Mária megnyitotta előttem a Néprajzi Múzeum raktárát. Segített is, felhívta a figyelmemet, és kotorászhattam, azt csinálhattam, amit akartam a kerámiaraktárban. Azt a tárgyat foghattam meg, fényképezhettem le, amelyiket akartam... Utána aztán, ha az embert valami izgatja, akkor annak utánamegy. Akkor én szisztematikusan múzeumokat, magángyűjtőket, akiket tudtam, felkerestem, végigfotóztam a tárgyakat. Olyan új összefüggések derültek ki, annyi új szignált edény került elő, hogy el nem tudom mondani.”

Ez a körültekintő módszertan Füvessy Anikó minden témáját, tanulmányát, de kiállításait is végigkíséri. Ugyanis a fazekasságon kívül folklórtanulmányai is külön kötetet tesznek ki, de a népművészet állatábrázolásaival foglalkozó, általa szervezett konferencia előadásai is. Muzeológiai munkájának hasonló eredményességéről pedig sokat elmond, hogy megkapta ennek a szakmának talán legmagasabb elismerését, a *Móra Ferenc-díjat*.

Ezekon a mérföldkövé vált eredményeken kívül más, nem kevésbé fontos és jövőbe mutató hozadéka is van annak, hogy Füvessy Anikó Tiszafüred múzeumának vezetője volt, népművészetének kutatója ma is. A fazekasság mai életének alakításában is legalább olyan nagy szerepe van, mint a Katona Nagy fazekascsalád „felderítésében”. Mint annak idején Györffy Istvánéi Kántor Sándorra, olyan hatással vannak Füvessy Anikó tanácsai, írásai, kutatásai az egyébként Kántor-tanítvány Szücs Imre fazekasmester munkásságára. Tehát ha tudományos eredményeit „csupán” kevésbé élő anyagra, sokkal inkább anyakönyvi, levéltári adatokra építhette is, ezzel a kapcsolattal mégis hosszú időre biztosítja a tiszafüredi fazekasság jövőjét.

Füvessy Anikó, bármennyire hihetetlen, idén hetvenéves. Sok igazság lehet abban, hogy a kedvvel végzett munka a fiatalság egyik titka. Anikó ennek egyik bizonyosága, aki jelenleg is legalább annyit kutat és utazik, mint a fazekasság miatt korábban, ám ezúttal újabb téma, a nyergesség, a nyergek miatt. Munkájához továbbra is az eddigi lendületet, erőt és jókedvet kívánjuk neki segítőtársul. Isten éltesse!

GECSE ANNABELLA

Köszöntjük a hetvenéves Nagy Ilonát

Nagy Ilona, vagy ahogy környezetében hallgatólagos egyezmény alapján mindenki hívja: „Anagyilonka” születésnapját köszönteni többszörösen is hálas feladat. Bizton állíthatjuk, a mai hazai szövegfolklorisztika egyik legjelentősebb alakja, az életmű nagysága, sokszínűsége és mélysége, nemzetközi ismertsége és elismertsége feljogosít minket erre. De ez csak az érem egyik oldala. Nem pusztá fordulat, hogy egy közszeretnek örvendő, köztiszteletben álló, kifejezetten kellemes és szórakoztató személyiségről van szó. Aki valaha is találkozott vele, ezzel bizonyosan egyetért. És még mindig nem mondtunk el mindent róla, hiszen szakmáját elfogultan szerető, szenvedéllyel művelő emberről van szó. Lelkesedése valósággal megfertőz, rajongását átragasztja tanítványaira, kollégáira is. Nem utolsósorban vérbeli olvasó, minden rendű és rangú irodalom habzsolója, írók, szerkesztők és adatközlők álma.

Nagy Ilona latin–néprajz szakon végzett az ELTE- n, ahová felvételi nélkül került be, ugyanis az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyen irodalomból az első tíz helyezett között szerepelt. Alma materére, a Radnóti Gimnáziumra ma is szívesen emlékszik. Az egyetem után szinte automatikusan lett az akkor alakuló MTA Néprajzi Kutató Csoport (a későbbi Néprajzi Kutatóintézet jogelődjének) munkatársa, ahol 2008-ig dolgozott, s a *Magyar népköltészeti lexikon* munkálataiban máig részt vesz. Évtizedekig gondozta az intézet külkapcsolatait. Ortutay Gyula Herder-ösztöndíjasaként egy évet Bécsben tölthetett. Nemzetközi porondon mozogni később sem okozott gondot számára. Az egyetemi oktatás lehetősége a rendszerváltással nyílt meg előtte, 1991-től intézeti munkájával párhuzamosan a Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékének oktatója, ma nyugalmazott egyetemi docensként járja fáradhatatlanul a Budapest–Pécs utat.

Kutatói pályájának legnagyobb teljesítménye az eredetmagyarázó mondák és népi biblikus történetek archív, valamint recens adatainak összegyűjtése és tudományos feldolgozása. PhD-dolgozatát is e témából írta, a védésen három tudományág képviselői, a folklorisztika mellet az irodalom- és az ókortudomány professzorai ítélték meg neki a fokozatot. A téma minél alaposabb megismerése érdekében a magyar nyelvetterület igen jelentős részét járta be szűkebb pátriájától, a Csallóköztől a Székelyföldre, a Kisalföldről a Nagyalföldre, s aktív részese volt a *Néprajzi Atlasz* adatfelvételének is. Gyűjtései felölelik a magyar prózai folklórműfajok mindegyikét a mesétől az anekdotáig. A biblikus hagyományból összeállított, eddig magyar nyelven háromszor, németül kétszer, továbbá franciául is kiadott *Parasztbiblia* (szerzőtársa: Lammel Annamária. Budapest, 1985, 1995, 2001) nem csak szűk szakmai körökben aratott tetszést, hanem a széles olvasóközönség soraiban is. Bizonyítja ezt a több tucat megjelent recenzió, ami a korabeli viszonyokat figyelembe

véve különösen impozáns. A témát feldolgozó tanulmányai jelentős orgánumban láttak napvilágot idehaza és külföldön.

Szerzőjük számos élő és holt nyelvet ismer, kiváló nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezik, tucatnyi európai és tengeren túli konferencia előadója volt. Ennek, valamint az 1989-es Budapesten rendezett ISFNR-kongresszus sikeres szervezésének köszönhetően választották meg a társaság európai alelnökévé, amely tisztséget tíz éven át látott el. Filológiai alapon álló elemzései a népköltészet bonyolult élettörténetét járják körül az ókori apokrif iratoktól a 20. századi magyar parasztság szájhagyományáig. A tárgy történeti adatokat az analitikus igény kelti életre, olyan fontos és korszerű kérdésekre keresi a választ, mint hogy milyen a kapcsolat a szóbeliség és az írásbeliség között, hogyan képesek adott típusok és motívumok mindkét létmódot kihasználni, miképpen támogatja, vagy éppen nem támogatja a folklórt az elit kultúrája, s az „alászálló műveltségi javak” milyen átértelmeződéseken mennek keresztül. Az újszövetségi történeteket feldolgozó tanulmányai *Apokrif evangéliumok, népkönyvek, folklór* címmel jelentek meg (Budapest, L'Harmattan, 2001). Útmutató jellegű írásait mind felsorolni szinte lehetetlen, csak néhány a legfontosabbak közül: *Transzformációs folyamatok a magyar néphagyományban élő biblikus történetekben*. Lammel Annamáriával (*Ethnographia*, 1986), de jelentős az Ahasvérusról szóló összefoglalás (In Kríza Ildikó szerk.: *A hagyomány kötelességében*. Budapest, 1990) is.

Nagy Ilona azonban a lelke mélyén mesekutató, a hazai és nemzetközi irodalom alapos ismerője, különböző mesekutatási irányzatok meghonosítója. Tanulmányt írt például a férfi és női mesemondók repertoárjának különbségéről (Női és férfi folklór repertoárok egy családon belül: mesemondás a XX. század végén. *Ethnographia*, 1997). A Grimm-filológiát összefoglaló dolgozata néhány év alatt elsődleges hivatkozási alap lett (A Grimm testvérek mesegyűjteményéről. *Ethno-Lore*, 2007). Szívügye a mese, nem hagy ki egyetlen alkalmat sem, hogy népszerűsítse, hogy tárgyilagosan és szakszerűen értelmezze, magyarázza az érdeklődő nagyközönségnek, a jövő pedagógusainak, a felnövő generációk tagjainak. Ugyancsak szívügye a kortárs folklór, a népköltészet társadalmi csoportok felett állása, a mediatisált világ folklórjelenségeinek vizsgálata, amely téren egyértelműen úttörőnek tekinthető Magyarországon. Ma már a téma nemzetközi kutatási előzményeit és normáit összegző tanulmányára is rendszeresen hivatkoznak (A magyar mondakutatás fehér foltja: a modern mondák. *Ethno-Lore*, 2006). Érdeklődése nem új keletű, már az 1990-es évek elején tartott egyetemi óráin is igyekezett híveket szerezni a témának, akkor kevés sikerrel. Szórványos eredményei közé tartozott egy szemináriumi dolgozat, amely egyik sokat anekdotázó egyetemi oktató kollégája repertoárját járja körül. Az azóta eltelt két évtizedben beérett a kezdeményezése, s fiatal kutatók egész sora vette magára a felkérést. A folklór fogalmát a lehető legtágabban értelmezi, amit bizonyítanak a szeme előtt alakuló folklórjelenségeket vizsgáló munkái, például a korcsoport-találkozókról

írott tanulmányai (Korcsoport-találkozó. Adalékok egy antropológiai elemzéshez. *Arrabona*, 1994; *Folklór és tradíció* VII. 1994).

Nem hagyható figyelmen kívül szerkesztői tevékenysége sem, hisz az egész pályáját végigkísérte. Két évtizeden át szerkesztette Kovács Ágnessel a *Mesék, mondák, történetek* sorozatot, s közel harminc éve ő áll az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozat élén. Tájegységi gyűjtemények és egyéniség-monográfiák sora került ki a keze alól, számos kiváló gyűjtő kevésbé könnyen feldolgozható kéziratának sajtó alá rendezője, olykor gigantikus munkát végezve egy-egy nehezen olvasható, vagy következtelen anyagon. Szerkesztett továbbá meseantológiákat, ünnepi tanulmányköteteket, nemzetközi konferencia-köteteket, s szintén hosszú ideje, több mint egy évtizede a L'Harmattan Kiadó *Szóhagyomány* sorozatát, amelyben folklorisztikai monográfiák és tanulmánykötetek jelennek meg.

Nem lenne azonban hiteles egy születésnap-i köszöntés, ha pusztán tényadatokkal próbálnánk jellemezni az ünnepeltet. Ami elsőre eszébe jut az embernek Nagy Ilonáról, az a derű, az életigenlés, a minden szép és jó iránti fogékonyság, az élet kisebb és nagyobb ajándékainak örülni tudás. Páratlanul tapintatos, figyelmes és toleráns ember, a világ és az emberiség sokszínűségét lenyűgözve figyelő és érteni vágyó európai. S végül, de nem utolsósorban jellemzi őt humorérzéke, ami kiváló taktikai érzékkel párosul: a legváratlanabb helyzetekben tudja kivágni magát, oldani a feszültséget, elsimítani a konfliktust. E diplomátákat is megszégyenítő képességével száraz értekezletek szunyókáló résztvevőit ébreszti fel egy pillanat alatt, egy-egy jól irányzott sziporkával bármikor mosolyt csal a reggel kókadtan kóválygó kollégák arcára. Így hát folklórból ismert formák, az igaz történetek, anekdoták és viccek jellemezhetik a legjobban, amelyeknek nem csak kutatója, gyűjtője, de kiváló előadója is. (A következő kutatógenerációk tagjait felkérjük a páratlanul gazdag anyag felgyűjtésére és kiértékelésére!) Ez alkalommal néhány róla szóló rövid epizóddal szeretnénk megidézni alakját.

Tíz-tizenöt évvel ezelőtt a pécsi Néprajz Tanszék hallgatói egy néprajz szakosok számára rendezett országos találkozón vettek részt. Ott feladatult kapták, hogy tanszéküket rövid jelenet formájában mutassák be. A rögtönzött előadásban az oktatók egy-egy mesehős álarcában jelentek meg, s a jelenet egy mese szüzséjére épített. A kívülálló hamar meg tudta fejteni, melyik karakter melyik oktatót rejt, hiszen az ünnepelt például a beszédes Tündér Ilona nevet kapta. Ez talán elárulja e sorok olvasója számára is, hogy milyen Nagy Ilona viszonya a hallgatókkal. Ugyancsak a pécsi diákélethez kapcsolódik a következő történet. A tanulóifjúság egy egész szakaszt szentelt neki az 1990-es évek derekán. A *Parasztbibliából* kiválasztott szemelvényeket a spontán színház eszközeivel jelenítették meg a diákokból verbuválódott alkalmi színésztruppok. Az ötlet kiváló volt, a kivitelezés kacagtató, az előadást teljes odaadással figyelő Nagy Ilona pedig a végén szokásos spontaneitásával köszönte meg a „szerzői estet”.

Nagy Ilona 1944. október 23-án született. E dátumban a huszadik század nagy sorsfordulói sűrűsödnek. Édesapja meg is jegyezte tizenkettedik születésnapján, hogy ez a nap egyszer még nemzeti ünnep lesz. Szép volt a hatvanadik születésnap is, amelyet a kollégák és pályatársak tisztelgő kötetlen emlékezetessé. (*Teremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére.* Budapest, 2005).

Nem kergetett díjakat, kitüntetések, amelyek rendre el is kerültek. Ennek ellenére a *Parasztbiblia* első német kiadásáért a szerzők megkapták a legnagyobb nemzetközi elismerést, ami folkloristát érhet, a *Pitré-díjat*. 2009-ben pedig a *Scheiber Sándor-díjat* ítélte neki a mindenre tekintettel lévő bizottság az ószövetségi apokrifek tanulmányozásáért, aminek a mester iránti tisztelete és szeretete miatt is nagyon örült. A legnagyobb kitüntetés számára azonban gyerekei, unokái és tanítványai szeretete, kollégái megbecsülése.

Drága Tanárnő, pályatársaid, barátaid, tanítványaid nevében kívánjuk szívből: Isten éltesen sokáig!

MIKOS ÉVA

Születésnap i köszöntő a 70 éves Paksa Katalinnak

Szeretettel köszöntjük Paksa Katalint (Zalaegerszeg, 1944), a magyar népzene tudomány kiváló és meghatározó jelentőségű képviselőjét.

1988-ban *A magyar népdal díszítése* c. témájával kandidátusi fokozatot, 2003-ban a *Magyar népzene történet* című könyvével a Magyar Tudományos Akadémia doktora fokozatát szerezte meg. Munkássága felöleli a népzene tudomány minden területét: a népzenei gyűjtést, lejegyzést, rendszerezést, szomszéd és rokon népi összehasonlítást, monografikus vizsgálatot, népzene történeti kutatást, a hagyományos népi előadás- és díszítésmódot, a népzene és műzene kapcsolatának vizsgálatát. Mindezekben a területeken alapvető eredményekkel gazdagította tudományágát.

Pályáját a Néprajzi Múzeumban kezdte (1967–1971), majd Vargyas Lajos hívására a Kodály által alapított MTA Népzene kutató Csoport tagja lett. A Népzene kutató Csoportot 1974-től az MTA Zenetudományi Intézetbe integrálták. Paksa Katalin 1995–1998 között volt a Népzenei Osztály vezetője, megbízatásáról elvi okokból mondott le. Ezt követően tudományos főmunkatársi, majd tudományos tanácsadói minőségben vett részt az intézeti munkában és a tudományos közéletben, jelenleg professor emerita.

Publikációi közé több önálló könyv (*Régi baranyai népdalok. Old Hungarian Folk Songs from Baranya County*, 1988; *Magyar népzene kutatás a 19. században*, 1988; *A magyar népdal díszítése*, 1993; *Magyar népzene törté-*

net, + 2 CD, 1999, 2002, 2008; *Az ugrós táncok zenéje. Music of Ugrós Dances* + 1 CD, 2010; „Énekeltem én...” + 1 CD, 2014), a népzenei összkiadás-sorozat két kötetének szerkesztése (*A Magyar Népzene Tára X*, 1997; *XII*, 2011), társszerzőkkel kiadott négy kötet (*Kodály Zoltán népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai*, 1984; *Magyar népzenei antológia. Alföld*, 1994; *Magyar népi énekiskola* 1–2. kötet, 1997, 1998), valamint több összefoglaló mű könyvfejezete (pl. Bálint Sándor: *A szögedi nemzet zenei fejezete*, 1980; *Magyar néprajz* 1. 2. *A magyar népi műveltség korszakai* című kézikönyvének népzene-történeti fejezetei, 2009) tartozik. Jelentősebb tanulmányainak száma mintegy 60.

Munkásságának kiemelkedő teljesítménye a jelentős hangzó példatárat is tartalmazó *Magyar népzene-történet* című könyv, amelynek megjelenése tette a „népzene-történet” fogalmát általánosan elfogadottá. A kötet ebből az új aspektusból nyújt teljes áttekintést népzeneink történeti rétegeiről, stílusairól, ismertetve ezeknek a tudományágra sajátosan jellemző összefüggésrendszerét a legújabb eredmények fényében. Az eddig három kiadást megért könyv Bartók, Kodály, Vargyas Lajos és Olsvai Imre klasszikus összefoglalásai mellett vált a népzenei felsőoktatás egyik alapvető tananyagává idehaza és a határon túl.

Paksa Katalin a Kodály és Bartók alapította *A Magyar Népzene Tára* sorozat szerkesztőcsoportjának 1971 óta tagja. A magyar népzene nemzetközi szinten is egyedülálló, zenei szempontú kritikai összkiadásának munkálataiba eleinte munkatársként, később két önálló kötet szerkesztőjeként vett részt. A sorozat köteteinek szerkesztése a tudományág legmagasabb szintű teljesítményei közé tartozik.

A magyar zene őstörténetére irányuló összehasonlító kutatásának jelentős eredménye, hogy a kis hangterjedelmű öt- és négyfokú magyar dallamstílus csuvas dallamokkal való rokonsága révén népzeneink keleti kapcsolatainak eddig ismeretlen, archaikus rétegét tárta fel (Kis hangterjedelmű öt- és négyfokú dalaink keleti rokonsága. *Ethnographia*, 1982). Idevágó újabb közleményei vitatott őstörténeti kérdésekben való tudományos állásfoglalások (*Ethnographia*, 2007 és 2008), az MTA BTK Őstörténeti Munkacsoportjának tagjaként legutóbb az MTA BTK által rendezett interdiszciplináris őstörténeti konferencián foglalta össze a népzene-tudomány eddigi eredményeit és jelenlegi álláspontját (2013).

A magyar népdal díszítése c. könyvével a népzene-kutatás másik új területét jelölte ki. Vizsgálódásai kiterjedtek a díszítésnek a népzenei dialektusokban, a strófaszerkezetben, a műzenei és népi előadásmódban játszott szerepére, valamint jellegzetesen magyar jegyeire. Kiemelkedő népi énekes egyéniségeket bemutató, több ismétlést megért rádiós sorozatának közreadása az *Énekeltem én...* című, hangzó-melléklettel ellátott kiadványa. Ebbe a témakörbe tartozik egy korábbi „bestseller”: a Bodza Klárával kiadott *Magyar népi énekiskola* első két kötete, amely kottákkal és hiteles hanganyaggal segíti a

népi énekmód elsajátítását. A népzenei mozgalom és oktatás ez utóbbiból több kiadás sok ezer példányát „szívta fel”.

A néptáncutatással való együttműködés példája az *Ugrós táncok zenéje* című legutóbbi könyve (2010), amelyben elsőként tekinti át a komoly történeti múlttal, széles körű földrajzi elterjedtséggel, nagy változattömeggel, típusgazdagsággal rendelkező legfontosabb táncdallam-csoportunkat.

Szerkesztésben és esztétikai elgondolásban is példaértékűek az ugyancsak nagy példányszámban fogyó, jeles napi szokásaink énekhagyományát eredeti felvételeken közreadó CD-albumok és CD-könyvek (*A kis Jézus aranyalma: Régi karácsonyi énekek és köszöntők*, 1/2004 és 1/2008; *Karácsony, húsvét, pünkösd a zenei néphagyományban*, CD-könyv, 1/2004 és 2/2005, ugyanez CD-mellékletként Bálint Sándor–Lantos Miklós *Weihnachten, Ostern, Pfingsten* c. könyvében, 2014).

Paksa Katalin a tudományos közéletben is számos funkciót látott el szakbizottságok, kuratóriumok vezetőjeként, illetve tagjaként (pl. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Doktori Bizottság, Magyar Kodály Társaság elnöksége, Magyar Néprajzi Társaság választmánya és annak Folklór Szakosztálya, Bolyai Ösztöndíj Bizottság, OTKA Társadalomtudományi Kollégium, International Council for Traditional Music, MTA Zenetudományi Bizottság stb.).

Munkásságát eddig *Szabolcsi Bence-díjjal* (2002) és *Ipolyi Arnold-díjjal* (2003) jutalmazták.

SZALAY OLGA

P. Szalay Emőke 70. születésnapjára

Hölgyekről szólva nem nagyon illő az idő múlását emlegetni, s különösen nem szívesen tartjuk számon ezt, ha a robogó évtizedek élményének magunk is részesei vagyunk. P. Szalay Emőke közel négy évtizedet töltött el a debreceni Déri Múzeum kötelékében, ennek az időszaknak az utolsó harmadában kolléganők voltunk. A közös munkák mellett az intézmény közelmúltjának ünnepi és hétköznapi pillanatai kötnek össze bennünket, s fiatalabb pályatársaként csak remélni tudom, hogy baráti szálak is.

P. Szalay Emőke hűséges típus, hűséges szülőföldjéhez, egyházához, alma materéhez, munkahelyéhez, kutatási témáihoz.

Eros érzelmekkel kötődik a szülőföldhöz, a szatmári tájhoz, közelebbről Tyukodhoz, ahol ősei a kisnemes Szalayak több mint 400 éven át éltek. E kötődés, a szülőkről, nagyszülőkről való megemlékezéssel összefonódva, gyakran megnyilatkozott beszélgetéseink során. Az elődök gyakran fájdalmas, keserű, olykor felemelő történelmi tapasztalatiban gyökereznek P. Szalay Emő-

ke soha véka alá nem rejtett, határozott nézetei. A közelmúltban testvéreivel ennek a kötődésnek a jegyében hoztak létre alapítványt az elődök emlékére, a mai fiatal nemzedék tanulmányainak segítésére, ösztönzésére Tyukodon, és anyai nagyapjuk szülőfalujában, az erdélyi Héderfáján. Emellett valamiféle utólagos szimbolikus igazságszolgáltatás igényével megrázó dokumentumkötetet állítottak össze 2008-ban a kommunizmus tyukodi áldozatinak visszaemlékezéseiből „... *tartozunk a múltnak...*” címmel.

Tyukodon kezdett iskolába járni, majd a debreceni Református Kollégiumban és a nyíregyházi Zrínyi Ilona Leánygimnáziumban tanult, itt is érettségizett. Debrecenben, az akkori Kossuth Lajos Tudományegyetemen folytatta tanulmányait. 1963–68 között történelem–latin szakra járt, majd később felvette a néprajz szakot, ebből 1971-ben kapott diplomát. Viszonylagos megkésettéssel induló tudományos pályájának fontosabb állomásai mind az egyetemhez kötődnek. Doktori disszertációját 1986-ban, kandidátusi értekezését 1989-ben védte meg. 2001-ben habilitált, ekkor már a Debreceni Egyetemen. Közben ezzel párhuzamosan az 1990-es évek elejétől külső oktatóként is részt vállalt a Néprajzi Tanszéken folyó munkában, előadások tartása mellett szakdolgozatok témavezetője, doktori értekezések bírálója. Emellett később rendszeresen tartott órákat a Művészettörténeti Tanszéken is az iparművészet egy-egy tárgykörében elmélyedve.

P. Szalay Emőke muzeológusi pályája egyetlen intézményhez kötődik, 1970-ben került a Déri Múzeumba, s nyugdíjba vonulásáig folyamatosan itt dolgozott. Az első években részt vett a néprajzi gyűjtemény revíziójában, közben alkalma nyílt közlelő is megismerni a magyar népi kerámia itt őrzött számos remek darabját. Talán innen ered vonzódása a témához, innen merítette az inspirációt a későbbi elmélyült kutatáshoz. Legendásan jó a memóriája, s biztos a tárgyismerete. Nemrégiben egy időszak kiállítás rendezése közben a kiállítótermen átszágulda egy perc alatt felmérte a kiválasztott kollekciónál hiányzó darabot. „*A mezőcsáti miska hol van?*” – kérdezte szinte számonkérően, mint mikor egy régi ismerőst hiányol valaki. Muzeológusi munkájának terepe azonban 1972-től kezdve a Déri Frigyes-gyűjtemény és az iparművészeti gyűjtemény lett. Foglalkozott a debreceni ötvösséggel, az ónművességgel, az úrihímzésekkel, az üvegművességgel. A Déri Múzeum állandó kiállításainak létrehozása mellett számos időszak kiállítást rendezett az iparművészeti gyűjtemény anyagból, többek között a debreceni könyvkötőművészet, az üvegművészet és a szecesszió tárgyi emlékére építve. Nagy sikerű kiállításon mutatta be a múzeum 1988-ban a Déri György-gyűjtemény népi kerámiáit. A Szomolányi-gyűjtemény feldolgozása és kiállítása az egyik legjelentősebb, s legnagyobb elismerést kiváltó muzeológiai munkája volt.

Nem akarok P. Szalay Emökével kapcsolatban olyan közhelyet leírni (pedig igaz!), hogy segítőkész, jó kolléga, azt viszont tapasztalatból tudom, hogy jó vele dolgozni. Nagy tapasztalata, biztos tárgyi tudása mellett hatalmas

a munkabírása, sokat és intenzíven tud dolgozni, s lendülete, a tárgy iránti alázata, a műtárgyak szeretete, megbecsülése óhatatlanul is átragad munkatársaira.

Az utóbbi közel húsz évben nagy lelkesedéssel vetette bele magát a református egyház tárgyi anyagának feltérképezésébe – ez munkásságának egyházhoz fűződő erős köteléke. A Molnár Ambrus által kezdeményezett komplex feltárásmunka 1995-ben indult, először a határon túli, kárpátaljai településeket megcélozva. Ez a nagy jelentőségű, értékmentő tevékenység, melynek egyik motorja, s fáradhatatlan részvevője P. Szalay Emőke, földrajzi értelemben is szisztematikusan halad, s mára már kézzelfogható, kézbe vehető eredménye is van, hiszen *A Református Egyház Javainak Tára* címmel sorozatban adják ki a helyszíni felmérések eredményeit. 2000-től a Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciójának elnöke, az évi rendszerességgel zajló konferenciák szervezője.

P. Szalay Emőke szervesen építkező tudományos pályáíve értékes forrásközléseket, alapos tanulmányokat, bizonyos szakterületeken megkerülhetetlen feldolgozásokat, monográfiákat foglal magában. A további építkezéshez töretlen fiatalos lendületet és jó egészséget kívánok!

MAGYARI MÁRTA

A hetvenesztendős Gráfik Imrét köszöntjük

Minden születésnap felköszöntés a jókívánság hangsúlyos kinyilvánításával szokott kezdődni, hadd kezdjem tehát én is így: Isten éltesen, Imre, erőben, egészségben, boldogságban még nagyon sokáig, hisz augusztus 4-én elérkezettél Te is (nagyon igyekszel utánam...) a 70. születésnapodhoz! A „néprajzos társadalom” nevében kívánom: maradjon meg nagyon sokáig lankadatlan munkakedved mindannyiunk (azaz a „szakma” egésze) nagy-nagy öröme, mert mindaz, amit el akarsz, el tudsz még végezni, az a barátaid, a pályatársaid – ez a személyes meggyőződése – folyamatos szellemi gyarapodását fogja szolgálni!

Most pedig – „rítussá” szilárdult szakmai köszöntő-szokásunk szerint – következhet a szeretetteljes jókívánság indokoltságát látványosan bizonyító pályaképvázlat... Mielőtt azonban sort kerítenék rá, illendő bevallanom, jóllehet tudom, hogy ezzel csak magamat „öregítem”: azért ismerem Gráfik Imrét elsőéves egyetemista kora óta, mert abban a tanévben (1962-ben) kezdte tanulmányait a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar–néprajzi muzeológia szakán, amikor én magam elkezdtem volt csak egy esztendeig tartó gyakornoki (egészen pontosan: óraadó könyvtárosi) munkálkodásomat a Gunda prof vezette Néprajzi Tanszéken. Tehát úgy is fogalmazhatnánk: első

tanítványaim közé tartozik Gráfik, akit, mint a honi etnográfia sokszorosan elismert, érdemdús művelőjét, a Magyar Néprajzi Társaság több vezető tiszt-ségének egykori és mai birtokosát ez alkalommal köszönhetek.

A „tanítványi” szerep emlegetése persze csupán zavarba ejtő udvariaskodás lenne – ha maga az ünnepelt hozná szóba. Ha viszont én mondom, vagy hencgő dicsekvésnek minősülhet, vagy az ünnepelt sok évtizedes, tehát a debreceni „indulástól” jó régen messze távolodott szakmai teljesítményerangja lefokozásának a gyanús szándékát is felkeltheti. Hiszen – ez eléggé köztudott – kényszerítő okok miatt az etnográfusi diplomáját végül is nem Debrecenben, hanem a budapesti egyetemen szerezte (1970), tehát jó okkal tekinti magát inkább Tálasi-, mint Gunda-tanítványnak. Következésképpen: abban is okkal-joggal kételkednem illik, hogy az elsőéves néprajz szakosban hagyott-e, hagyhatott-e bármily csekély nyomot a Debrecenhez, a Gunda-tanszékhez kapcsolódó „kezdő tanári” működésem! Hiszen én nem a tanári szerepem túlhangsúlyozására: a tanszékvezető rigorózan komoly „képvisel-letére” emlékszem ebből az esztendőből, sokkal inkább arra, hogy a prof gyakran pironogatott-megfeddett azért, mert nem tanárhoz méltóan viselkedem: „haverkodom” a hallgatókkal... Célszerűbb lesz tehát nem nagyon hangsú-lyoznom ezt a régmúlt ködéből felderengő ismeretségnket!

Ha viszont megkísérlem „hitelesen” felidézni a Néprajzi Múzeumban a szakmai munkásságát az egyetemet késleltetetten elvégzettként megkezdő (1970) ifjú etnográfusról az első, majd idő telvén mind több és több (néhány évig közös munkahelyünk miatt napi rendszerességű) személyes benyomásaimat, egy nehezen feloldható dilemmával kell szembesülnöm. Nem tudom ugyanis eldönteni, hogy az ünnepeltnek a pályaképvázlat igényével itt és most számba vehető szakmai vállalásai-teljesítményei közül vajon a közlekedés-teherhordás (elsősorban a vízi közlekedés) hovatovább *leginveciözusabb* „témaszpecialistája” méltatására, vagy az új (ha úgy tetszik: az éppen „divatos-sá” váló) elméleti és módszertani javaslatokat, kutatási irányokat az elsők kö-zött a magáévá lényegítő, illetve bármilyen témakutatáshoz új szempontokkal, ötletekkel, módszertani javaslatokkal közelítő „nagy kezdeményezők” egyik legjelesebb hazai képviselője elismerésére-dicséretére, vagy pedig a muzeológia napi teendőit: a gyűjteménygondozás, a csoport-, osztály-, intéz-ményvezetés, a tudományszervezés egyszerre koncepciózus hozzáállást és ki-vételes teherbírást feltételező „kötelezően ajánlott szakmai penzumainak” so-ha el-nem-hárítására, s példás elvégzésére kerüljön-e a nagyobb hangsúly.

Azzal nyugtatgatom azonban magamat, hogy alighanem nincs – és idő telvén, mind kevésbé lesz – jelentősége Gráfik Imre sokágú munkálkodásában a „hangsúlyosabbat” és a „mellékeset” minden áron elkülönítenünk. Hisz az ő életműve-munkássága éppen arra lehet példa, hogy a témakutatások kánonja szerinti elméleti-módszertani alapok tiszteletben tartása és *ennek ellenére* az új értelmezési lehetőségek eltökélt keresése, illetve a maximális kutatói igé-nyesség: egy-egy témakutatás monografikus teljességre törekvő lezárása és –

ugyancsak *ennek ellenére* – a kutatói létformával szinte-szinte szükségszerűen együtt járó gyakorlati teendők (azaz: felelős funkciók, ha úgy adódik, intézményvezetői, tudományszervezői feladatok) vállalása igenis összebékíthető. Hasznosabb, mert igazabb, ha *ezt hangsúlyozza* e hallatlanul gazdag életműnek a 70. születésnapon elkészített „előzetes gyorsleltára”!

A közlekedés-szállítás témájának első figyelmet keltő teljesítménye egy Budapest közeli kistáj „népének” elmélyült terepmunkán alapuló, s néhány év elteltével nyomtatásban is megjelent egyetemi szakdolgozat volt.¹ Noha ez az „alapozó” jellegű kutatás Szentendre-sziget mint természetes határral körülcloelt kutatási terep sajátlagos (azaz: a vizsgált témán túlmutató) néprajzi jellemzőinek „etnokulturális egységként” történő jellemzése irányába is folytatható lett volna,² a szakmai közvélemény hamarosan a közlekedés-szállítás témakutatójaként fogadta be Gráfikot. Aminek háttérében nem csak a vízi közlekedésről gyors egymásutánban születő és monografikus összegzést ígérő tanulmányok³ és „kutatói segédlet” jellegű tematikus kérdőívek összeállítására⁴ húzódott meg, hanem abban a tanári gesztusban fejeződött ki a legegyértelműbben számunkra, pályatársai számára, hogy Tálasi professzor az „anyagi műveltség”-kutatások eredményeit felmérő tanácskozás és kötet vonatkozó fejezetének szerzőjéül őt kérte fel.⁵ Bár akkor sem csodálkoztunk ezen az „első számú témakutatóvá” avatáson, a fejlemények bizonyították igazán, hogy korántsem a „tanítvány” iránti elfogultság volt ennek a döntésnek az indoka. Hiszen néhány esztendő múltán valóban elkészült Gráfik Imrének a folyami hajóvontatásról, a fahajózásról szóló monografikus összegzése,⁶ mely – azon túl, hogy a személyes terepkutatás mellett a téma minden lehetséges forrására (tehát nem csak néprajzi közleményekre, hanem a történeti, a szépirodalmi és az ikonográfiai forrásokra is) alapozódott – „rendszerelméleti” hangütésével is feltűnést keltett az akkortájt készült összegző igényű (ám rendszerint csak korrekt kompilációra vállalkozó) tematikus néprajzi monográfiák között. S bár a következő évtizedekben is születtek Gráfik Imrének kisebb-nagyobb

¹ *Szállítás és közlekedés Szentendre szigeten* (Néprajzi Közlemények, XV. 1–4. sz.) Budapest, 1971.

² Vö.: A Szentendre sziget néprajzi körülhatárolásának kérdése. *Ethnographia* XC. (1979) 500–509.

³ Az állati erővel végzett folyami vontatás. Rendszerelemzési kísérlet. *Ethnographia* LXXXIV. (1973) 482–510.; Hajóvontatás. *Néprajzi Értesítő* LVII. (1975) 67–112.; A hajóvontatás munkaszervezeti kérdései. *Néprajzi Értesítő* LX. (1978) 9–55.

⁴ *Folyami vontatás állati erővel*. (Kérdőívek és gyűjtési útmutatók, 10.) Budapest, 1973; *Csúszójárművek*. (Kérdőívek és gyűjtési útmutatók, 11.) Budapest, 1973.

⁵ A szállítás és a közlekedés kutatása. In: Tálasi István (szerk.): *Eredmények és feladatok az anyagi kultúra kutatásában*. (Dissertationes Ethnographicae 1976–1978). Budapest, 1978. II. 123–151.

⁶ *A magyarországi fahajózás. A hajóvontatás néprajza*. (Néprajzi Közlemények, XXVI.) Budapest, 1983.

dolgozatai a vízi közlekedés-szállítás eszközeiről-módszereiről,⁷ az előzetes publikációk⁸ (köztük a szegedi hajóhid-kinyitási jegyzőkönyvek „mellékes” információit mesterien hasznosító forráselemzései⁹) egy újabb „monografikus” összegzésnek: a folyami közlekedés lehetőségére ráépülő kereskedelem – elsősorban a gabonakereskedelem – gazdaságtörténeti-társadalomtörténeti jelentőségét felmérő elmélyült vizsgálatnak az gondolati és metodikai előkészítői voltak.¹⁰ Mire tehát a *Magyar Néprajz* számára el kellett készítenie a vízi közlekedés-szállítás (limitált terjedelmű) összefoglalását,¹¹ ez a hallatlan gondossággal megoldott, a kötet-egészhez igazodó „rész-feldolgozása” mint az osztársadalmi folyamatok megértéséhez, történeti igényű értelmezéséhez való hozzájárulás *lehetőségeként* foglalkoztatta elsősorban – korántsem szokványos értelemben tekintette tehát magát (s nem akarta, hogy így tekintse a szakmai közvélemény) egy etnográfiai téma „specialistájának”.

Másképp fogalmazva: mindenben meg akart ugyan felelni (és maximálisan meg is felelt!) azoknak a szakági követelményeknek, melyek a Néprajzi Múzeum Közlekedésgyűjteményét kezelő muzeológustól okkal-joggal elvár-

⁷ Pl. Fából faragott csónakok. *Dunatáj* VI. (Szekszárd, 1983) 2. sz. 52–61.; „Olyan az élete, mint a hajóhúzó lóé” (Adatok a dunai hajózás folklórjához). *Forrás* XVI. (Kecskemét, 1984) 6. sz. 32–42.; Bődönhajók, fatörzsből vájt csónakok. *Ethnographia* CIV. (1993) 373–391.; Modernizálódás és archaizmusok együttlélése a magyarországi folyamhajózás történetében. In: Hála József-Szarvas Zsuzsa-Szilágyi Miklós (szerk.): *Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére*. Budapest, 2001. 289–302.

⁸ Pl. Az áru útja a szállítás forradalma előtt. *Ethnographia* XCIV. 1–35.; Hajósvállalkozók a Duna mentén a XIX. század közepén. In: Jankovics József-Kósa László-Nyerges Judit-Wolfram Seidler (szerk.): *A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében, I.* Budapest-Wien, 1989. 269–276.; A dunai hajóvontatás ikonográfiája. *Arrabona* 31–33. (Győr, 1994) 266–287.; Egy törvényjavaslat motivációi. Széchenyi István közlekedés-fejlesztési elképzelései és a tiszai hajózás múltja. *Néprajzi Értesítő* LXXVI. (1994) 5–22.; Reform és forradalom a magyarországi folyami szállításban. *Közlekedéstudományi Szemle* 48 (1998) 259–267.

⁹ Szegedi vállalkozók a népi hajózásban a 19. század közepén. In: Békés Imre-Jankovics József-Kósa László-Nyerges Judit (szerk.): *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon, III.* Budapest-Szeged, 1993. 1724–1733.; Regionális áru- és terményforgalom a reformkori szegedi hajóhid-kinyitási naplók alapján. *Agrártörténeti Szemle* XXXV. (1993) 39–90.; Levéltári forrás a népi hajózás kutatásában. In: Novák László (szerk.): *Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére, II.* (Studia Comitatus, 24.) Szentendre, 1994. 129–136.

¹⁰ Vö.: *Hajózás és gabonakereskedelem.* (Folklór és Etnográfia, 65.) Debrecen, 1992. (2. kiadás: Pécs, 2004)

¹¹ Vízi közlekedés és szállítás. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz. II. Gazdálkodás.* Budapest, 2001. 974–1020.

hatóak voltak,¹² e gyűjteménynek alaposabb tanulmányozásra-elemzésre kiválasztott darabjai azonban sohasem önmagukban, hanem a legszélesebb értelemben vett köztörténeti, társadalomtörténeti, művelődéstörténeti kontextusukba beágyazottan foglalkoztatták. Ez utóbbira a nyereggel, nyerges mesteriséggel való igen elmélyült foglalkozása szolgáltatja a legjobb példát! Mert elkészítette ugyan e tárgycsoport impozáns mütárgykatalógusát,¹³ értelmező igényű tanulmányaiban azonban a „keleti kulturális örökségnek” vélelmezett mütárgyféle általánosabb művelődéstörténeti (és persze hadtörténeti) helyzet-jelentőségét igyekezett gondosan argumentálva felmutatni.¹⁴

Amilyen rövid időn belül a közlekedés-szállítás szakmaszerte elismert téma-specialistája tudott lenni Gráfik Imre, az 1970-es években a magyar néprajzi gondolkodást új utakra vezérlő egyedül üdvözítő tanként propagált szemiotika honi apostolai közé is „szinte azonnal” felvételt nyert. Erről a tényről elsősorban nem is a „jel” és a „jelentés” összefüggését konkrét népeleti tárgyakon, egyéb jelenségeken szemléltető korai¹⁵ dolgozatai tanúskodnak, hanem az, hogy egy összefoglaló igényű kutatási beszámolóban (az akkortájt köztudottan) a legnagyobb elszántságú hazai „etnoszemiotikusoknak” (Voigt Vilmosnak és Hoppál Mihálynak) a társszerzője lehetett.¹⁶

Azoknak, akiknek ez a tény önmagában is referenciaértékű, én, aki csak messziről figyeltem az etnoszemiotikai gondolkodás (igencsak lassú) honi térhódítását, ehhez vajmi keveset tudok hozzátenni. Mindössze annyit, hogy engem Gráfiknak azok a későbbi időben is fel-feltűnő szemiotikai ihletésű dolgozatai¹⁷ meggyőztek róla: ha a tárgy egésze vagy részeleme a társadalmi

¹² Gráfik gyűjteményértékelései: The Transport Collection. *Néprajzi Értesítő* LXIII–LXVI. (1989) 55–60.; Közlekedésgyűjtemény. In: Fejős Zoltán (főszerk.): *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*. Budapest, 2000. 131–148.

¹³ *A nyereg*. (A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai, 6.) Budapest, 2002.

¹⁴ Magyar nyereg – huszár nyereg – tiszafüredi nyereg – keleti kulturális örökség. *Ethnographia* 112. (2001) 81–124.; A Magyar nyereg és használata. In: Frisnyák Zsuzsa (szerk.): *Közlekedés a Kárpát-medencében. Újabb kutatási eredmények*. Budapest, 2003. 69–90.; Keleti kulturális örökségünk: a nyereg. *Néprajzi Értesítő* LXXXVII. (2005) 9–38.

¹⁵ A tulajdont jelölő jelek rendszere a népi műveltségben. *Néprajzi Értesítő* LIV. (1972) 69–105.; Jelek a népi kultúrában. A tulajdonjelek. *Művészet* XV. (1974) 1. sz. 17–19.; Tulajdonjelek a kommunikációs helyzetben. *Ethnographia* LXXXVII. (1976) 327–347.

¹⁶ Ethnosemiotica in Hungary 1968–1975. *Acta Ethnographica* XXV. 392–394. (Társzerző: Hoppál Mihály és Voigt Vilmos).

¹⁷ Jelek a népi kultúrában. A mesterjelek. *Dunatáj* IV. (Szekszárd, 1981) 2. sz. 52–55.; Betűjegyet tartalmazó tulajdonjeleinkről. In: Gráfik Imre–Voigt Vilmos (szerk.): *Kultúra és szemiotika*. Budapest, 1981. 221–239.; *Jel és hagyomány. Etnoszemiotikai tanulmányok*. (Folklór és Etnográfia, 59.) Debrecen, 1992; Emlékező tárgyak. In: Szende Katalin–Kücsán József (szerk.): „Isten áldja a tisztet ipart.” *Tanulmányok Domonkos Ottó tiszteletére*. (Soproni Múzeum Kiadványai, 3.) Sop-

környezetnek és/vagy, a múlt idővel is kalkulálva, az eljövendő generációknak szóló, valamikor, valaki által dekódolandó „üzenetet” foglalt/foglal magában (azaz: valamilyen „jel” felfedezhető benne/rajta), igenis van létjogosultsága az elméletileg felvértezett kutató értelmezési kísérletének – vagyis az olyanféle elolvasás/dekódolás *valószínűsítésének*, amilyen a tárgykészítésbe és tárgy-használatba beavatottak számára (mert a jelet használó „résztársadalomban” benne éltek/élnek) értelmezést nem igénylő evidencia volt: magyarázat nélkül is mindenki azonnal megértette a jelentést.

Talán érdemes ezen a ponton emlékeztetnem rá: az importált „modern” elméleti és módszertani kezdeményezések – sok egyéb ok mellett – azért is nehezen találtak jelentősebb visszhangra a magyar etnográfiában és folklorisztikában, mert e szaktudományok művelői között mindig is többen voltak olyanok, akiknek a népelet *így* értelmezendőnek nyilvánított számos rész-eleme otthonról ismert „evidencia” volt. Nyilván ezért fogadta például némi kajánkodó-lesajnáló félmosoly a „szakma” egyik fele (vagyis paraszti környezetben eleve otthonosak) részéről Gráfnak azt a módszertani kezdeményezésértékű ifjúkori dolgozatát, melyben – aprólékos megfigyelései alapján – a házban és az udvarban egy nap folyamán tett mozgások, azaz a térhasználat bemutatására és elemzésére vállalkozott.¹⁸ Pedig igaza volt Gráfnak: valakinek, valamikor *ezt is* le kellett írnia, mert azok, akik számára minden ilyen információ – úgymond – „magától értetődő” volt, bizony-bizony fölöslegesnek tartották leírni!

Az eddig mondottak homályban hagyták azt a korántsem mellékes körülményt, hogy Gráfi Imre, miközben *ilyen* tartalmú életműve megteremtésén munkálkodott, sohasem volt „főfoglalkozású kutató”: mindvégig megmaradt múzeumi munkatársnak. 1970–1986 között, majd 1994–2006 között a Néprajzi Múzeumban szolgálta gyűjteménykezelő muzeológusként, csoport-, osztály- vagy főosztályvezetőként, főtanácsosként a magyar néprajzi muzeológia ügyét, 1986–1994 között pedig Szombathelyen a Vas Megyei Múzeumi Szervezet igazgatói teendőit látta el. A muzeológusi létforma folyamatosan diktálja bárki számára az újabb meg újabb napi teendőket – hogy ez Gráfi esetében milyen volumenű (vagyis milyen idő- és munkaigényű) műtárgygyarapítást, nyilvántartási célú adminisztrálást és kiállításrendezést jelentett, itt és most még csak valószínűsíteni sem akarom – aki ismeri a múzeumi teendőket, úgysem igényli a muzeológusok „sajnáltatásának” látszatát akaratlanul is magában hordozó valószínűsítést.

Arról azonban vannak emlékeim, hogy *akkor is* teljes odaadással: koncepciózusan és az újabb meg újabb kutatási irányváltásokat is zokszó nél-

ron, 1998. 87–120.; „Jeles” nyergek. In: Csonka-Takács Eszter–Czövek Judit–Takács András (szerk.): *Mir-susné-χum. Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére, I.* Budapest, 2002, 333–350.; Megjelölt tárgyak – jelek nyergeken. Néprajzi tárgyak vizuális / szemiotikai értelmezése. *Néprajzi Értesítő* LXXXVI. (2004) 25–48.

¹⁸ Az udvar és a ház mozgásvilága. *Néprajzi Értesítő* LVI. (1974) 87–103.

kül vállalva oldotta meg Gráfik Imre a muzeológiai feladatait, ha ezek a ráosztott vagy önkéntesen megkeresett feladatok messze kényszerítették mégiscsak elsődlegesnek tekintett témakutatásaitól.¹⁹ Hiszen – amint ő maga hírt adott róla publikációival – több múzeumi gyűjteménynek volt hosszabb-rövidebb ideig a felelős „gazdája”.²⁰ És amíg a Szabadtéri Néprajzi Múzeum nem önállósodott, az „alföldi mezőváros” tájegységfelelőseként olyan „alapkutatásokra” is vállalkozott, mert vállalkoznia kellett, melyek lehetőséget adtak számára (egyszersmind kényszerítették!), hogy a mezőváros és tanyarendszere történelmileg determinált viszonyának kérdését és a lehetséges válaszokat újszerűen fogalmazza meg.²¹

Amikor pedig megyei múzeumigazgatóként szervezhette-irányíthatta Vas megye múzeumi (persze nem csak néprajzi) kutatásait, sorra-rendre megtalálta Gráfik Imre a helyileg is érdekessé tehető: a lokális identitást hasznosan szolgáló, egyszersmind a szakág országos terveivel is harmonizáló kutatási témákat (főképp a népművészeti jellegűeket). Melyeknek részeredményeivel, ha folyamatosan jelen tudott lenni, mint „vezető kutató”, a megye nagy múltú tudományos folyóiratában, e jelenlét révén különösen hangsúlyossá tudta tenni a múzeum egészének, nem csak a személyesen művelt szűk szakterületének a megyehatárokon messze túl ható közművelődési jelentőségét-fontosságát.²²

¹⁹ L. pl. A Néprajzi Múzeum Közművelődési Osztályának tevékenysége. *Múzeumi Közlemények* 1980/2. sz. 31–35.; *Budapest, a Néprajzi Múzeum épülete*. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 118.) Budapest, 1982; A Néprajzi Múzeum magyarországi gyűjteményeinek kezdetei. *Néprajzi Értesítő* LXXXIX. (1997) 19–45.

²⁰ Mesterséggyűjtemény. In: Fejős Zoltán (főszerk.): *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*. Budapest, 2000. 325–358.; A Néprajzi Múzeum halászati gyűjteménye (1945–1975). In: Bali János–Jávorka Kata (szerk.): *Merítés. Néprajzi tanulmányok Szilágyi Miklós tiszteletére*. Budapest, 2001. 15–21.; A Néprajzi Múzeum Gyűjtögető gazdálkodás gyűjteménye (1945–1980). In: Lackovits Emőke–Viga Gyula (szerk.): *Kéve. Ünnepi kötet a 60 esztendő Selmeczi Kovács Attila tiszteletére*. Debrecen–Veszprém, 2003. 65–72.; Kézműves hagyomány és tárgykultúra. *Ethnographia* 117. (2006) 4. sz. 229–250.; *Céhemlékek*. (A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai, 12.) Budapest, 2008.

²¹ Pl.: A makói paraszt-polgár ház. *Ház és Ember* 1. Szentendre, 1980. 157–174.; Magyar tanyák – szlovák sortanyák? In: *A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*, I. Budapest–Békéscsaba, 1986. 170–187.; Az alföldi mezőváros. In: Kurucz Albert–Balassa M. Iván–Kecskés Péter (szerk.): *Szabadtéri Néprajzi Múzeumok Magyarországon*. Budapest, 1987. 31–46.; A Szabadtéri Néprajzi Múzeum „alföldi mezőváros” tájegysége. (A 18–19. századi alföldi mezővárosi fejlődés kérdéséhez). *Ház és Ember* 4. Szentendre, 1987. 7–42.; Elpusztult középkori faluk – sortanyák, illetve tanyasorok – újkori tanyaközpontok, illetve faluk (Településszerkezeti hipotézis a sarvasi példa nyomán). *Békési Élet* 1988/2. sz. 156–176.

²² L. pl.: Velemér völgyi gerencserek. *Vasi Szemle* XL. (1986) 381–388.; Vas megyei bölcsőtípusok. *Vasi Szemle* XLII. (1988) 170–191.; „Olyan, mint a keddi menyasszony”. Vas megyei adatok a lakodalomtartás időpont- és helyváltozásához. *Vasi*

Nyilván ugyanennek a stratégiai célnak a szolgálatára rendelte a *Vas megye népművészete* kötet szerkesztését és menedzselését is – annak utána, hogy a Népművészeti örökségünk sorozatcímű, egy-egy megye népművészeti emlékeit önálló kötetekben bemutató, az Európa Könyvkiadó által elkezdett országos vállalkozás már-már félbeszakadni látszott, csak a hatékony helyi mecenatúrán és szervezőerőn múltott minden újabb, így a Vas megyei kötet megjelenése – és komoly szakmai sikere.²³ A megyei múzeumigazgatás persze nem jelentette – a lokális érvényességű néprajzi publikációk megszaporodása ellenére – a bezárkózást a megye határai közzé. Sokkal inkább a szakmai szükségletek megkövetelte módszeres kapcsolatápolás lehetőségének felismerését és a magyar néprajzi kutatásoknak az országhatáron túlra való kiterjesztését! Gráfik Imre megyei múzeumigazgató (s utána mint a Magyar Néprajzi Társaság vezető tisztségviselője) tudományszervezői érdemei között ugyanis igen nagy hangsúllyal kell emlegetnünk a burgenlandi²⁴ és a szlovéniai²⁵ magyar-ság néprajzi kutatásának határozott programmá avatását!²⁶

A 70. életévéhez ebben az esztendőben elérkezett Gráfik Imre életművének ezt a „gyorsmérlegét” befejezni nem, csak abbahagyni tudom. Azzal a „nálunk” ifjabbaknak és az utánunk jövő néprajzos generációknak címzett tanáccsal hagyom abba, hogy érdemes (be nem vallhatóan is) a *mester* Gráfik tanár úr „tanítványává” szegődnie annak, aki együtt szeretné vállalni a témaspecialista etnográfus és a szakma elméleti-módszertani megújítására is kész, mindig hadra fogható fáradhatatlan „robotos” életformáját. Mondottam: jó régen ismerem az ünnepeltet, tehát tudom: kiváló mestert választ az, aki szeretné ellesni-megtanulni, ami maradéktalanul (sajnos) nem megtanulható, mert kivételes alkati adottság!

SZILÁGYI MIKLÓS

Szemle XLIII. (1989) 2. sz. 173–184.; A test utolsó útja. Adatok a Szent Mihály lova Vas megyei elterjedéséhez. *Vasi Szemle* XLIV. (1990) 3. sz. 348–374.; Gondolatok Vas megye népművészeti örökségéről. *Vasi Szemle* XLVI. (1992) 1–10.

²³ Szerkesztette: *Vas megye népművészete*. (Népművészeti örökségünk). Szombathely, 1996. L. még: Nyugat-Dunántúl (Vas megye) népművészeti öröksége. *Ethnographia* CVII. (1996) 207–252.

²⁴ A burgenlandi magyarság néprajzi kutatása. In: Petercsák Tivadar (szerk.): *A határainkon kívüli magyar néprajzi kutatások*, 2. (Néprajzi Füzetek 1989) Budapest, 1989. 175–186.; Órisziget (Egy in situ műemléki együttes és történeti-néprajzi gyűjtemény). In: Ujváry Zoltán–Eperjessy Ernő–Krupa András (szerk.): *Nemzetiség – identitás*. Békéscsaba–Debrecen, 1991. 199–207.

²⁵ Magyarságkutatás a regionalitás jegyében. In: Gráfik Imre (szerk.): *Tanulmányok a szlovéniai magyarság köréből*. (A magyarságkutatás könyvtára, XIV.) Budapest, 1994. 7–18.; A regionális népművészeti kutatások lehetőségei és esélyei. *Muratáj* 1998/1. sz. 159–165.

²⁶ Összegző kötet: *Határtalanul. Határon innen és túl*. (Pécsi Tudománytár) Pécs, 2013.

Sárkány Mihály hetvenéves

Sárkány Mihály születésnap i köszöntése

Hölgyeim és Uraim, Tisztelt Kollégák, Kedves Barátaim!*

Sárkány Mihály köszöntésére gyűltünk össze, az ünnepe l t hetvenedik születésnapján. Azaz egy kicsit előbb, mert Sárkány Mihály a nyári szabadságok idején, a tudományos munkanaptár „uborkaszezonjában”, július 20-án tartja a születésnapját és úgy gondoltuk, hogy inkább röviddel e jeles nap előtt jöjjünk össze felköszönteni őt, mintsem jóval utána, valamikor szeptemberben, az új akadémiai év kezdetének nyüzsgésében.

Egyszerre könnyű és nehéz a helyzetem, hogy a tanítványok, kollégák, tisztelők és barátok nevében köszöntsem Sárkány Mihályt. Könnyű, hiszen (ugyanebben a sorrendben) tanítványa, kollégája és tisztelő barátja vagyok egyben, így aztán szerencsémre annyit tanultam egykori tanáromtól, annyi szakmai segítséget kaptam tőle, annyi élmény fűz össze bennünket, hogy estig tarthatna beszédem. Ugyanakkor nehéz, mert a hosszú beszéd unalmas a hallgató ságnak és főként méltatlan az ünnepe l ttel szemben. Nehéz, mert árnyaltan megragadni azt a sokrétű kutatói attitűdöt, azt a finoman cizellált habitust, amely a velünk egy kutatói közösségbe tartozó Sárkány Mihályt jellemzi – szinte lehetetlen. Ráadásul tíz évvel ezelőtt Vargyas Gábor már méltatta az ünnepe l t munkásságát a hatvanadik születésnapján, remekül összefoglalva kutatásainak főbb irányait, érzékletesen bemutatva a személyiségét jellemző vonásokat is. E köszöntő meg is jelent Vargyas Gábor társszerkesztésében, a *Fehéren, feketén – Varsánytól Rititiig* címmel kiadott, kétkötetes tisztelgő kiadvány élén, Sárkány Mihály összesített bibliográfiájával együtt.

Közeledve a 70. születésnaphoz, intézetünkben hosszasan tanakodtunk, hogyan tudnánk méltóképpen köszönteni Mihályt. Mivel ő maga azt a nézetet vallja, hogyha írt egyszer valakinek a 60. születésnapjára készített festschriftjébe, akkor nem ír már a 70-re készülő tisztelgő kötetébe, vagy ha írt a 70-be, akkor nem ír a 80-ba (és így tovább, tehát egy valakinek csak egy kötetébe ír tisztelgő tanulmányt), ezért éppen az ünnepe l t elveivel ellenkezne, ha a 60. születésnapjára létrehozott, közel ezer oldalas tisztelgő könyv után most is ilyen jellegű festschrifttel jelentkeznénk. Ezért valami mást eszeltünk ki, de, hogy mit, arról Vargyas Gábor kollégám beszél majd részletesen, mondhatnám, ő nyújtja át az igazi meglepetést, én csak igyekszem fokozni az izgalmakat.

Sárkány Mihályt majd' három évtizede ismertem meg, amikor elkezdtem a néprajzi tanulmányaimat az ELTE Bölcsészkarán. Mind az őt egyetemi

* Elhangzott 2014. július 1-jén az MTA BTK Néprajzi Kutatóintézetében.

éveim alatt hallgattam őt, sőt, posztgraduális képzésén is részt vehettem a rendszerváltozást közvetlenül követő években. 8–10 fős évfolyamok voltak akkoriban, a tanár–diák személyes kapcsolatok intenzívek, meghatározóak, példaadóak voltak. Afféle „elit” szakként, a Néprajzon mindenki mindenkit ismert, nem létezhetett az a sunnyogás, lébecolás, ami a tömegszakokon (történelem, magyar, egyes nyelvszakok esetében) előfordulhatott. Tanáraink jól megismerhettek bennünket, tisztában voltak képességeinkkel, de ez fordítva is igaz volt. (Még ha érvényesült is az „*Amit szabad Jupiternek, nem szabad a kisökörnek*” elve, bizony a kisökör is jól látta tanárainak erényeit és gyengeségeit.)

Sárkány Mihály óráit elsőéves korunkban bizony berezelve hallgattuk. Nem azért, mert félelmetes volt a kisugárzása, hanem azért, mert megijedtünk az előadások magas színvonalától. Minden megállapítása, minden mondatának megértése háttérismeretet, szakmai és/vagy általános műveltségbeli tájékozottságot követelt a hallgatóktól. (Gazdaságtantropológiai előadásait a jóval korábbi évfolyamokból Hála Jóska magnószalagra vette, arról legépelte, és annak stencilezett másolatait köröztettük egymás között, így jobban átláttuk az anyagot, mintha csak a saját órai jegyzeteinkre lettünk volna hagyatkozva.)

De „*teher alatt nő a pálma*”, lassan „felvettük” a ritmust. Ehhez azonban sok órán kívüli, olykor borozás közbeni, személyes, négy szemközti vagy kiscsoportos beszélgetéssel segített bennünket. Ez az a „beszélgetve tanító” folyamat, amely most sem ért véget. Mindahányan, akik tanítványai, majd szerencsésen kollégái lehettünk, kimondva-kimondatlanul, tudatosítva magunkban, vagy öntudatlanul, szinte természetesnek véve a dolgot, minden komolyabb vele való párbeszéd során tanulunk valamit tőle. Mindig érdemes meghallgatni a véleményét, kikérni a tanácsát. Mert mindig mond valamit, amit érdemes megfontolni. Csak örülhetek neki, hogy amint szemináriumi dolgozatot író egyetemistaként, úgy fiatalabb munkatársként, később intézményvezetőként is számíthattam, számíthatok segítségére. De ezzel nem csak én vagyok így, hanem jószerével az egész szakma. Kritikai észrevételeit mindig megfogalmazza, de úgy, hogy annak a segítő jellege és nem a bántó éle a meghatározó. Eredeti stílusa, humora utánozhatatlan. Olyannyira, hogy egyszerű halandónak néha már túl talányos is. Van, hogy egy-egy finoman elhelyezett megjegyzése, zárójelbe tett kitétele csak órákkal később „esik le”, és így utólagosan is újabb jelentéstartalmakkal gazdagítja az addig megtárgyaltakat.

Igazi tanár személyiség, mindegy, hogy egyetemi előadásait vagy konferencia-hozzászólásait hallgatjuk, mindegy, hogy négy szemközti baráti beszélgetésen vagy intézeti összejövetelen, hogy öltönyben vagy rövidnadrágban, auditóriumban vagy borozóban találkozunk vele, ő beszélgetve tanít, sétálva oktat, viccelve figyelmeztet, komoly szavakkal dicsér. Mindenhol olyan légkör teremődik a környezetében, hogy a legegyszerűbb kérdéseknek is a tudományos oldala domborodik elő. Jelenléte azonnal szellemi közeget, tudományos műhelyt varázsol körénk.

Mikor majd' hat évvel ezelőtt igazgatói pályázatomat szorongásokkal telve, nagy lelki rákészülődés közepette, akkor még semmit sem sejtve a későbbi nagy átalakulásokról, benyújtottam, Sárkány Mihály referált engem az Akadémia Társadalomtudományi Bizottságában. Úgy zárta mondandóját, hogy focizott velem, jó irányító középpályás vagyok, aki helyzetbe tudja hozni a társait és ez lehet a legfőbb erénye egy igazgatónak.

Tanár Úr! Kedves Mihály! Te akkor is, mindig, mindenhol irányítója vagy annak a csapatnak, amelyben játszol, ha nem Te viseled a csapatkapitányi karszalagot. Rengeteget kell tanulnunk még, hogy bokából a labda alá szűrva löbböljük a labdát a mögülnk érkező társunk elé, hogy az azonnal gólhelyzetbe kerülhessen. De rosszul mondom, mert az illet nem is lehet tanulni igazán, ez érzék, adottság, amelyre születni kell. Az áttekintőképeség, a különböző jelenségek összekapcsolásának és együttlátatásának képessége, a folyamatok dinamikájának és irányának felismerése, a szintetizáló készség hasonló erények a tudományunkban. Ehhez már csak önzetlenség kell, szakmai féltékenységtől mentes „csapatjátékos” attitűd. Kedves Mihály, Te mindig előrébb helyezted az intézetet, ha szabad így fogalmaznom a „szakmai közjó” érdekeit, mint a személyes ambícióidat. Egy 12 oldalas véleményezést, ha az az intézetnek fontos, azonnal megírsz, de ha a Te ügyedben kellene egy féloldalas rezümét leadnod, azt olykor hónapokig halasztod. Mert nem Te akarsz gólt löni. Egyszerre vagy zongoracipelő és egyszerre vagy irányító a pályán. Egyszerre szolga és király. Így ismerünk, így fogadunk el, így tisztelünk. Lator László költő szavaival:

*„Mert benne a forgó homály
megfényesül, formát talál, ...
mert benne százfelé hasad,
s megáll a kerek pillanat, ...
... mert ha kimondja szavait,
minden hozzákezesedik,
mert szolga s király egymaga,
– ragyogjon hetven csillaga!”*

(Lator László: Ragyogjon hetven csillaga [részletek].)

BALOGH BALÁZS

Köszöntjük a 70 éves Sárkány Mihályt

Éppen tíz esztendeje annak, hogy Sárkány Mihály születésnapján vaskos tanulmánykötetekkel (*Fehéren, feketén. Varsánytól Rititiig; Motogoria*) tisztelegtek a magyar és külföldi néprajzkutatók, antropológusok és a társtudományok képviselői az ünnepelt személye és munkássága előtt. Mi sem árulkodik jobban Sárkány Mihály szakmai érdeklődésének sokszínűségéről, munkáinak integráló, átfogó jellegéről, mint a kötetekben publikáló több tucatnyi szerző szakmai érdeklődésének és kutatási területének változatossága. Sárkány Mihály különféle társadalomtudományi diszciplínákat összefűző, eltérő kutatási területeken tevékenykedő kutatók (és kutatói szemléletek) között közvetítő szerepe az azóta eltelt évtizedben is komoly hatást gyakorolt a hazai társadalomtudományi diskurzusokra. Tanulmányai viszonyítási pontot jelentenek a fiatalabb és idősebb kutatótársaknak, és jelentősen hozzájárulnak a magyar néprajzkutatás, illetve antropológia alapvető elméleti kérdéseinek tisztázásához.

Sárkány Mihály munkássága jól felismerhető nyomot hagyott a hazai társadalomtudományi viták mintázatán. Elsőként az elméleti, alapkutatási kérdések iránti érdeklődését emelném ki. Szakmai pályafutásának kezdetétől fogva jellemző rá az az alaposág és elmélyültség, amellyel egy-egy korábban kevésbé pontosan bemutatott témát megvilágít. A paraszti gazdálkodás átalakulásáról, a gazdasági antropológiai kutatások történetéről, a kulturális ökológiáról vagy éppen a kulturális antropológia tudománytörténetéről írott, sokszor hivatkozott tanulmányai ma már klasszikus munkáknak számítanak. E műveiben nem csak egy-egy részkérdést mutat be a szerző, hanem abban is segíti olvasóit, hogy beilleszék saját ismereteiket a kortárs néprajzi/antropológiai szakirodalom elméleti kereteibe. Sárkány Mihály munkái útmutatást adnak egy-egy néprajzi probléma alaposabb megértéséhez, és közvetítik a hazai kutatók számára a nemzetközi szakirodalom legújabb eredményeit.

Sárkány Mihály tudománytörténeti hatásának másik oka az, hogy az ünnepelt egyszerre tevékeny résztvevője és vezetője azoknak a kutatási tevékenységeknek, amelyek a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetében és annak jogelődjében zajlottak és zajlanak, illetve hogy oktatói, témavezetői tevékenységet folytatót és folytat az ELTE Bölcsészettudományi Karának néprajz és antropológia szakán. Itthon és külföldön egyetemi hallgatók és doktoranduszok sokasága ismerhette meg az elmélyült kutatás iránti elkötelezettséget, és leshette el azt a képességet, amellyel a sokszor triviálisnak tűnő jelenségeket (rokonság, csere, munkavégzés) izgalmas kutatási kérdésekké változtatja. Talán a legfontosabb közös sajátossága Sárkány Mihály kutatói munkásságának és egyetemi előadásainak az, hogy az olvasókban és a hallgatókban felkelti az érdeklődést olyan jelenségek iránt, amelyek korábban magától értetődőnek, sőt, talán érdektelennek tűntek számukra.

Az antropológus, a néprajzkutató munkája során számos szerepet ölt, amelyek közül talán a legfontosabb a terepmunkáját végző, az elemző, értelmező és végül a kutatásáról beszámoló kutatóé. Szerencsés az az eset, amikor egy néprajzos/antropológus kutatási és oktatási tevékenysége olyan harmonikus egységben gazdagodik évről évre, amely hitelessége révén irányítúként szolgál a munkatársak és a tanítványok számára.

A szerző munkásságát már több alkalommal is méltatták korábban olyan személyek, akik nálam régebben és mélyebben ismerik kutatásait és szakmai tevékenységét, ezért köszöntésemben most csak két olyan, az elmúlt években megjelent tanulmányára hívnám fel a figyelmet, amelyek tovább erősítik azt a képet, amely az alapkutatási kérdések iránt elkötelezett, integráló hatású kutatói személyiségről kialakult a szakmai közéletben.

A Viga Gyulát 60. születésnapján köszöntő kötet (*Néprajz – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére*) nyitótanulmánya Sárkány Mihály *Etnográfia, etnológia és az antropológiai perspektíva – fogalmak egy tudomány születésekor* című munkája, amely nem csak terminológiai szempontból orientálja az olvasót a néprajz és társtudományainak meghatározásában, hanem olyan tudománytörténeti háttérrel is felvázol, amely az eltérő kutatási irányzatok születésének összefüggéseit, illetve a 18. századi szellemtudományoknak a később létrejövő néprajztudomány számára releváns kérdéseit veszi számba.

Igen tanulságos együtt olvasni e tanulmányával azt az *Ethnographia* hátsójain 2013-ban megjelent munkáját (*Néprajz és szociokulturális antropológia*), amelynek rövidített változatát a *Györffy István-émlékérem* átvétele alkalmából a Magyar Néprajzi Társaság 2011. május 25-én megtartott közgyűlésén olvasta fel Sárkány Mihály. A párhuzamosan és egymásra reflektálva kialakuló antropológiai és néprajztudományi nézőpont történeti összefüggéseinek bemutatása és egymáshoz való pozicionálása során Sárkány Mihály amellet is érvel, hogy e két testvérdiszciplína gyümölcsöző módon együttműködhet egymással. Elsősorban nem egymás versenytársai e kutatási irányzatok, még kevésbé egymással szembenálló, egymást cáfoló megközelítések – hanem inkább egymást kiegészítő perspektívák. A kutatók pedig nyitottságuknak és kutatási témájuknak megfelelően kihasználhatják a nézőpontok sokszínűségéből és komplementaritásából fakadó lehetőségeket.

Reméljük és kívánjuk, hogy az ünnepelt még számos munkájával járul hozzá a társadalomtudományi diskurzusokhoz és a tudományszakok közötti párbeszédhez!

MÉSZÁROS CSABA

1889

2014

IN MEMORIAM

Petrovszki Ildikó
(1964–2014)

Megrázó veszteség érte 2014 elején a debreceni Déri Múzeum közösségét, egy éven át tartó szívós küzdelem után kedves kolléganőnk végleg eltávozott. Tudtuk, hogy beteg, de a háttérből egy emberként szurkoltunk neki, s nagyon bíztunk felépülésében.

A Debreceni Egyetemen szerzett történelem–néprajz szakos diplomával 1988 nyarán került a múzeumba, s a gyermekei nevelésére áldozott éveket leszámítva, csaknem húsz évet töltött el a néprajzi gyűjteményben. Szorgos, alapos munkát végzett, keze nyomával nap mint nap találkozunk, őrzik a kartonok is precíz, mindenre kiterjedő leírásait. Igen széles körű szakirodalmi tájékozódás után fogott hozzá egy-egy szívének kedves tárgycsoport feldolgozásához. A gyűjteményben őrzött viselethímzésekről, zoboralji viseletről, a bőrruhákról készített leírásai nyomtatásban is megjelentek. Az utóbbi években a debreceni céhes ipar múltja, a céhes mesterek világa foglalkoztatta, elmélyült a szabó céhre vonatkozó levéltári forrásokban, hozzáfogott a múzeum különböző gyűjteményeiben szétagolt, lappangó céhes tárgyi anyag feltérképezéséhez. E munka közben talált rá a téma: a debreceni gubás mesterség hagyományainak feldolgozása és a fűrtös guba szövési technikájának továbbél-tetése. Fájdalmas tény, hogy a nagy lelkesedéssel és igen alaposan előkészített „gubás” kiállítást, amely az első jelentősebb önálló munkája lett volna, már nem tudta megrendezni, pedig ezen túl is sok tennivalója lett volna még családja körében és a múzeumban.

Kedves, szelíd egyénisége, bájos, finom alakja nagyon hiányzik, emlékét szeretettel őrizzük.

MAGYARI MÁRTA

Elhunyt Hajdú Mihály, az ELTE professor emeritusa

Súlyos betegségben, életének 81. évében elhunyt Hajdú Mihály nyugalmazott egyetemi tanár, az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékének professor emeritusa.

Egyetemi doktori dolgozatát 1964-ben dialektológiából, kandidátusi értekezését 1970-ben névtanból védte meg. Mestere Benkő Loránd akadémikus volt, aki 1969-ben vette maga mellé a tanszékére. Innen ment nyugdíjba, de élete végéig – amíg egészsége engedte – aktívan munkálkodott. Fő kutatási területe a névtan volt, ebből a témakörből írta akadémiai doktori értekezését is, amely a középmagyar kor személynévtörténetét dolgozza fel nagyszabású monográfia keretében (1997). Alapítója és több éven át vezetője volt az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskolájában a magyar nyelvészeti program névtani alprogramjának. Nevéhez fűződik az egyetemi névtanoktatás első tankönyvének a megalkotása (*Általános és magyar névtan. Személynevek*, 2003), amely közel ezer oldalas terjedelmével szakterülete tudományos szintézisének is tekinthető.

Könyvének és névtani munkásságának elismeréséül 2006-ban *Akadémiai Díj*ban részesült. Nyugdíjasként is aktívan dolgozott, s bár az általa alapított *Névtani Értesítő* (1976–) folyóirat szerkesztését már fiatalabb kollégáira bízta, maradt energiája olyan vaskos kiadványok megjelentetésére is, mint a *Családnevek enciklopédiája (Leggyakoribb mai családneveink, 2010)*, illetve *Újmagyar kori családneveink tára XVIII–XXI. Század – I. Adatok* (2012). Foglalkozott helynévkutatással (l. pl. *A Csepel-sziget helynevei*, 1982) és a ritkább névfajtákkal is, nem csak az adatgyűjtés és közzététel szintjén, hanem elméleti vonatkozásban is.

Számottevő tudományszervezői, tudománynépszerűsítő tevékenységet fejtett ki, alapító szerkesztője volt többek között a következő sorozatoknak: *Magyar Személynévi Adattárak*, *Magyar Névtani Dolgozatok*, *Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok*. Tanítványaival, munkatársaival 11 kötetben kiadta Szabó T. Attila erdélyi helynévtörténeti gyűjtését (2001–2010). A névtanon kívül nyelvjáráskutatással, néprajzzal is foglalkozott.

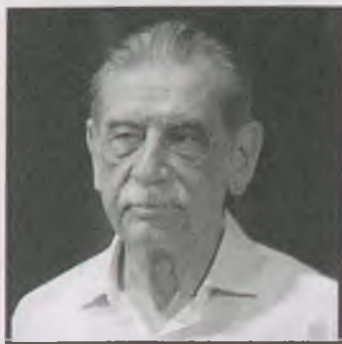
Első tudományos publikációi az orosházi múzeum évkönyvében (1961–1962) és a *Magyar Nyelvjárásokban* (1963) jelentek meg. A méhészet népi szókincsének vizsgálatához később is visszatért (pl. *Az orosházi méhészkedés szakszókincséje*, 1972). Cikkei, adatközlései mellett nevezetes műve az egyetemi oktatásban máig használatos *Magyar nyelvjárási olvasókönyv* (Kázmér Milóssal, 1974).

A Magyar Nyelvtudományi Társaságnak választmányi, a Magyar Néprajzi Társaságnak tiszteletbeli tagja, szülővárosának, Orosházának díszpolgára volt. A Magyar Nyelvtudományi Társaság többször kitüntette (pl. *Csűrű-díjjal*, *Pais-díjjal*), az ELTE *Pro Universitate* díjjal ismerte el a munkásságát.

Közvetlensége, segítőkészsége, derűs, vidám életszemlélete miatt tanítványai, munkatársai, ismerősei nagy szeretettel vették körül. Sokunknak fáj, hogy elveszítettük őt, emléke műveiben és tisztelőinek lelkében még sokáig élni fog!

JUHÁSZ DEZSŐ
tanszékvezető egyetemi tanár

Olsvai Imre halálára

A médiából tudtuk meg a szomorú hírt, hogy Olsvai Imre, a magyar zenetudomány, a magyar népzene kutatás kiemelkedő egyénisége 2014 február 19-én elhunyt. Mint az MTA Zenetudományi Intézet saját halottját 2014 április 2-án helyeztük örök nyugalomra fivére, Vavrincz Béla zeneszerző mellé a budapesti Farkasréti temetőben. Bár sokan tudtunk hosszantartó súlyos betegségéről, a zenetudományt, a családját, barátait és tisztelőit mégis váratlanul érte a lesújtó gyász hír.

Már gimnazista tanulóként feltűnt kiemelkedő zenei tehetsége. 1949–1957 között Budapesten a Liszt Ferenc Zeneakadémián tanult, ahol olyan kiváló mesterei voltak, mint Kodály Zoltán és Szervánszky Endre, Lajtha László.

ló, Bárdos Lajos, Szabolcsi Bence. 1956-ban zenetudományi/népzene kutatói, 1958-ban zeneszerzői diplomát szerzett.

Munkásságát 1957-ben a Népművelési Intézetben kezdte. 1958-tól nyugdíjazásáig (1998) pedig az MTA Zenetudományi Intézet tudományos munkatársa, majd főmunkatársa volt. Amíg egészsége engedte, tudományos zenekutatói tevékenységét nyugdíjas éveiben is töretlenül folytatta.

1947 óta terepmunkája során mintegy 7000 dallamváltozatot gyűjtött fel, s gazdagította népi örökségünk archívumát. A magyar nyelvterületen kiemelten a Dél-Dunántúlt (Sárköz, Zselic stb.) kutatta szívesen, sokat járt Erdélyben, valamint a felvidéki, a délvidéki és a horvátországi magyarok között. Párhuzamosan nagy érdeklődéssel kutatta más népek zenéjét (Egyiptom, Kuba), a szomszédos népeknél és a hazai nemzetiségek (német, szlovák, horvát, román, cigány stb.) körében mintegy 500 dallamot jegyzett le.

A Zenetudományi Intézetben belül a Magyar Népzene Tára rendszerének kiépítésén munkálkodott. Kodály és Járdányi Pál munkatársaként a Központi Kéziratos Népzenei Gyűjtemény egyik megalkotója. Szerzteágazó kutatói tevékenysége mellett szerkesztette a Magyar Népzene Tára köteteit. Miközben egyetemeken oktatott, hazai és nemzetközi konferenciákon vett részt, kéziratok hagyatékait dolgozott fel, társadalmi feladatként néprajzi és közművelődési táborokban vállalt előadásokat. Hagyatékában számos kórusmű, népzenei ihletettséggel feldolgozás és kamaramű maradt az utókorra. Publikációi 3 önálló kötetben és 20 tanulmánygyűjteményben jelentek meg.

Olsvai Imre 1958 óta volt tagja a Magyar Néprajzi Társaságnak. Számos konferencián, nyári néprajzi táborban tartott népzenei előadást.

Bár Budapesten született, gyermekkorát Kaposváron töltötte. Saját valómása szerint egész életében erős szálak kötötték Somogyhoz. Az 1975-ben, gyakori gyűjtőtársa, Együd Árpád *Somogyi népköltészet* c. művéhez írt nagyívű bevezetője, valamint a 2001-ben megjelent *Somogy megye népművészete* reprezentatív kiadványban közzétett, *Somogy népzenei hagyományai* című összegező fejezete ezen kötődéseit tükrözik.

Munkásságát több díjjal és kitüntetéssel ismerték el. Többek közt: az MTV *Nívó Díja* (1975), a Kulturális Minisztérium *Életfa-díja* (1991), *A Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje* (1998), a Miskolci Egyetem díszdoktora (2002), a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének *Nagydíja* (2002), a KÓTA *Nagydíja* (2005), *Somogy Polgáraiért* (2005) – és érdemeit, kitüntetéseit tovább sorolhatnánk.

Kedves Imre! Amikor fiatalon veled tarthattam néhány gyűjtőútdon, nem gondoltam, hogy egykoron majd én írok rólad nekrológot. Vártam, hogy felgyógyulsz, és majd örömmel elmondhatom, hogy akkor, egy fél évszázada felmerült népzenei rejtélyre végül sikerült fényt deríteni: az Asszonyvárban talált *Kis kece lányom, fehérben vagon...* kezdetű dalocska úgy került a Dél-Dunántúlra, hogy 1936-ban Örtilos-Szentmihályhegyen országos cserkész-tábor volt. A regős cserkészek könyvből tanulva gyermekjátékokat, azokba be-

vonták a helyi gyermekeket is. A dalt együtt énekelték, ami aztán ott meg is honosodott. Biztosan örültél volna ennek a népzenei hírnék. Most már csak a felhők szárnyira bízhatom az üzenetet.

Személyedben egy nagy magyar zenetudóst és népzene-kutatót gyászolunk. Emléked őrizve, a Magyar Néprajzi Társaság nevében is búcsúzunk tőled.

EPERJESSY ERNŐ

Kovács Ákos

(Budapest, 1943. november 14.–Budapest, 2014. március 21.)

70 éves korában hosszú, nehéz betegség után elhunyt Kovács Ákos etnográfus és történész, a magyar néprajzkutatás jelentős megújítója. Munkássága olyan periférikus témák, jelenségek felé terelte a kutatók figyelmét, amelyeket addig sem a néprajz, sem pedig más tudományzajok nem vizsgáltak. Többek közt különösen foglalkoztatta a kérdés, hogy a történelem folyamán a mindenkori hatalom hogyan használta ki a hagyományokat, s ezeket akár átformálva hogyan állította saját ideológiai/politikai céljai szolgálatába, vagy éppen talált ki újakat. A különböző tabutémákat érintő köteteivel, tanulmányaival állami szintre emelt mítoszokat is rombolt, s ezáltal nem csupán a politikusok, hanem többek között még néhány szakmabeli kolléga ellenszenvét, haragját is sikerült kivívnia.

Kovács Ákos Budapesten született, tanulmányait az Eötvös József Gimnázium elvégzése után a Szegedi József Attila Tudományegyetem Jogi Karán folytatta, majd végül az ELTE Bölcsészettudományi Karán magyar nyelvből és irodalomból, történelemből (1970), majd később (1977) néprajzból szerzett diplomát. Doktori disszertációját irodalmi témából írta. A diákévek is jelzik széles érdeklődését, s ez a későbbi munkáira is rányomta a bélyegét; a jelenségeket mindig interdiszciplináris megközelítésben kutatta, s elemezte, sokszor különböző területeken tevékenykedő kutatókkal együttműködve.

1973-tól első munkahelyén a hatvani múzeum (a későbbi Hatvany Lajos Múzeum) igazgatójaként több évtizedig tevékenykedett: kutatott, országos

méretű kutatásokat szervezett, kiállításokat rendezett. 1983-ban Budapestre került, ahol a Magyar Művelődési Intézet tudományos főmunkatársa lett.

Kovács Ákos tudományos tevékenységének fő jellemzője volt, hogy mindig egy-egy olyan téma úttörő jellegű kutatását végezte el, amely addig elkerülte más kutatók figyelmét. Az esztétikai központú tárgy kutatás, a romantikus szemlélet különösen távol állt tőle. Legelőször az addig esztétikai szempontból a giccs kategóriájába sorolt, a szakemberek által éppen emiatt nem méltányolt, ezáltal nem is kutatott magyarországi szöveges falvédőkből 1980-ban rendezett kiállítást; az ebből az alkalomból megjelent füzet (*Magyarországi szöveges falvédők a XIX–XX. században*, Hatvan, 1980), majd ennek újabb kiadása (*Feliratos falvédők*, 1987) ebben a témában – mint ahogy Kovács Ákos szinte mindegyik kötete – alapmű. Lényegében valamennyi kutatása úttörő jellegű volt, számos periférikus jelenségre hívta fel a figyelmet. 1981-ben a madárijesztőkről rendezett kiállítást (ehhez is kapcsolódott tematikus kiadvány: *Magyarországi madárijesztők*, 1981), majd ezt követően, egy országos felmérés alapján összeállított, a magyarországi első világháborús monumentumokat bemutató kiállítás joggal váltott ki nagy visszhangot szakmai berkekben. Ez utóbbi kapcsán a két kiadást is megért tanulmánykötet szerzői között történészeket, művészettörténészeket és más szakembereket is találunk (*Monumentumok az első háborúból*, 1985, 1991). Itt meg kell jegyeznünk, hogy sajnos az első világháború néprajzi kutatásával kapcsolatban sokat mulasztott a szakma, ez ma, a nagy háború kitörésének 100. évfordulója kapcsán különösen érezhető.

Kovács Ákos következő kutatása ugyancsak izgalmas területeket érintett. A tetoválás témáját vizsgálta, elsősorban a szovjet börtönökben. Ennek a mérés vállalkozásnak az eredménye *A tetovált Sztálin* címmel megrendezett nagyszabású kiállítás lett 1989-ben. Ebből az alkalomból jelent meg a börtönben végzett kutatások eredményeit összegző, feleségével, Sztrés Erzsébettel közösen írt kötete (*Tetovált Sztálin. Szovjet elitéltek tetoválásai és politikai karikatúrái*, 1989). Erről a témáról később egy másik, ugyancsak közösen írt kötetet is napvilágot látott (*Az orosz tolvajvilág művészete*, 1994). 1987-ben ő szerkesztette a *Forrás* Tetoválók és tetováltak címmel megjelent tematikus számát, amelyben több szerző a témával kapcsolatos írását közölték. A mára már divatosná vált, nagyon sok kutató által preferált problematika, a falfirkák vizsgálatára is ő hívta fel a figyelmet, s mint eddig mindig, az e tárgyban végzett kutatás lezárásként 1986-ban a Műcsarnokban megvalósult egy kiállítás, illetve egy katalógus is megjelent (*Budapesti falfirkák*, 1986).

Ő szervezte meg az addig csupán a horvát Zora Rajković által vizsgált objektumok, a közúti balesetek áldozatainak emlékére állított különféle haláljelek kutatását Magyarországon. Ennek eredménye a témáról összegyűjtött anyag alapján a különböző társadalomtudományok művelőinek tollából származó írásokat tartalmazó kiadvány, a *Liget* című folyóirat 1989-es Haláljelek címmel megjelent különszáma lett. Kovács Ákos további, a magyarországi

tűzijátékok és díszkivilágítások történetét bemutató (*Játék a tűzzel. Fejezetek a magyarországi tűzijátékok és díszkivilágítások történetéből*, 2001), illetve a Feszty- és Pokol-körképről szóló történeti néprajzi kötetei sem voltak kevésbé izgalmasak (*Két körkép*, 1997).

A szakmai tisztesség, a szigorú tudományosság vezérelte, témáit gazdag forrásanyaggal prezentálta (a korabeli sajtó ebben nagy segítségére volt), s az elméletieskedés helyett inkább tényeket közölt. Persze tabu- és mítoszcafoló tanulmányainak, amelyek már egy önálló kötetben is olvashatók (*Kitalált hagyomány*, 2006), nem volt mindenütt pozitív fogadtatása. Voltak/vannak, akik Kovács Ákost az ebben szereplő írásai miatt egyenesen nemzetellenességgel vádolták/vádolják. Különösen nagy szellemi vihart kavart az Ópusztaszeri emlékhely genézisének feltárása (*Árpád ünnep Szent Istvánkor*), s az ott tartott ünnepségek bemutatása. Nem kevésbé borzolta a kedélyeket, hogy kiderítette, az „ősi kuruc” hangszer, a tárogató a 19. század végén született (*Musica Pannonica*), de *Az új kenyér ünnepe*, vagy a *Vitéz méhek* címmel megjelent írások is visszhangot keltettek. Munkásságának méltatása nem lenne teljes, ha nem említenénk meg néprajzi témájú kisfilmjei közül néhányat: *Taxis temetés* (1989), *Haláljelek Európában* (1990), *A színes veréb*, *A közös jel – Archaikus tetoválások Boszniában* (1991), *A hegy áldozatai* (1992).

A néprajzi, néprajzi-történeti témájú munkáin kívül számos irodalmi vonatkozású kötetet írt, szerkesztett, illetve bibliográfiát is összeállított. Hosszú évekig szerkesztette *A Hatvany Lajos Múzeum Füzeteit*, amelynek összesen 12 száma látott napvilágot, valamint számos további tanulmánya, esszéje is megjelent.*

Az utóbbi években nyugdíjba vonulása, majd betegsége miatt visszavonultan élt. Felesége, Sztrés Erzsébet gimnáziumi tanár személyében azonban nem csupán a magánéletben, hanem szakmai vonatkozásban is támaszra, társra talált. Többek közt a közös kutatások, kiállítások és publikációk is tanúskodnak erről.

Kovács Ákos személye eléggé megosztotta a szakmát, azonban azt senki sem vonhatja kétségbe, hogy egy nagy tudású, sokoldalú és szorgalmas szakember volt, aki fontos, úttörő jellegű kutatásokat végzett el, s nem utolsósorban elsőként mutatott rá komplex módon a hamis mítoszokra, a hagyományok politikai felhasználására.

Nyugodjon békében, mi pedig őrizzük meg emlékét!

L. JUHÁSZ ILONA

* Kovács Ákos teljes bibliográfiája megtalálható az alábbi honlapon:
<http://www.kovacsakos.hu/index.php?elem=>

**Elhunyt Domokos Péter,
az uráli népek irodalmának és folklórjának iskolateremtő kutatója
(Gyergyóalfalu, 1936. január 15.–Budapest, 2014. május 27.)**

A magyar folklorisztika biztosan méltó módon emlékszik majd rá. Most csupán vezérszavakkal jelezzük, mit köszönhattünk neki és mit veszítettünk távoztával.

Édesapja, Domokos Pál Péter (1901–1992) elsősorban a csángók szakértője és pártfogója, majd a magyar egyházi népének egyik legkiválóbb feltárója. Testvére, Domokos Mária az akadémiai Zenetudományi Intézet kutatója. A Kolozsvárra települt, eredetileg csiki székely család 1944-ben menekült az akkori Magyar Királyságba. 1945 után édesapja az ugyancsak menekült csángók letelepítésének minisztériumi osztálytanácsosa volt – amíg 1949-ben ki nem rúgták. Ez után évekig földművesként tartotta el családját. Később középiskolai tanárként, majd népzenegyűjtőként dolgozhatott, végül akadémiai doktori fokozatot is elért. Azért még az 1960-as években is illegális katolikus szervezkedésért rendőri felügyelet alá helyezték, több házkutatást tartottak náluk. Csíksomlyón ott áll szobra a kegytemplom mellett.

Innen jött Péter, aki 1954-ben abban az iskolában érettségizett, ahol édesapja is taníthatott. Nem véletlen, hogy magyar–román szakra jelentkezett az Eötvös Loránd Tudományegyetemre, és magyar nyelvésznek készült, ezért hallgatott finnugrisztikai előadásokat is. Ha tudjuk, hogy 1959-ben végzett, ám utána évekig csak budapesti peremterületi általános és középiskolákban tanított, rájöhetünk: egyetemi évei közepén történt 1956.

Egyre inkább a kisebb finnugor népek irodalma felé fordult figyelme, és 1965-től öt éven át a leningrádi egyetemen volt magyar lektor. Ekkor formálódik ki tudományos programja, ismerkedik meg (nem mindig legális utakon) az akkori feltörekvő finnugor értelmiségiekkel. Hazatérte után – szerencsénkre – az akkor Hajdú Péter jóvoltából dinamikusán fejlődő szegedi finnugrisztikába kapcsolódik be – pontosabban itt egy új kutatási területet érvényesít: a kis finnugor népek 20. századi irodalmát. Az elején talán maga sem tudja, mekkora aknamezőre tévedt. Ugyanis a lenini bolsevista kultúrforradalom legtöbb vezető finnugor értelmiségét már az 1930-as években megsemmisítették. Sze-

rencsére Domokos Péter róluk is lelkesedéssel szóló irodalomtörténeti írásai előbb magyarul jelentek meg.

1980-ban már nemzetközileg elismert szakemberként került a budapesti Finnugor Tanszékre, ahol professzor, majd tanszékvezető volt (2002-ig). 2006-ban lett nyugdíjas: tisztességesebb szóval „érdemes tanár” (professor emeritus). Ma mindenki látja, hogy e másfél évtized a budapesti egyetemi finnugrisztika aranykora volt: állandó és kedves ünnepekkel, nevezetes külföldi látogatókkal, vendégekkel, évkönyvekkel és egyéb publikációkkal. Domokos Péter szervezte meg a Finnugor Írók Kongresszusait, és voltaképpen a Finnugor Népek Kongresszusait is. Ma úgy látjuk, egy rövid időszakban mindezt meg is lehetett tenni, ám az érdem csakis azé lehet, aki ezt fel is ismerte. (Azóta sokkal sanyarúbb lett a helyzet.) E kor legszemélyesebb terméke a Numi-Tarem Alapítvány: egy baráti társaság, amely kiadványokat teremt meg és minden jó ügyet támogat. Domokos Péter nem mindennapi szervező-készsége itt nyilvánult meg a legtisztábban. Szerencsére a nemzetközi elismerés nem maradt el: rangos finn, észt, udmurt (sőt, magyar) kitüntetései, az ekkor már szentpétervári egyetem díszdoktorátusa jelzik ezt. És csak néhányan kapták meg (mint ő) Putyin kormányzatától a *Puskin-érmet*.

Családközpontú ember volt, igazi pater familias. Méltatói sokszor elmondták, hogy különösen vendégei számára mennyire szeretett főzni. Érdeklődő, dinamikus, folyton a jobbra törekvő ember volt. Egyenes, szókimondó, szenvedélyes emberként nem rejtette véka alá mindig kritikus nézeteit. Nem mindenkit szeretett (őt se szeretete mindig mindenki), barátait viszont évtizedeken át következetesen megtartotta, környezetében igazán sokakat kísért pártoló figyelemmel. Az utóbbi évtizedben tudatosan vonult egyre visszább. Például (mindmáig egyedül neki!) sikerült egyedülállóan értékes szakkönyvtárát visszajuttatni oda – ahonnan ő összegyűjtötte a mára pótolhatatlan korai kiadványokat. Noha még a legutóbbi időben is tervezett utakat, egyre inkább fáradt és halk lett. (Ehhez hozzájárult a feleséget, a nyelvészkutató Máta Máriaát évek óta ágyhoz kötő betegsége.) Igazában hónapok óta csökkenő életkedve hunyt ki a minap.

A magyar néprajztudomány sok-sok finnugor irodalmi tanulmányt, gazdag magyar nyelvű szöveggyűjteményeket köszönhet neki. És azt a nemzetismertető eszmetörténetet, amely több kiadásban is megjelent könyvében (*Szkítiától Lappóniáig*) A nyelvrokonság és az őstörténet kérdéskörének visszhangja irodalmunkban címmel olvasható. És most meglegedetten írom le, már eddig is milyen sokszor lepődtem meg, hányan ismerik, használják ezt a tudományosan korrekt és szép írást.

És noha külföldön, főként az udmurt irodalomban talán még többre értékelik, mint a hazai hivatalok – azért azt igazán mégiscsak mi tudjuk: Péter életműve a magyar öntudat felejthetetlen klasszikusai sorába tartozik. Köszönjük!

Minthogy ő biztosan ezzel fejezné be, magam sem titkolom, hogy fél évszázad óta ismertük egymást. Jó barátokként sok mindent együtt tudtunk kezdeményezni, olykor még végbe is vinni. (És persze sok-sok kalandos találkozásunk is volt.) Ez enyhíti a gyászt is.

VOIGT VILMOS

A helytállás és a hűség példaképe Bura László halálára

Életének 82. évében Szatmárnémetiben elhunyt Bura László (Szatmárnémeti, 1932. március 31.–Szatmárnémeti, 2014. augusztus 31.) pedagógus, nyelvész, néprajzkutató, művelődéstörténész, pedagógiai szakíró, a Magyar Néprajzi Társaság levelező tagja.

A középiskolát Kolozsváron végezte. Magyar nyelv és irodalom szakos diplomáját a Bolyai Tudományegyetemen szerezte meg 1954-ben. IV. éves korában gyakornoknak nevezték ki az egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékére, az államvizsga után ugyanott dolgozott főgyakornokként. 1955. március 26-án letartóztatták, a Nagyváradi Katonai Törvényszék 6 év börtönbüntetésre ítélte államellenes szervezkedésért. Ügye újratárgyalásakor (1956. június végén) megszüntették ezt a vádpontot, de megmaradt az 5 év büntetés tiltott kiadvány terjesztéséért, amelynek letöltése alól azonban az 1955. évi kegyelmi dekrétum felmentette.

1956. szeptember 1-től előbb Mezőpetriben, majd Szatmárnémetiben általános iskolában tanított. Megnősült és feleségével négy gyermeket neveltek fel.

1989. december 26-án az akkor megalakult RMDSZ egyik alapítója, négy éven át Szatmár megyei vezetőségének tagja volt.

A *fafeldolgozó mesterségek Szatmár vidéki szakszókincseről* írt dolgozatával 1972-ben egyetemi doktori címet nyert. Líceumi tanárként dolgozott szülővárosában, a II. világháború után sok nevű (Ipari Líceum, Magyar Líceum, Kölcsey Líceum) Kölcsey Ferenc Főgimnáziumban. Itt évekig volt az intézmény igazgatója. A gimnázium neves tanulói között említhető többek között Szilágyi Domokos költő.

Bura László munkássága a nyelvészeti, nyelvjárási kutatásokból a helytörténet, a néprajz, a művelődéstörténet és az egyháztörténet irányába is kiterjedésedett. A *Magyar Nyelvőr* (Budapest) című folyóirat nyelvjárási anyaggyűjtő pályázatán kétszer is díjat nyert. Az 1980-as években Magyarországra átjuttatott írásai közül az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudomány Intézete megjelentette a *Szatmári fafeldolgozó mesterségek szakszókincse* (1982), a *Szatmári szólások és közmondások* (1987) című könyvét, és különböző sorozatok keretében *Az a-zás a moldvai csángó nyelvjárásban*, *Mezőpetri ragadványnevei*, *Bogdánfalva személynevei* című tanulmányait. Munkája elismeréséül a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1987-ben *Csűry-émlékéremmel* jutalmazta.

Fő művei között ott vannak nyelvészeti, dialektológiai írásai. Cikkei mind a magyarországi, mind a helyi, szatmárnémeti, romániai magyar sajtóban megjelentek. 1989 után számos néprajzi, nyelvészeti és helytörténeti tanulmánya és könyve jelent meg nyomtatásban. Valójában Szatmár és vidéke krónikásává vált.

Jelentős pedagógiai és iskolaszervező munkássága is. 1990 januárjában megválasztották az akkor vegyes tannyelvű gimnázium 5-ös számú Ipari Líceum igazgatójává. A kétnyelvű liceumból a II. félévben 10 párhuzamos magyar tannyelvű osztállyal plusz esti tagozattal működő liceum lett, amely 1990 őszétől visszaszerezte a Kölcsey Ferenc Líceum nevet. 1991-ben hozzájárult ahhoz, hogy a liceum épületében, annak tanáraival meginduljon az ún. Református Szemináriumi Líceum, és a Római Katolikus Szemináriumi (későbbi nevén Hám János) Líceum.

1994. augusztus 31-én nyugdíjba ment, a megyei tanfelügyelőség azonban kinevezte a Hám János Líceum igazgatójává, melyet a következő tanévtől 3 éves egészségügyi posztszekunder tagozattal kiegészítve Hám János Iskola-központtá alakított. 65. életéve betöltésekor, 1997. november 30-tól végleg nyugdíjba ment. Amikor pedig a Babeş–Bolyai Tudományegyetem 1999. október 1-jétől Szatmárnémetibe kihelyezett tanítóképző főiskolai tagozatot indított, Bura Lászlót adjunktusi beosztásban előadónak nevezték ki. Majd a főiskola helyi tanulmányi igazgatója lett. Az intézmény működését 2004-ig irányította, utána óraadó tanár volt.

Jelentős egyháztörténeti munkássága is. Aktív szerepet játszott Scheffler János vértanú püspök boldoggá avatásában, megírta a püspök életrajzát. Publikált a hazai egyháztörténet egyik rangos periodikájában, a *Magyar Egyháztörténeti Vázlatokban* is.

1990 után a különböző szakmai társaságok választották tagjaik sorába: a Magyar Néprajzi Társaság levelező tagja (1990); az Erdélyi Múzeum-Egyesület (1991), a Nemzetközi Magyarok Filológiai Társaság (1991), a Kriza János Néprajzi Társaság (1993), az Anyanyelvpartolók Szövetsége (1993) tagja. 2000-től az MTA köztestületi tagja.

1990 után sorra jelentek meg a megírt, de addig asztalfiókban porosodó, illetőleg az utóbbi két évtizedben keletkezett munkák, könyvek és dolgozatok, több mint harminc önálló munkája és nyolcvannál több tanulmánya.

Munkásságát igazán csak a rendszerváltozás után ismerték el. Elnyerte pályázatával a Magyar Nyelvtudományi Társaság (Budapest) országos anyaggyűjtő pályázatának II. díját (2000); megkapta a Romániai Magyar Pedagógus Szövetség *Életműdíját* (1996); egyháztörténeti kutatásaiért és publikációiért a *Fraknoi Vilmos-díjat* a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától (2000). Elnyerte *A nyelvörzés díját* az Anyanyelvpartolók Erdélyi Szövetségétől (2009); az *Identitás-díjat* az RMDSZ Identitás Alapítványától (2004). Egyháztörténeti munkásságának újabb elismerése volt a *Dr. Scheffler János-díj*, ami a Szatmári Róm. Kat. Püspökség tudományos díja (2004); 2015-ben pedig elnyerte *A Szatmár-megyei Tanács Kulturális díját* (nyelvészeti és néprajzi munkákért, 2005). 2006. február 28-án kelt a Magyar Nyelvtudományi Társaság oklevele, amellyel népnyelvi kutatásait ismerték el. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület újjászervezése és működtetése érdekében kifejtett tevékenysége elismeréséül kapta meg a *Gr. Mikó Imre-émléklapot, -émléklakettet* (2006) és a *Gr. Mikó Imre-émlékérmet* (az EME-ben kifejtett tudományos tevékenységért, 2009). Legnagyobb elismeréseinek egyike, hogy 2008-ban szülővárosa, Szatmárnémeti díszpolgára lett.

Requiescat in pace!

BARNA GÁBOR

Bura László jelentősebb írásai

Nyelvtudomány

- *Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára* (Stúdium Könyvkiadó, Kolozsvár, 1997. 167 l.);
- *Éltetőnk, mindennapi anyanyelvünk* (Nyelvművelő írások, Identitas, Szatmárnémeti, 1997. 251 l.);
- *Szatmári helynevek I.* (Magyar Névtani Dolgozatok 182., Bp., 2003. 111 l.);
- *Tövisháti helynevek* (Magyar Névtani Dolgozatok 189., Bp., 2004. 73 l.);
- *Nevek tanúsága, szakmák emléke. Nyelvtudományi és néprajzi tanulmányok.* (Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 2005. 292 l.);
- *Öt évszázad utcanevei. Szatmárnémeti (Satu Mare) (1500–2000)* (Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007. 116 l.);

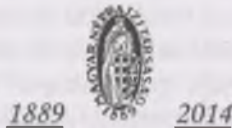
- *Szatmár megye helynevei (földrajzi nevei) I–II.* (Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008. 417 + 411 l.);
- *A moldvai csángó nyelvjárás atlasza I–II.* (Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp. 1991; a gyűjtők egyike volt).

Néprajz

- *A tasnádi fazekasság* (Társszerző: Vass Márton) (ELTE–MTA, Bp., 1991.);
- *Rózsát hintettem a gyalogútra. Szatmár vidéki népdalok* (Társszerző: Fejér Kálmán) (Identitas Alapítvány, Szatmárnémeti, 2005, 71 l.);
- *Szatmári szólások és közmondások* (Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008. 167 l.).

Művelődéstörténet

- *Szatmári diákok 1610–1852* (József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1994. 352 l.);
- *A Szatmári Református Kollégium és diákjai (1610–1852).* Erdélyi Tudományos Füzetek 217. (Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 1994. 57 l.);
- *Iskolavárosunk, Szatmárnémeti* (Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999. 254 l.);
- *Csanálos. Falumonográfia.* (Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001. 139 l.);
- *Könyvek és könyvtárak Szatmáron és Németiben a XVII. századtól a XIX. század közepéig* (Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 2004. 234 l.);
- *„Vizsgáljuk meg ezek okát!” Művelődéstörténeti és egyháztörténeti tanulmányok.* (Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007. 320 l.);
- *Erdőd nyolc évszázada.* Monográfia. 2010.;
- *Hám János öröksége* (Szatmárnémeti, 1999. 42 l.);
- *A második évszázad. A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona. 1904–2004.* (Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003. 230 l.);
- *Köztünk élt – Schlegler János, Szatmár vértanú püspöke* (Identitas Könyvkiadó, Szatmárnémeti, 2004. 251 l.);
- *A megújuló egyház* (Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 2009. 148 l.).

HAGYOMÁNYÁPOLÁS, HAGYOMÁNYTEREMTÉS

Változások a népi iparművészeti zsűrizésben

Miért szervez egy állami intézmény népi iparművészeti zsűrizéseket? Kiknek érdemes zsűriztetni? Van egyáltalán olyan alkotó ember, akinek fontos, hogy egy bizottság véleményezze a munkáit a mai fogyasztói társadalomban? Miért szükséges változtatni a zsűrizési szempontokat? A felsorolt kérdések mellett még számos más gondolat is felmerülhet bennünk a cikk címének elolvasásakor. Ahhoz, hogy választ kapjunk, meg kell vizsgálnunk a körülményeket.

A népi kézművesség oktatása igen kevés helyen zajlik intézményesített formában, annak ellenére, hogy nagy érdeklődés mutatkozik a fiatalabb generációk részéről a minőségi, egyedi, kézzel készített használati tárgyak iránt. Még jobban értékelik ezeket, ha nemzeti identitásuk – akárcsak jelzésszerűen – megjelenik rajtuk. A jelenség nem meglepő: várható volt.

A tömegtársadalomból kitűnni csak egyedi dolgokkal lehet. A kézzel készített ruhák, használati tárgyak sosem készülnek nagy szériában, és mindig lesznek kisebb eltérések akár egy típuson belül is. Ettől válik különlegessé és megismételhetetlenné. A globalizáció miatt nagy lendülettel nyitunk más kultúrák felé. Ezzel párhuzamosan beindult egyfajta öndefiniálás is. Meg akarjuk mutatni a világnak, hogy kik vagyunk, de előbb „magunkra kell találnunk”. Ennek mi sem egyszerűbb módja, minthogy a múltba tekintünk, és ekkor fe-dezzük fel a Kárpát-medence tájegységeinek színes kultúráját. Ennek tárgya-sult formáit őrzik múzeumaink és tájházaink.

Ez az önvizsgáló folyamat már beindult korábban, és ezért fordulhat elő mind gyakrabban az, hogy egy magyarországi fiatal külföldi ösztöndíja során népi motívumokat hordozó tárgyakkal és hazai ételekkel mutatja be országát a nemzetközi esten és külföldi tartózkodása során is szívesen visel hazájára emlékeztető ruházatot, vagy ilyen tárgyakkal veszi körbe magát.

A fogyasztói társadalmunk kereskedői már évekkel ezelőtt látták az ebben mutatkozó lehetőségeket, ennek következményeképpen napjainkban elárasztanak bennünket a rosszul tervezett minták, a rossz minőségű alapanyagokból kivitelezett giccsek, amelyeknek már semmi köze sincsen a letisztult, régi formákhoz, motívumrendszerhez és színvilághoz. (Lásd a kalocsai hagyománytól idegen, ormóttan formájú színes virágokkal díszített, tömegesen, géppel előál-lított, a megfelelő tervezést mellőző ruhákat és kiegészítőket.)

A Hagyományok Háza Népi Iparművészeti Osztályán működő minősítés ennek a reakciónak szolgál ellenpontjául. Az itt lezsűrizett termékekre védje-gyet ragaszthatnak az alkotók, amely igazolja, hogy valóban minőségi, kézzel készített, jó forrásból kiinduló tárgyat készítették, és ez a vásárlónak támpont adhat. Szükségünk van erre, hiszen ki nem szeretne ma olyan portékát vá-

sárolni, amely nem megy tönkre 1–2 hónapon belül, hanem akár évekig vagy évtizedekig is használható.

A Hagyományok Háza mint az Emberi Erőforrások Minisztériumának háttérintézménye az említett zsűrizéseket 2004 júliusa óta szervezi. Először a Népi Iparművészeti Tanács (NIT) feladata volt ez. (1953 óta van zsűrizés.) 1992-ben szűnt meg a Tanács, így a Magyar Művelődési Intézet vette át ezt a feladatot 2004-ig. Azóta a Hagyományok Háza Népi Iparművészeti Osztályának feladatkörébe tartozik a minősítések megszervezése Budapesten és vidéken is. (Évente több mint 40 alkalom!) A Hagyományok Háza mindenkori főigazgatóját, illetve a Népi Iparművészeti Osztály munkáját segíti a Népi Iparművészeti Tanácsadó Testület (NITT).

Tehát a zsűrizés fogalma nem új keletű, mégis van rá igény. A zsűriztető alkotó presztízsként éli meg, ha zsűriszámot kap a tárgya. A védjegy használata pedig a piacon jelenthet előnyt számára. Mivel a zsűriztetésnek nincsenek a készítő tanulmányaira vonatkozó feltételei, ezért azok is részt vehetnek benne, akiknek nincs művészeti végzettségük, hanem autodidakta módon sajátították el a mesterségbeli tudásukat. A tárgyakra vonatkozó feltételeket viszont nagyon komolyan veszi a Bíráló Bizottság. A zsűriszámot kapott kézműves tárgy garantáltan minőségi, használható és a paraszti kultúra megfelelő forrása érezhető rajta.

Ahhoz, hogy mindezeket a feltételeket elvárhassuk az alkotóktól, a zsűrizési szempontrendszernek folyamatosan alakulnia kell a változó környezetünkhöz igazodva. Ezért Beszprémy Katalin, a Hagyományok Háza Népművészeti Módszertani Műhelyének vezetője 2011 végén elindította a népi iparművészeti zsűrizések szempontrendszerének módosítását. Az ő vezetésével kezdtük el a munkát G. Szabó Zoltánnal, a Népi Iparművészeti Osztály vezetőjével, illetve Csupor Istvánnal a Népi Iparművészeti Tanács elnökével. Ebben a több mint egy évig tartó, egyeztetésekben bővelkedő folyamatban én is részt vehettem mint a zsűrizésekért felelős szakember.

Szakáganként egy vagy több szakértőt kértünk fel arra, hogy megírják szakmájuk minősítésének szempontjait. Feladatuk nagyon összetett volt, hiszen mások álláspontját meghallgatva és megértve kellett azt összeállítaniuk.

Ma Magyarországon a népi kézművesek érdekeit a Hagyományok Házán kívül az általában megyénként, vagy régiókként szerveződő népművészeti egyesületek képviselik. Mindegyik alulról szerveződő non-profit civil szervezet. Ezek ernyőszerkezete a Népművészeti Egyesületek Szövetsége (NESZ). Itt a tagszervezetekből delegált személyekből álló Szakmai Bizottságok képviselik az egyes szakmákat. A Közgyűlés a döntést hozó szerve. Mivel nem szerettük volna, hogy csak a fővárosból látott helyzet domináljon az írásokban, ezért a NESZ szakbizottságait is felkértük: írásos formában juttassák el hozzánk javaslataikat.

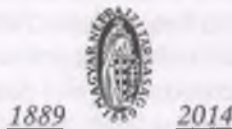
Ezenkívül nagyon fontosnak tartottuk, hogy ne egy felülről jövő irányítás vegye kezdetét, hanem a szakmabeliek véleményén kívül más érdeklődők

szempontjait és javaslatait is meghallgassuk. Ezért 2012. szeptember 28-án megtartottuk *Vitanap a népi iparművészeti zsűrizési szempontrendszer módosításáról* című konferenciánkat. A rendezvény nyilvános volt, bárki részt vehetett rajta, és elmondhatta véleményét közvetlenül a szakértőinknek a délutáni műhelymunka során. Az elkészült szöveges javaslatokat a külön műfajonként megtartott „próba zsűri” alkalmakon egyeztették azok a szakembereink, akiket zsűrizésre szoktunk felkérni. A végeredmény, amellett, hogy a Hagyományok Háza honlapjára is felkerült,¹ nyomtatásban is megjelent a következő címmel: *A népi iparművészeti alkotások minősítésének megújult szempontrendszere*.² Ez a könyv támpontot nyújthat bárkinek, aki népi forrásból merítve készít használati tárgyat és ezt minősíteni szeretné a Népi Iparművészeti Bíráló Bizottság által.

A szempontrendszer módosítása során élesen kettéválasztottuk a Hagyományos és az M-modern tárgyakat. A HAGYOMÁNYOS alkotások lehetnek műtárgymásolatok, vagy olyan használati tárgyak, amelyek kevésbé vannak áttervezve, és alkotóik szigorúbban ragaszkodnak a hagyományos formabeli és színbeli megkötöttségekhez. A modern kategóriával kívánunk teret adni azoknak a designereknek is, akik nem műtárgymásolatot, vagy ahhoz közeli alkotásokat készítenek, hanem csak esszenciálisan ragadják meg a paraszti díszítmény- és formavilág lényegét. Ahhoz, hogy sikeres alkotás jöjjön létre, elengedhetetlen az eredeti használati tárgyak alapos ismerete, motívum- és színvilágának megértése.

A könyv megjelenése óta eltelt idő azt bizonyítja, hogy érdemes volt frissíteni, hiszen, ha ezt nem tennénk bizonyos időközönként, a szakma beszűküléséhez és annak elhalásához jutnánk. Örülünk neki, hogy már ez alatt a rövid idő alatt is egyre több fiatal alkotó jelent meg nálunk, és a felsőfokú művészeti intézmények hallgatói vagy végzett diákjai is érdekeltek lettek ismét. Bízunk benne, hogy az amatőr alkotók mellett a professzionális szintű művészetet is jobban tudjuk segíteni a jövőben tevékenységünkkel, és ezáltal a népművészeti jellegű, kvalitatív alkotások ellensúlyozni tudják valamelyest az értéktelen, gyenge minőségű tárgyak elterjedését.

ILLÉS VANDA

¹ <http://www.hagyomanyokhaza.hu/nmm/zsurizes/>

² Illés Vanda (szerk.): *A népi iparművészeti alkotások minősítésének megújult szempontrendszere*. Hagyományok Háza, Budapest, 2013.

MINDENFÉLE

Antropológusok etikai kódexe

Bevezető jegyzet az Amerikai Antropológiai Társulat Etikai Kódexéhez

A magyarországi néprajzi fórumok eddig nem sok figyelmet szenteltek a tudományos kutatás, az iskolai és iskolán kívüli oktatás, a publikálás etikai kérdéseinek. Igen ritkán merült fel a néprajzi tevékenységet folytató kutatóknak, oktatóknak, intézményeknek a vizsgált közösségekkel és személyekkel kapcsolatos kötelezettsége, illetve a nagyközönséggel, a művekkel élő társadalommal szembeni felelőssége, tudományos és publikációs tevékenységének etikai megítélése.

A néprajzi kutatás etikája tudomásunk szerint először az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tárgyi Néprajzi Tanszékén 1992-ben szervezett posztgraduális képzés kurzusaként jelent meg a néprajz szak hazai tematikájában. A Soros Alapítvány támogatásával Sárkány Mihály által szervezett program számára Paládi-Kovács Attila és Szilágyi Miklós alakította ki *A társadalomnéprajzi kutatás etikája és eredményeinek alkalmazása* címen futó előadássorozat részletes tematikáját, állította össze a tárgyhoz rendelt szakirodalmi tételek ideiglenes jegyzékét. Ezt a tananyagot fogadta be 1995-ben a tanszéken kialakított doktori iskola tanterve. Az *Európai etnológia* néven betervezett posztgraduális programot a MAB rövid úton, még 1995 decemberében akkreditálta. Az 1996-ban megnyílt doktori iskola a továbbiakban 3–4 évente hirdette meg néprajzi tudományetikáról szóló kurzusát. A tananyag idővel bővült, kiegészült az újabb etikai kódexek, nemzetközi egyesületek által elfogadott nyilatkozatok, időközben megjelent jogszabályok, publikussá vált jogsértések (pl. plágiumügyek) ismertetésével.

Az *Európai etnológia* PhD-iskola (2002 után doktori program) doktoranduszai esetenként idegen nyelven megjelent szakszövegek fordítására is vállalkoztak. Az itt közreadott szöveget, az Amerikai Antropológiai Társulat 1998-ban elfogadott *Etikai Kódexét* azonban nem ők, hanem Vidacs Bea tanárnő fordította magyarra Paládi-Kovács Attila, a doktori iskola vezetőjének megbízásából. Itt kell megjegyezni, hogy az Egyesült Államokban a tudományetikai kérdések nem az évszázad végén merültek fel, hanem a század derekán. A kódex elfogadását és publikálását megelőzte az Antropológiai Társulat 1967. majd 1971. és 1990. évi etikai nyilatkozata, amelyekben az alapelvek tisztázását, az antropológia etikája főbb területeinek kijelölését kísérelték meg, illetve végezték el.

Mint a kódex bevezető szövegében olvasható, az Amerikai Antropológiai Társulat *Etikai Kódexe* nem biztos receptet, hanem iránymutató vázlatot, ve-

zérfonalat nyújt az etikai szempontból kényes helyzetek kezeléséhez. Ki mondja, hogy „Az antropológusok kötelesek a munkájukkal kapcsolatos etikai kódexeket megismerni...” A többes szám használata Magyarországon is indokolt. Érdeemes tudni, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 2010-ben fogadta el és adta ki nyomtatott formában saját *Tudományetikai kódexét* egy 64 oldalas könyvecskében. Ennek elkészítéséhez e sorok írója is megküldte a szövegező bizottság számára az amerikai antropológusok fent említett elvi nyilatkozatait és most magyarul megjelenő etikai kódexének digitális változatát.

A fordítást, a magyar nyelvű szöveget eleve közlésre szántuk és már régebben átadtuk a *Néprajzi Hírek* szerkesztőségének. Örömrökre szolgál, hogy ez a szöveg végre nyomtatásban is megjelenik a Magyar Néprajzi Társaság kiadásában. Hisszük, hogy nem csupán a pályakezdőknek, doktoranduszoknak, hanem a néptudomány régebbtől a pályán levő magyar művelőinek, a Néprajzi Társaság nagyszámú közösségének is hasznos támaszul szolgálhat.

Budapest, 2014. október 15.

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

Az Amerikai Antropológiai Társulat Etikai Kódexe

1998. június

I. Előszó

Az antropológusok, kutatók, oktatók és a tudomány gyakorlói különböző közösségek tagjai, amelyek mindegyikének megvannak saját erkölcsi szabályai, etikai kódexei. Az antropológusoknak a szakmán kívül is vannak erkölcsi elkötelezettségeik, mert egyéb csoportoknak – például család, egyház és közösség – is a tagjai.

Felelőséggel tartoznak a tudományért, a tágabb társadalomért és kultúráért, az emberi fajért, valamint a többi állatfajért és a természeti környezetért. Továbbá az antropológusok terepmunkájuk során kapcsolatba kerülnek olyan személyekkel vagy állatokkal, akikkel, vagy amelyekkel együtt dolgoznak, akikkel, vagy amelyekkel szemben szintén etikai felelősséggel tartoznak.

A részvétel és felelősség ilyen bonyolult rendszerében elkerülhetetlen, hogy félreértések, konfliktusok jöjjenek létre, és szükségessé válik, hogy a látszólag összeegyeztethetetlen értékek között válasszanak. Az antropológusok felelősége ezekkel a nehézségekkel szembenézni és a problémákat az itt megfogalmazottakkal harmóniában megoldani. Ennek a kódexnek az a célja, hogy vitára és okulásra sarkalljon. Az AAT nem dönt etikátlan viselkedésről.

Az ebben a kódexben foglalt alapelvek és útmutatás abban segíti az antropológusokat, hogy mindenfajta antropológiai munkában kialakíthassák és kövessék az etikai követelményeket.

II. Bevezetés

Az antropológia egy olyan multidiszciplináris tudomány, amely magában foglalja az emberiség élete minden aspektusának – régészeti, biológiai, nyelvészeti és társadalmi-kulturális- vizsgálatát. Az antropológia a természet- és társadalomtudományban, valamint a humán tudományokban gyökerezik, megközelítésében az alapkutatástól az alkalmazott kutatásig és a tudományos interpretációig terjed.

Mint az a szervezet, amely az antropológia egészét képviseli, az AAT abból az álláspontból indul ki, hogy a tudás megszerzése és megfelelő felhasználása (publikálás, oktatás, programok kialakítása és a politika informálása) a világ jelenlegi és múltbeli népeiről fontos célkitűzés. Az antropológiai tudás kialakítása egy olyan dinamikus folyamat, amely sok, különféle és állandóan fejlődő megközelítést kíván meg, és morális és gyakorlati okokból etikus módon kell megszerezni és felhasználni a tudást.

Az AAT missziója az, hogy előrevigye az antropológiai kutatás minden aspektusát, hogy elősegítse az antropológiai tudás elterjesztését publikációkkal, oktatással, népszerűsítéssel és alkalmazással. Ennek a misszióknak fontos része annak elősegítése, hogy az AAT tagságát tájékoztassa az antropológiai tudás megszerzésének, elterjesztésének és felhasználásának során felmerülő etikai felelősségről és az ezekkel a tevékenységekkel kapcsolatos kihívásokról.

Ennek a kódexnek az a célja, hogy az AAT tagjait és más érdeklődőket az antropológusi munka során felmerülő etikai választásokra vonatkozó útmutatóval lássa el. Mivel az antropológusok bonyolult helyzetekben találhatják magukat, amelyekben több különféle etikai kódex is érvényes lehet, az AAT *Etikai Kódex* a döntésekhez nem biztos receptet, hanem vázlatot nyújt.

Akik a kódexet etikai döntésekhez, vagy oktatási céllal kívánják felhasználni, keressenek illusztrációkat és megfelelő esettanulmányokat ismereteik elmélyítésére.

Az antropológusok kötelesek a munkájukkal kapcsolatos etikai kódexeket megismerni, és jó lenne, ha időről időre az aktuális kutatásról és etikai kérdésekről szóló továbbképzésben részesülnének. Továbbá ajánlatos lenne, ha azok a tanszékek, amelyek diplomát adnak antropológiából, tananyaguk részévé tennék az etikai oktatást.

Nincs egyetlen olyan kódex vagy útmutató, amely képes lenne minden egyedi helyzetet vagy egyes helyzetekben szükséges tennivalót számba venni. Az egyes antropológusnak fel kell készülni arra, hogy gondosan mérlegelt etikai döntéseket hozzon, és arra, hogy döntései indoklását – beleértve feltételezéseit, a tényeket és a kérdéseket, amiken ezek a döntések alapulnak – nyilvánosságra hozza. A fentiek következtében ez az útmutató csak általánosságban foglalkozik azokkal a helyzetekkel, prioritásokkal és összefüggésekkel, amelyeket az antropológiai munka során az etikai döntéshozatalnál figyelembe kell venni.

III. Kutatás

A kutatás eltervezése és végrehajtása során az antropológusoknak kötelességük kutatásuk céljait, annak lehetséges hatását és anyagi támogatásuk forrását (forrásait) nyíltan felfedni anyagi támogatóik, kollegáik, a vizsgálat tárgyát képező, illetve az olyan személyek előtt, akik információval szolgálnak, és mindazok előtt, akikre a kutatásnak kihatása lehet. A kutatóknak késznek kell lenniük arra, hogy munkájuk eredményét megfelelő módon használják fel és eredményeiket megfelelő és időszerű tevékenység útján elterjesszék. Az olyan kutatás, amely megfelel ezeknek az elvárásoknak etikusnak minősül, függetlenül az anyagi támogatás forrásától (állami, vagy magán) vagy a kutatás céljától (úm. „alkalmazott”, „alap”, „tisztá”, vagy „magán”).

Az antropológusoknak tisztában kell lenniük avval a veszéllyel, amely abban a helyzetben rejlik, amely a kutatás feltételeként az antropológiai etikai szabályokkal ellentétes viselkedést kíván tőlük, ugyanakkor nyitottnak kell lenniük az állampolgári kötelezettségből vagy a vendéglátó-vendég viszonylatból adódó megfelelő viselkedés kívánalmaira is. Az állami vagy magán-szektor tevékenységének és politikájának alakításában való aktív részvétel és vezető szerep vállalása a körülményektől függően ugyanannyira lehet etikailag jogosult, mint a tétlenség, a kívülállás vagy az együttműködés megtagadása. Hasonló elvek vonatkoznak az olyan antropológus kutatókra, akik nem antropológiai intézményeknél, állami intézményeknél vagy magánvállalatoknál vannak alkalmazásban, vagy valami más módon vannak velük kapcsolatban.

A. Felelősség az emberek vagy állatok iránt, akikkel az antropológusok dolgoznak, és akik életét és kultúráját tanulmányozzák

1. Az antropológusoknak elsődleges etikai kötelezettségeik vannak azokkal az emberekkel, állatfajokkal és anyagokkal szemben, akiket és amelyeket tanulmányoznak, és azok iránt az emberek iránt, akikkel dolgoznak. Ezek a kötelezettségek fontosabbak lehetnek, mint az ismeretszerzés célja és a kutatás el nem végzéséhez vagy félbchagyásához vezethetnek olyan esetekben, amikor ez az elsődleges kötelezettség ellentétben van egyéb kötelezettségekkel, mint például a kutatás anyagi támogatója (szponzora) vagy megbízók iránt való kötelezettségek. Ezekhez az etikai kötelezettségekhez tartozik:

- A kár vagy rossz okozásának elkerülése, annak megértése, hogy a tudás fejlődése változáshoz vezethet, amelynek pozitív vagy negatív kihatása lehet azokra az emberekre vagy állatokra, akikkel vagy amelyekkel dolgozunk, vagy akiket vagy amelyeket kutatunk.
- Az emberek és a nem-emberi főemlősök jóllétének tiszteletben tartása.
- A régészeti, fosszilis és történeti források hosszú távú megőrzéséért való munkálkodás.

- Az érintett egyénekekkel vagy csoport(ok)kal való aktív konzultálás azzal a céllal, hogy egy olyan munkakapcsolat jöjjön létre, amely minden érintett számára hasznos.

2. Az antropológusok kötelesek mindent megtenni azért, hogy kutatásuk ne ártson a velük dolgozó, általuk kutatott, vagy számukra más szakmai tevékenységet végző emberek biztonságának, méltóságának, vagy magánéletének. Azok az antropológusok, akik állatokkal dolgoznak, kötelesek mindent megtenni azért, hogy kutatásuk ne ártson az általuk kutatott állatok vagy állatfajok biztonságának, pszichológiai jóllétének vagy túlélésének.

3. Az antropológusok kötelesek előre megbizonyosodni arról, hogy adatközlőik névtelenek kívánnak-e maradni, vagy elismertségre vágnak, és mindent meg kell tenniük azért, hogy ezeket a kívánalmakat tiszteletben tartsák. A kutatók kötelesek a kutatásban résztvevőkkel ismertetni döntéseik lehetséges kihatásait és rávilágítani: a kutató legjobb igyekezete ellenére is előfordulhat, hogy a névtelenség megtartása vagy az elismerés megszerzése nem sikerül.

4. Az antropológusoknak be kell szerezniük az általuk vizsgált emberek, adatközlők megértő beleegyezését (informed consent) és mindazokét, akik a vizsgált anyag birtokában vannak, vagy ahhoz hozzásegíthetik a kutatót, vagy akiknek olyan érdekeik vannak, amelyekre a kutatásnak kihatása lehet. Értelemszerűen, a megértő beleegyezés foka és mélysége a kutatás természetétől és egyéb kódexektől, törvényektől és a kutatási ország vagy közösség etikai szabályaitól is függ. Továbbá, az is magától értetődő, hogy a megértő beleegyezés dinamikus és folytatódó folyamat; amelyet a kutatási terv elkészítésének során kell megindítani és amely a terv végrehajtásának során végig megbeszélés tárgyát kell képezze a vizsgált emberekkel. A kutatók felelősek azért, hogy megtalálják és betartsák a különböző megértő beleegyezési kódexeket, törvényeket és szabályokat, amelyek a vizsgálatukra vonatkoznak. A megértő beleegyezés a jelen kódex szempontjából nem feltétlenül jelent vagy kíván egy meghatározott írott vagy aláírt nyomtatványt. A beleegyezés minősége és nem formája az, ami fontos.

5. Antropológusok, akik szoros és hosszan tartó (vagyis kölcsönös beleegyezésen alapuló) kapcsolatot alakítottak ki akár egyes adatközlőkkel, akár vendéglátókkal, kötelesek betartani a nyíltság és megértő beleegyezés kívánalmait, miközben tiszteletben kell tartaniuk a kapcsolat korlátait.

6. Bár megengedett, hogy az antropológusok személyes nyereségre tegyenek szert munkájukból, nem szabad, hogy egyéneket, csoportokat, állatokat, vagy kulturális vagy biológiai anyagokat használjanak ki. Le kell róniuk hálájukat a közösségnek, amelyben dolgoznak, és el kell ismerniük a megfelelő formában történő viszonzás kötelezettségét azok felé az emberek felé, akikkel dolgoznak.

B. Felelősség a kutatás és a tudomány iránt

1. Az antropológusoknak fel kell készülniük arra, hogy munkájuk minden szakaszában etikai dilemmákkal kerülnek szembe, és a tőlük telhető módon ezeket a potenciális etikai követelményeket és konfliktusokat igyekezniük kell előre beazonosítani mind a kutatási terv elkészítése során, mind a kutatás folyamataiban. Ezeknek a potenciális etikai problémáknak a felvetése, és a megoldásukra vonatkozó elképzelések felvázolása részét kell képezze minden kutatási tervnek.

2. Az antropológusok felelősek tudományáguk, a kutatás és a tudomány integritásáért és jó hírnevéért. Tehát az antropológusokra vonatkoznak a tudományos és tudósi magatartásra vonatkozó általános erkölcsi szabályok: nem szabad, hogy félrevezessenek, vagy tudatosan félreértelmezzenek (vagyis bizonyítékot gyártsanak, meghamisítsanak, plágiumot kövessenek el) vagy megpróbálják megakadályozni a helyteleníthető viselkedés feltárását vagy mások tudományos kutatásának útjában álljanak.

3. Az antropológusoknak meg kell mindent tenniük azért, hogy az utánuk érkező kutatók is dolgozhassanak a terepen.

4. Az antropológusoknak munkájuk eredményét megfelelő formában kell felhasználniuk, és amikor csak lehetséges, eredményeiket meg kell osztaniuk a tudományos és tudósközösséggel.

5. Az antropológusoknak komolyan meg kell fontolniuk az adataikhoz és más kutatási anyagaikhoz kutatás céljából való hozzáférésre vonatkozó minden ésszerű kérést. Mindent meg kell tenniük azért, hogy terepmunkaanyagnak a jövőendő számára való megőrzését biztosítsák.

C. A nagyközönség iránti felelősség

1. Az antropológusoknak az anyagi támogatók (szponzorok), diákok, döntéshozók és más nem szakmabeliek számára megfelelő módon kell elérhetővé tenniük eredményeiket. Amikor ezt teszik, hűnek kell maradniuk az igazsághoz; nem csak állításaik tárgyi tartalmáért felelősek, hanem gondosan mérlegelniük kell azok társadalmi és politikai kihatását is. Mindent meg kell tenniük azért, hogy az ilyen információ jól érthető legyen, és a megfelelő kontextusba helyeződjön, valamint, hogy felelősségteljes módon kerüljön felhasználásra. Tisztázniuk kell, hogy beszámolóik milyen empirikus alapokra épülnek, ismertetniük kell képesítésüket, filozófiai (szemléletbeli) vagy politikai álláspontjukat, és fel kell ismerniük antropológiai perspektívájuk határait és rá kell ezekre világítaniuk. Ugyanakkor tudniuk kell, hogy az információ közreadásával milyen lehetséges veszélyeknek teszik ki azokat az embereket vagy kollektívákat, akikkel együtt dolgoznak.

2. Az antropológusok túlléphetnek a kutatási eredmények közlésén és érdekképviselőt vállalhatnak. Ez egyéni elhatározás kérdése és nem etikai kötelesség.

IV. Oktatás

Diákok és gyakornokok iránti felelősség

Miközben az oktatásban résztvevő antropológusok betartják az oktatási intézményükben, illetve szélesebb szervezetükben az oktatók/tanulmányi irányítók és diákok/gyakornokok kapcsolatára vonatkozó etikai és jogi kódexeket, különösen érzékenyeknek kell mutatkozzanak arra, hogy ezek a szabályok hogyan vonatkoznak a diszciplinájukra (például olyan esetekben, amikor az oktatás részét képezi a diákokkal/gyakornokokkal való szoros kapcsolat tevékenysége során). Az oktatásban résztvevő antropológusokra, csakúgy mint más oktatókra/tanulmányi irányítókra vonatkozó széles körben elfogadott szabályok közé tartoznak a következők:

1. Az oktatók/tanulmányi irányítók munkájuk során nem diszkriminálhatnak a nem, családi állapot, „faj”, társadalmi osztály, politikai meggyőződés, fogyatékoság, vallás, etnikai hovatartozás, nemzeti eredet, szexuális orientáció, kor, vagy más olyan szempontok alapján, amelyeknek nincs közük a tudományos teljesítményhez.

2. Az oktatók/tanulmányi irányítók kötelességei közé tartozik, hogy folyamatosan fejlesszék oktatói/képzési módszereiket; álljanak a diákok/gyakornokok rendelkezésére és azok képzési érdekeit vegyék figyelembe; továbbá a diákokat/gyakornokokat a szakmai karrier lehetőségeire vonatkozólag realisztikus tanácsokkal lássák el, segítsék elő a diákok/gyakornokok tanulását; az értékelésben legyenek igazságosak, és azt időszerű és megbízható módon közölgék; legyenek a diákok/gyakornokok segítségére a kutatáshoz szükséges anyagi fedezet megszerzésében; és támogassák a diákokat/gyakornokokat a szakmában való elhelyezkedésben.

3. Az oktatók/tanulmányi irányítók a diákokkal/gyakornokokkal ismeretessék az antropológiai munka minden fázisában jelenlévő etikai kihívásokat; arra kell őket biztatniuk, hogy elgondolkozzanak ezen és egyéb etikai kódexeken, bátorítsák az etikai kérdések kollegákkal való megvitatását, és ne támogassák az etikailag kérdéses munkában való részvételt.

4. Az oktatók/tanulmányi irányítók nyilvánosan ismerjék el a diákok/gyakornokok által a kutatásban és a munkájuk elkészítésében nyújtott segítséget; megfelelő módon társszerzőként tüntessék fel a diákokat/gyakornokokat; a diákok/gyakornokok arra érdemes dolgozatainak publikálását támogassák; és a diákokat/gyakornokokat igazságosan javadalmazzák minden szakmai tevékenységért.

5. Az oktatóknak/tanulmányi irányítóknak tudatában kell lenniük annak, hogy a diákokkal/gyakornokokkal létesített szexuális kapcsolat kizsákmányolást és komoly érdekkülönbséget okozhat. El kell kerülniük az olyan diákokkal/gyakornokokkal létesített szexuális kapcsolatot, akiknek az oktatásért vagy szakmai neveléséért bármilyen formában felelősek.

V. Alkalmazás

1. Ugyanezek az etikai útmutatók vonatkoznak minden antropológiai munkára. Vagyis mind a kutatás tervezésében, mind kivitelezésében az antropológusok kötelesek nyíltan ismertetni a munka célját(jait), lehetséges hatását, és anyagi forrását (forrásait) a szponzorokkal, kollégákkal, a kutatót személyekkel, vagy azokkal, akik információt nyújtanak, és mindazokkal a partnerekkel, akiket a kutatás érint. Az alkalmazott antropológusok kötelesek megfelelő módon, ésszerű időhatárokra belül felhasználni munkájukat (vagyis publikációkon, oktatáson, programok és politikai irányvonal kialakításán) keresztül. Az antropológiai ismeretek felhasználása során az antropológusok továbbra is felelősek azért, hogy nyíltan felfedjék a képességeiket és céljaikat és ellenőrizzék, hogy munkájuk milyen hatással van azokra, akiknek közük van a kutatáshoz. Az antropológusok sokfajta munkában vehetnek részt, amelyek különböző és néha egymásnak ellentmondó érdekű egyéneket vagy csoportokat érintenek. Minden antropológus köteles az átgondolt etikai választásra és közzé kell tennie azokat az előfeltételezéseket, tényeket és kérdéseket, amelyeken ezek a választások alapulnak.

2. Az olyan személyeknek, akiket azért alkalmaznak, hogy antropológiai kutatást végezzenek, vagy antropológiai ismereteket alkalmazzanak, munkaadóikkal ismertetniük kell kvalifikációjukat, képességeiket és céljaikat. Bármilyen szakmai elkötelezettséget megelőzően kötelesek meggyőződni a potenciális alkalmazó céljairól, figyelembe véve annak múltbeli tevékenységét és jövőbeli céljait. Amikor állami szervezeteknek vagy magáncégeknek dolgoznak, különösen ügyelniük kell, hogy se közvetett, se közvetlen módon ne ígérjék meg olyan feltételek elfogadását, amelyek a szakmai etikának ellentmondanak, vagy egymásnak ellentmondó elkötelezettségekhez vezetnek.

3. Az alkalmazott antropológus, csakúgy, mint minden más antropológus, tudatában kell hogy legyen azoknak a veszélyeknek, amelyek a kutatás feltételeként az antropológiai etikába ütköző kutatást vagy gyakorlatot kívánják meg. Figyelembe kell venniük a vendégszeretetből, állampolgári kötelességből és a vendégstátusból adódó kötelezettségeket is. A körülményektől függően az aktív részvétel és az állami vagy magánszektor tevékenysége és politikája kialakításának befolyásolása etikailag ugyanúgy jogos lehet, mint a be nem avatkozás, kívülmaradás, vagy az együttműködés megtagadása.

VI. Epilógus

Az antropológiai kutatás, oktatás és az alkalmazott antropológia, minden más emberi tevékenységhez hasonlóan, választásokon alapul, amelyekért személyes és kollektív felelőséggel tartoznak az antropológusok. Mivel az antropológusok különböző csoportok tagjai, és különféle etikai kódexeknek kell engedelmességeknek, esetenként választaniuk kell, nem csak a különféle kötelezettségek között, amelyek ebben a kódexben vannak megnevezve, hanem e

között a kódex között és azok között, amelyek egyéb státusaikból vagy szerepeikből következően vonatkoznak rájuk. Ez az állásfoglalás nem követel választást vagy javasol büntetést. Célja inkább az, hogy lehetővé tegye a vitát, és általános útmutatóként szolgáljon az etikailag felelősségteljes döntésekhez.

VII. Köszönetnyilvánítás

Ezt a kódexet a Commission to Review the AAA Statements on Ethics (Az AAT Etikai Állásfoglalásának Felülvizsgálására Alakult Bizottság) készítette 1995 januárja és 1997 márciusa között. A bizottság tagjai: James Peacock (elnök), Carolyn Fluehr-Lobban, Barbara Frankel, Kathleen Gibson, Janet Levy és Murray Wax. A következő személyek szintén részt vettek a bizottság ülésein: Bernard Gert filozófus, Cathleen Crain, Shirley Fiske, David Freyer, Felix Moos, Yolanda Moses és Niel Tashima antropológusok, valamint az Amerikai Szociológiai Társaság Etikai Bizottságának tagjai. A kódex nyílt meg tárgyalására az Amerikai Antropológiai Társulat 1995-ös és 1996-os gyűlésén került sor. A bizottság az AAT minden szekcióját felkérte a hozzászólásra. Az AAT *Etikai Kódex* első változatának meg tárgyalására az 1995. májusi AAT Szekció közgyűlése során került sor, a második változatot röviden megvitatták az AAT Szekció (Assembly) 1996-os közgyűlése során.

A bizottság végső beszámolója az *Anthropology Newsletter* 1995. szeptemberi számában és az AAT honlapján a világhálón (ameranthassn.org) jelent meg. A kódex korábbi változatai az *Anthropology Newsletter* 1995. és 1996. novemberi számaiban és az AAT honlapján olvashatók és a tagságot felkérték a hozzászólásra. A bizottság a tagok minden hozzászólását figyelembe vette az 1997. februári végső változat kialakításában. A bizottság köszönettel felhasználta a National Association for the Practice of Anthropology és a Society for American Archaeology etikai kódexeinek szövegét bizonyos megfogalmazások kialakításában.

VIII. Egyéb releváns etikai kódexek

Az etikai kódexek itt következő listája hasznos lehet az antropológiai kutatók, oktatók és az antropológiában tevékenykedők számára.

Animal Behavior Society (Állatviselkedési Társaság)

1991 Guidelines for the Use of Animals in Research (Útmutató az állatok kutatásbeli felhasználására). *Animal Behavior* 41: 183–186.

American Board of Forensic Examiners (Amerikai Kriminológiai Testület)

é. n. Code of Ethical Conduct (Az etikus viselkedés kódexe). American Board of Forensic Examiners, 300 South Jefferson Avenue, Suite 411, Springfield, MO 65806.

Archaeological Institute of America (Amerikai Régészeti Intézet)

1991 Code of Ethics (Etikai kódex). *American Journal of Archaeology* 95: 285.

- 1994 Code of Professional Standards (Szakmai minőségi kódex). Archaeological Institute of America, 675 Commonwealth Ave., Boston, MA 02215–1401. Kiegészít, de nem lép a korábbi etikai kódex helyébe.
- National Academy of Sciences (Nemzeti Tudományos Akadémia)
- 1995 On Being a Scientist: Responsible Conduct in Research (Tudósnek lenni: felelősségteljes viselkedés a kutatásban). 2. kiadás, Washington, D.C.: National Academy Press, 2121 Constitution Avenue, NW Washington, DC 20418.
- National Association for the Practice of Anthropology (Nemzeti Társulás az Antropológia Művelésére)
- 1998 Ethical Guidelines for Practitioners (Etikai útmutató alkalmazott antropológusoknak).
- Sigma Xi
- 1992 Sigma Xi Statement on the Use of Animals in Research (A Sigma Xi állásfoglalása az állatok felhasználásáról a kutatásban). *American Scientist* 80: 73–76.
- Society for American Archaeology (Amerikai Régészeti Társaság)
- 1996 Principles of Archaeological Ethics (A régészeti etika alapelvei). Society for American Archaeology, 900 Second Street, NE, Suite 12, Washington, DC 20002–3557.
- Society of Professional Archaeologists (Hivatásos Régészek Társasága)
- 1997 Standards of research performance and institutional standards (Etikai kódex, a kutatási teljesítmény és intézményi színvonal). Society of Professional Archaeologists, P.O.Box 60911, Oklahoma City, Ok 73146–0911.
- Egyesült Nemzetek Szervezete
- 1948 Universal Declaration of Human Rights (Az egyetemes emberi jogok nyilatkozata).
- 1983 UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (ENSZ egyezmény a nők elleni diszkrimináció megszüntetésére).
- 1987 United Nations Convention on the Rights of the Child (ENSZ-egyezmény a gyermekek jogairól).
- Publikálás előtt United Nations Declaration on Rights of Indigenous Peoples (Az ENSZ nyilatkozata az őshonos népek jogairól).

Fordította: VIDACS BEA, 2002

Vizuális dokumentumok gyűjtése

Tisztelt Tagtársak, Kedves Barátaink!

A Magyar Néprajzi Társaság megalapításának 125. évfordulója jó alkalmat ad arra, hogy összegyűjtsük a Társaság történetével, életével kapcsolatos vizuális dokumentumokat, archív fénykép- és filmfelvételeket.

Kérjük a Tisztelt Tagtársakat és más olvasóinkat, hogy akik ilyen témájú (közgyűlések, vándorgyűlések, könyvbemutatók, ünnepek és egyéb rendezvények, portrék stb.) fényképekkel, esetleg film- vagy videófelvevéllel rendelkeznek, szíveskedjenek a Magyar Néprajzi Társasággal vagy a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumával felvenni a kapcsolatot, és a felvételeket adatokkal (készítő, szereplők, a készítés helye, ideje, alkalom) együtt az Archívumba eljuttatni.

Lehetőség szerint eredeti felvételeket vagy nagy felbontásban digitalizált képeket várunk.

Kapcsolat:

Kalina Veronika, neprajzitasasag@gmail.com, tel.: 2691272

Csorba Judit, csorba@nepraiz.hu, tel.: 4732415

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.